

Primarni izvori u udžbenicima za nastavu povijesti tijekom osnovnoškolskog obrazovanja

Colnar, Martina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:573324>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Martina Colnar

Primarni izvori u udžbenicima za nastavu povijesti tijekom
osnovnoškolskog obrazovanja

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2022.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za povijest

Martina Colnar

Matični broj: 0009077188

Primarni izvori u udžbenicima za nastavu povijesti tijekom
osnovnoškolskog obrazovanja

(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Povijest i Talijanski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Maja Ćutić Gorup

Rijeka, 2022.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam diplomski rad naslova „Primarni izvori u udžbenicima za nastavu povijesti tijekom osnovnoškolskog obrazovanja“ izradila samostalno pod mentorstvom doc. dr. sc. Maje Ćutić Gorup.

U radu sam primijenila metodologiju znanstvenoistraživačkog rada i koristila literaturu koja je navedena na kraju rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući navela u diplomskom radu citirala sam na uobičajen način i povezala s korištenim bibliografskim jedinicama.

Studentica

Martina Colnar

Potpis

Sadržaj:

1. Uvod:.....	1
2. Stručna literatura	4
3. Metodologija rada	6
4. Nastava povijesti u osnovnoj školi prema kurikularnoj reformi „Škola za život“	7
5. Udžbenici povijesti.....	12
6. Što su primarni izvori?	17
7. Primarni izvori u nastavi povijesti	23
8. Kvantitativna analiza primarnih izvora u udžbenicima povijesti za osnovnu školu (tablični prikaz).....	27
8.1. Klio 5 i Vremeplov 5.....	28
8.2. Klio 6 i Vremeplov 6.....	29
8.3. Klio 7 i Vremeplov 7.....	30
8.4. Klio 8 i Vremeplov 8.....	30
8.5. Kvantitativna analiza primarnih izvora u udžbenicima <i>Klio</i> i <i>Vremeplov</i> prema povijesnim razdobljima	31
9. Kvalitativna analiza primarnih izvora u udžbenicima povijesti za osnovnu školu	32
9.1. Klio 5 i Vremeplov 5.....	34
9.2. Klio 6 i Vremeplov 6.....	39
9.3. Klio 7 i Vremeplov 7.....	47
9.4. Klio 8 i Vremeplov 8.....	54
10. Izazovi istraživanja.....	65
11. Zaključak	66
12. Popis literature.....	69
13. Prilozi:	72

Sažetak:

Nastava predmeta Povijest ima veliku važnost u odgojno – obrazovnom procesu učenika u osnovnim školama. Nastava povijesti organizirana je prema nastavnom kurikulumu predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije kojeg propisuje Ministarstvo znanosti i obrazovanja. Nastavni kurikulum je nastavni plan i program kojim se služe nastavnici za organiziranje nastave tijekom školske godine te se aktualni kurikulum temelji na kurikularnoj reformi „Škola za život“ iz 2018. godine kojoj je u cilju uspostavljanje učinkovitoga i usklađenoga odgojno – obrazovnog sustava koji odgovara na zahtjeve modernog života te omogućuje učenicima kvalitetno cjeloživotno obrazovanje. Nastavni kurikulum temelji se na ciljevima i ishodima kojima je u interesu razvijanje vještina i sposobnosti kod učenika. Nadalje, nastavnom kurikulumu predmeta Povijest je u cilju razvijanje kritičkog mišljenja, povijesnih vještina te primjena povijesnih koncepata kod učenika.

Glavno nastavno sredstvo koje se koristi na nastavi predmeta Povijest su udžbenici. Naime, udžbenici su obavezni obrazovni materijali koji služe kao izvor za postizanje svih odgojno-obrazovnih ishoda. Udžbenici povijesti su sadržajno bogati i upravo njihov sadržaj je često predmet istraživanja.

Tijekom nastave povijesti učenici se susreću s radom na primarnim izvorima te će upravo oni biti temelj ovog rada. Primarni izvori su tragovi prošlosti koje povjesničar ili učenik na nastavi povijesti istražuje kako bi došao do novih otkrića ili zaključaka. Primarni povijesni izvori su bitna sastavnica nastave predmeta povijesti jer pomažu učenicima u stvaranju povijesnog mišljenja. U radu su prikazani pisani, slikovni i materijalni primarni izvori.

U ovom radu napravljena je kvantitativna i kvalitativna analiza primarnih izvora u aktualnim udžbenicima povijesti za školsku godinu 2021./2022. Uspoređeni su aktualni udžbenici za povijest od petog do osmog razreda osnovne škole nakladnika Školska Knjiga i Profil Klett. Prikazan je sveukupni broj primarnih izvora u udžbenicima po godini učenja i prema povijesnom razdoblju. Nadalje, kvantitativna analiza se odnosila na usporedbu samog sadržaja primarnih izvora i zadataka koji ih prate te je ispitana usklađenost ciljeva koji se žele postići radom na primarnim izvorima u udžbeniku s kurikulumom nastavnog predmeta Povijest.

Ključne riječi: Povijest, učenici, odgojno – obrazovni proces, kurikulum, ciljevi, ishodi, vještine, udžbenici, primarni izvori, kvantitativna analiza, kvalitativna analiza.

Abstract:

History teaching in school has a great impact on students during the educational process in elementary school. The teaching of history is organized according by the curriculum of the subject history for elementary and high schools, which is given by the Ministry of Science and Education. The curriculum is the syllabus used by teachers to organize lessons during the school year, and the current curriculum is based on the curricular reform called "School for Life" which saw the light of the day in 2018. The reform aims to establish an effective and harmonized educational system that meets the demands of modern life and provides students with quality lifelong education. The curriculum is based on goals and outcomes that aim to develop a student's skills and abilities. In addition, the history curriculum aims to develop critical thinking, historical skills, and the application of historical concepts by students.

The main teaching tool used in history classes are textbooks. In fact, textbooks are mandatory teaching materials that serve as a source for achieving all educational outcomes. History textbooks are very rich in content, and their content is often the subject of research.

In history classes, students are exposed to primary sources, which form the basis for this work. Primary sources are traces of the past that a historian or a student in a history classroom examines to arrive at new knowledge or conclusions. Historical primary sources are an essential part of teaching history because they help students develop historical thinking skills. In this thesis are presented written, pictorial, and material primary sources.

In this thesis, a quantitative and qualitative analysis of primary sources in current history textbooks for the 2021/2022 school year is conducted. The work compared and analyzed current textbooks for history from fifth to eighth grade of elementary school, published by Školska Knjiga and Profil Klett. The total number of primary sources in the textbooks is presented by grade level and historical period. In addition, the quantitative analysis refers to the comparison of the content of the primary sources and the tasks accompanying them, as well as to the compatibility of the goals to be achieved by working with primary sources in the textbook with the curriculum for the subject of history.

Keywords: history, students, educational process, curriculum, goals, outcomes, skills, textbooks, primary sources, quantitative analysis, qualitative analysis.

1. Uvod:

Nastavni predmet Povijesti ima važnu ulogu u obrazovanju djece i mladih. Učenici se prvi puta susreću s nastavom povijesti u Republici Hrvatskoj u petom razredu osnovne škole. Povijest je predmet putem kojeg učenici razvijaju određene sposobnosti i vještine potrebne za život nakon završetka obrazovanja. Učenici proučavajući prošlost stječu razumijevanje za društvene i kulturne različitosti diljem svijeta te spoznaju vlastitu ulogu u zajednici i svijetu. Može se reći da proučavanje povijesti učenicima pomaže u razumijevanju čovječanstva. Štoviše, učenici proučavajući prošlost počinju razumijevati i aktualne događaje u svijetu te su sposobni postavljati pretpostavke o tome što budućnost donosi.

Nastava povijesti u Hrvatskoj regulirana je Kurikulumom nastavnog predmeta Povijest za osnovne škole i gimnazije koji je propisan od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja. Nastavni kurikulum, jednostavno govoreći, je nastavni plan i program kojim se služe nastavnici za organiziranje nastave tijekom školske godine. Aktualni nastavni kurikulum temelji se na kurikularnoj reformi nazvanoj „Škola za život“ iz 2018. godine kojoj je u cilju uspostavljanje učinkovitoga i usklađenoga odgojno – obrazovnog sustava koji odgovara na zahtjeve modernog života te omogućuje učenicima kvalitetno cjeloživotno obrazovanje.

Kurikulum nastavnog predmeta Povijest temelji se na stjecanju znanja i vještina koji će učenicima biti važni za nastavak obrazovanja na višim obrazovnim razinama. Nadalje, kurikulum se temelji na ciljevima i ishodima nastave pomoću kojih učenici razvijaju povijesne vještine, kritičko mišljenje i sposobnost zauzimanja stavova, stječu znanja o predmetu, spoznaju vlastiti identitet, ali i empatiju i razumijevanje za svijet oko sebe te se time usmjeravaju na djelovanje koje pridonosi dobrobiti čovječanstva i uče kako biti aktivnim sudionikom društva. Također, struktura predmetnog kurikuluma Povijest veže se uz pet domena (društvo, ekonomija, znanost i tehnologija, politika i filozofsko-religijsko-kulturno područje) koje se baziraju na pet različitih područja ljudske djelatnosti kojima se bavi povijesna znanost tijekom proučavanja prošlosti. U radu će se dati uvid u najvažnije komponente kurikuluma nastavnog predmeta Povijest.

Glavno sredstvo za podučavanje povijesti su udžbenici odnosno prema zakonu Republike Hrvatske udžbenik je obavezni obrazovni materijal koji se koristi za podučavanje predmeta (u ovom slučaju povijesti) te služi kao cjelovit izvor kojim se ostvaruju svi odgojno – obrazovni ishodi i očekivanja međupredmetnih tema koji su prethodno definirani nastavnim kurikulumom. Udžbenici povijesti su često osjetljive prirode zbog selekcije informacija koje

će biti uključene ili isključene u sadržaju samog udžbenika. Upravo radi ove problematike, udžbenici su često predmetom istraživanja povjesničara kako hrvatskih tako i svjetskih. Kvalitetan udžbenik trebao bi odgovarati pedagoškim zahtjevima, ali i zahtjevima predmetne metodike. U radu će biti predstavljena mišljenja i zaključci određenih pedagoga i povjesničara koji su se bavili problematikom udžbenika.

Nadalje, u radu će se razmotriti važnost proučavanja primarnih izvora na nastavi povijesti i koje dobrobiti takav rad na nastavi ima za učenike. Primarni izvori su dokazi povijesti koji su nastali u trenutku nekog određenog događaja u prošlosti. Primarni izvori mogu biti tekstualni, materijalni ili vizualni kao primjerice dokumenti, artefakti i fotografije. Takvi izvori pružaju svjedočanstvo iz prve ruke odnosno svojevrsan izravni dokaz o povijesnoj temi koja je predmet istraživanja. Kratko rečeno, primarni izvori su povijesni dokazi nastali istodobno s događajem koji se istražuje. Primarni izvori tijekom proučavanja često su podložni manipulacijama i različitim interpretacijama te stoga tijekom nastave povijesti proučavanju primarnih izvora se treba pristupiti oprezno i kritički. U radu će se prikazati kratak pregled najučestalijih primarnih izvora kao što su pisani izvori, fotografije, materijalni izvori, usmena povijest i novine te će biti naglašene njihove eventualne prednosti i nedostaci tijekom proučavanja na nastavi povijesti.

Proučavanje primarnih izvora na nastavi povijesti ima višestruke dobrobiti za učenike. Naime, učenici proučavajući primarne izvore postaju istraživači koji istražujući prošlost pronalaze poveznice s nastavom povijesti i razvijaju vlastite stavove o prošlim događajima bez usvajanja sekundarnih interpretacija. Štoviše, redovitim radom s primarnim izvorima na nastavi povijesti učenicima se omogućuje razvijanje kritičkog i deduktivnog mišljenja koji su neophodni za razumijevanje prošlosti, ali i sadašnjosti. Može se reći da proučavanje primarnih izvora na nastavi povijesti ima široki dijapazon za učenike kojima je putem takvog rada na nastavi omogućeno razvijanje kognitivnih sposobnosti, rješavanje problemskih zadataka, razvijanje sposobnosti argumentacije i zaključivanja i brojne druge. Rad na primarnim izvorima s učenicima posebice je zanimljiv i izazovan u osnovnim školama te ga je moguće u potpunosti prilagoditi razini učenja i mogućnostima učenika.

Istraživački dio rada temeljit će se na analizi aktualnih udžbenika za nastavu povijesti za osnovnu školu. Bit će analizirani udžbenici za sve osnovnoškolske razine učenja povijesti. Predmet istraživanja bit će primarni izvori u udžbenicima povijesti. Za potrebe istraživanja koristit će se aktualni udžbenici povijesti od petog do osmog razreda dvaju izdavača. Radi se o udžbenicima povijesti naslovljenima *Klio* izdavača Školska Knjiga te udžbenici povijesti

naziva *Vremeplov* u izdanju Profila Klett. Sveukupno bit će analizirano osam udžbenika povijesti.

Cilj istraživanja navedenih udžbenika jest prikaz kvantitativne i kvalitativne analize koji se temelji na komparativnoj metodi. Bit će uspoređene sličnosti i razlike u izboru primarnih povijesnih izvora, ali i broj primarnih izvora koji se koristi kroz cijelu školsku godinu. Također, bit će prikazana njihova zastupljenost tijekom različitih povijesnih razdoblja od prapovijesti do današnjeg doba. Nadalje, prikazati će se koje vještine i sposobnosti učenici razvijaju proučavajući primarne izvore na nastavi Povijesti.

2. Stručna literatura

Teorijski dio diplomskog rada napisan je pretežito na temelju hrvatske stručne literature koja se bavi istraživanjem kako metodike nastave povijesti tako i općom metodikom. Nadalje, rad iziskuje i upoznavanje sa svjetskom stručnom literaturom također iz područja opće metodike te metodike nastave povijesti. Štoviše, u radu zastupljeni su odabrani udžbenici za nastavu povijesti propisani od strane Ministarstva znanosti i obrazovanja za školsku godinu 2021./2022. objavljenih u Katalogu odobrenih udžbenika za osnovnu školu, gimnazije i srednje strukovne škole u svibnju 2021. godine.¹

Istraživački dio rada temelji se na spomenutim udžbenicima propisanim od strane ministarstva za nastavu povijesti u osnovnim školama. Osnovni kriterij za izbor udžbenika jest aktualnost udžbenika koji se trenutno koriste u razredima tijekom izvedbe nastave povijesti.

Prilikom istraživanja, za potrebe rada, korišteni su udžbenici dvaju nakladnika odabranih od strane autora rada. Analizirano je sveukupno osam udžbenika povijesti namijenjenih za osnovnoškolsko obrazovanje, od kojih prva četiri analizirana udžbenika su izdani od nakladnika Školska knjiga, dok druga četiri udžbenika od nakladnika Profil Klett. Od svakog nakladnika izabran je po jedan aktualni udžbenik za svaku osnovnoškolsku razinu.

Udžbenici analizirani tijekom istraživanja izdani od strane nakladnika Školska knjiga jesu redom od najniže do najviše osnovnoškolske razine:

- a) Udžbenik *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole* izdan 2020. godine koji je namijenjen prvoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan u suradnji dvaju autorica odnosno u suradnji autorica Sonje Bančić i Tine Matanić. Riječ je o drugom izdanju udžbenika.
- b) Udžbenik *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole* izdan 2021. godine koji je namijenjen drugoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan u suradnji skupine autora odnosno u suradnji autora Željka Brdala, Margite Madunić Kaniš te Tonija Rajkovića. Riječ je o drugom izdanju udžbenika.
- c) Udžbenik *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole* izdan 2021. godine koji je namijenjen trećoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan u

¹ <https://mzo.gov.hr/vijesti/ministarstvo-znanosti-i-obrazovanja-objavljuje-katalog-odobrenih-udzbenika-za-osnovnu-skolu-gimnazije-i-srednje-strukovne-skole-za-sk-god-2021-2022/4352> (stranica posjećena 3. kolovoza 2022. godine)

suradnji dvaju autora odnosno u suradnji autora Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića. Riječ je o drugom izdanju udžbenika.

- d) Udžbenik *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole* izdan 2021. godine koji je namijenjen četvrtoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan u suradnji dvaju autora odnosno u suradnji autora Krešimira Erdelje i Igora Stojakovića. Riječ je o prvom izdanju udžbenika.

S druge strane, udžbenici nakladnika Profil Klett, koji su korišteni tijekom izrade analize prilikom istraživanja, dostupni su online na službenim stranicama nakladnika. Riječ je o sljedećim udžbenicima redom od najniže do najviše osnovnoškolske razine:²

- a) Udžbenik *Vremeplov 5: udžbenik povijesti za peti razred osnovne škole* izdan 2019. godine koji je namijenjen prvoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan od strane skupine autora odnosno u suradnji autora Nevena Budaka, Miljenka Hajdarovića, Manuele Kujundžić i Šime Labora. Riječ je o prvom izdanju udžbenika.
- b) Udžbenik *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole* izdan 2020. godine koji je namijenjen drugoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan od strane skupine autora odnosno u suradnji autora Anite Gambiraža Knez, Miljenka Hajdarovića, Manuele Kujundžić i Šime Labora. Riječ je o prvom izdanju udžbenika.
- c) Udžbenik *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole* izdan 2020. godine koji je namijenjen trećoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan od strane skupine autora odnosno u suradnji autora Igora Despota, Gordane Frol i Miljenka Hajdarovića. Riječ je o prvom izdanju udžbenika.
- d) Udžbenik *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole* izdan 2021. godine koji je namijenjen trećoj godini učenja povijesti. Udžbenik je napisan od strane skupine autora odnosno u suradnji autora Tomislava Bogdanovića, Miljenka Hajdarovića i Domagoja Švigira. Riječ je o prvom izdanju udžbenika.

Pomoću navedenih udžbenika za osnovnu školu u radu napravljena je kvantitativna i kvalitativna analiza istih komparativnom metodom.

² <https://www.profil-klett.hr/vremeplov> (stranica posjećena 3. kolovoza 2022. godine)

3. Metodologija rada

Metodološko istraživanje udžbenika za nastavu povijesti u osnovnoj školi temeljilo se na komparativnoj metodi na način da se uspoređuju sličnosti i razlike u izboru primarnih povijesnih izvora i u samoj količini istih te njihova zastupljenost tijekom različitih povijesnih razdoblja od prapovijesti do suvremenog doba.

Analiza udžbenika izvršena je prema sljedećim kriterijima i metodama:

1. Kvantitativna metoda

1.1. Sveukupni broj primarnih povijesnih izvora

Analizom udžbenika utvrdit će se sveukupni broj primarnih povijesnih izvora u udžbenicima za osnovnoškolsku nastavu povijesti oba nakladnika. Broj će biti prikazan tablično kako bi bila vidljiva usporedba između dvaju nakladnika.

1.2. Broj pisanih, slikovnih i materijalnih povijesnih izvora

Analizom udžbenika utvrdit će se i broj pisanih, slikovnih i materijalnih povijesnih izvora za svaku razinu učenja povijesti u osnovnoj školi. Broj će biti prikazan tablično kako bi bila vidljiva usporedba između dvaju nakladnika.

1.3. Broj primarnih izvora prema povijesnim razdobljima

Analizom udžbenika bit će definiran i broj primarnih povijesnih izvora za svako povijesno razdoblje. Broj će biti prikazan tablično kako bi bila vidljiva usporedba između dvaju nakladnika.

2. Kvalitativna metoda

Komparativnom metodom u tekstualnom obliku uspoređeni su odabrani primarni izvori u udžbenicima od strane oba nakladnika s naglaskom na svaku razinu učenja povijesti. Istaknuti su isti primarni povijesni izvori koji se pojavljuju kod oba nakladnika. Nadalje, u skladu s kurikulumom nastave povijesti analizirane su sposobnosti i vještine koje se žele razvijati kod učenika poučavanjem primarnih povijesnih vrela. Štoviše, stavljen je naglasak na usporedbu zahtjevnosti rada na primarnim povijesnim izvorima koji se iziskuje od učenika s obzirom na razinu učenja povijesti.

Ovakva metoda rada primijenit će se na sve četiri osnovnoškolske godine učenja povijesti i svih osam udžbenika nastave povijesti.

4. Nastava povijesti u osnovnoj školi prema kurikularnoj reformi „Škola za život“

Kako bi se razumjela svrha kurikularne reforme „Škola za život“ valja definirati što je to sam kurikulum.

Prema znanstvenici i povjesničarki Marijani Marinović temeljni dio kurikuluma sadrži popis ishoda i kompetencija koje će učenici steći tijekom učenja odnosno odgovara na pitanje što će učenici moći učiniti nakon završetka učenja. Kurikulum prikazuje koja znanja, vještine i stavove će učenici steći učenjem.

Prema kurikulumu, težište poučavanja nije na sadržaju nego na učinku. Ishodi učenja pokrivaju sedam razina znanja, a to su redom pamćenje, razumijevanje, primjenjivanje, analiziranje, sintetiziranje, vrjednovanje i kreiranje. Iz tog razloga ishodi učenja se opisuju isključivo aktivnim glagolima koji se mogu objektivno mjeriti. Aktivni glagoli se mogu klasificirati u 6 kognitivnih razina revidirane Bloomove taksonomije koja je temeljni okvir novih kurikuluma.³

Revidirana Bloomova taksonomija odnosi se na kategorije kognitivnog procesa koje su složene u hijerarhijsku strukturu. Bloomova taksonomija razlikuje četiri dimenzije znanja i šest kategorija kognitivnog procesa prema njihovoj složenosti.⁴

Dimenzije znanja koje sadrži revidirana Bloomova taksonomija su činjenično, konceptualno, proceduralno i metakognitivno znanje. Činjenično znanje odnosi se na osnovne činjenice koje učenici moraju znati, konceptualno znanje se odnosi na međusoban odnos između glavnih elemenata koji se podučavaju, proceduralno znanje se odnosi na sposobnost istraživanja i uporabu vještina učenika te metakognitivno znanje se odnosi na samosvjesnost o naučenom i na strateško znanje.⁵

S druge strane šest razina kognitivnog procesa odnosi se na hijerarhijsku ljestvicu od jednostavnijih prema složenijim kognitivnim razinama. Razine kognitivnog procesa redom jesu: 'zapamti' koja se odnosi na pitanje može li učenik prisjetiti se i prepoznati određene informacije; 'objasni' prema kojoj učenik mora objasniti pojam svojim riječima; 'primjermi' od koje se očekuje da je učenik sposoban upotrijebiti određeni koncept za rješavanje problema;

³ Marijana M. (2014.) *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja Metodički priručnik za nastavnike povijesti*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, str. 19.

⁴ Marijana M. (2014.) *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja Metodički priručnik za nastavnike povijesti*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, str. 65.

⁵ Marijana M. (2014.) *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja Metodički priručnik za nastavnike povijesti*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, str. 66.

'analiziraj' prema kojoj učenici moraju razlikovati dijelove cjeline; 'vrednuj' od koje se očekuje da učenik ocijeni vlastite stavove i posljednja razina 'stvaraj' koja se odnosi na učenikovu sposobnost stvaranja nečeg novog ili zauzimanja stavova.⁶

Kurikularna reforma „Škola za život“ je svojevrsan oblik društvenog eksperimenta koji je proveden u odgojno – obrazovnom sustavu Republike Hrvatske, kako bi došlo do određenih promjena u društvu, čiji je nositelj Ministarstvo znanosti i obrazovanja (MZO). Aktualna odgojno obrazovna reforma temelji se na nizu ideja i ciljeva.⁷ Primarni cilj kurikularne reforme „Škola za život“ jest uspostavljanje učinkovitoga i usklađenoga odgojno – obrazovnog sustava koji prema svim parametrima odgovara na zahtjeve modernog života, ali i pruža građanima Republike Hrvatske kvalitetno cjeloživotno obrazovanje. Eksperimentalni program u samom nazivu „Škola za život“ simbolizira drastični zaokret u obrazovanju gdje učenje za život i budućnost postaje važnija karika od učenja za ocjene.⁸ U principu cilj ovakvog zaokreta je nastavne sadržaje rasteretiti i staviti učenike u prvi plan kao aktivne sudionike u razredu te uspostaviti novi način vrednovanja koji bi se bazirao na aktivnom praćenju napretka učenika.⁹ Dakle, ovakav suvremeni program temelji se na odmaku od prijenosa detaljnog sadržaja i na pozitivnom pomaku prema razvoju kompetencija i sposobnosti kod učenika te na poučavanju primjenjivog znanja i vještina kroz praktičan rad. Nadalje, kurikularna reforma pruža nastavnicima veću autonomiju, dok učenika stavlja u središte procesa obrazovanja. Ovakav princip predstavlja izazov u poučavanju jer je potrebno pronaći balans između navedenih koncepata. Ideja ove kurikularne reforme jest da učenje ne staje po završetku obrazovanja u mladosti već da se ono nastavlja u radnom okruženju u obliku cjeloživotnog učenja tijekom svih životnih razdoblja.¹⁰ Svi ciljevi ove kurikularne reforme mogu se sročiti na tri osnovna cilja. Prvi cilj jest postizanje odgojno – obrazovnih ishoda koji se temelje na rješavanju problemskih zadataka i na razvoju kritičkog mišljenja. Drugi cilj je ostvarenje pozitivne i motivirajuće sredine za učenje u kojoj su svi učenici aktivni sudionici nastave što rezultira njihovim zadovoljstvom i kreativnošću. Treći cilj, i ujedno posljednji osnovni cilj, se fokusira na motivaciju nastavnika koji su višestruko

⁶ Marijana M. (2014.) *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja Metodički priručnik za nastavnike povijesti*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje, str. 70.

⁷ *Vrednovanje eksperimentalnoga programa Škola za život u školskoj godini 2018./2019.* (2019.) Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 38.

⁸ *Vrednovanje eksperimentalnoga programa Škola za život u školskoj godini 2018./2019.* (2019.) Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 38.

⁹ *Vrednovanje eksperimentalnoga programa Škola za život u školskoj godini 2018./2019.* (2019.) Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 39.

¹⁰ *Vrednovanje eksperimentalnoga programa Škola za život u školskoj godini 2018./2019.* (2019.) Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 39.

kompetentni i uspješno odgovaraju na izazove poučavanja u školama 21. stoljeća, ali također i na izazove cjeloživotnog obrazovanja. Eksperimentalni program „Škola za život“ ugledao je svijetlo dana u školskoj godini 2018./2019.¹¹

Kurikulum nastavnog predmeta Povijest prema „Školi za život“ temelji se na stjecanju znanja i vještina koje će učenicima biti od važnosti kroz život te će im pružiti mogućnost nastavka školovanja na višim obrazovnim institucijama. Sukladno tome, nastavni predmet Povijest omogućava učenicima da razumiju procese koji su oblikovali današnje društvo. Osim toga, učenici kroz učenje nacionalne i svjetske povijesti stječu kompetencije odnosno znanja i vještine koje su im potrebne kako bi detaljnije upoznali sami sebe te spoznali vlastiti identitet. Nastavni predmet Povijest učenike poučava razvoju kritičkog mišljenja i zauzimanja vlastitih stavova te ih poučava kako biti aktivnim sudionikom zajednice koji čuva svoju kulturnu baštinu. Nadalje, učenici istražujući prošlost ruše vlastite predrasude te razvijaju moral, empatiju i razumijevanje za svijet oko sebe te se time usmjeravaju na djelovanje koje pridonosi dobrobiti čovječanstva.¹²

Struktura predmetnog kurikuluma Povijesti veže se uz pet domena koje se baziraju na pet različitih područja ljudske djelatnosti kojima se bavi povijesna znanost proučavajući prošlost, a to su društveno, političko, znanstveno i tehnološko, ekonomsko te kulturno područje. Shodno tome, može se zaključiti da je kurikulum Povijesti osmišljen u pet domena koje čine društvo, ekonomija, znanost i tehnologija, politika i filozofsko-religijsko-kulturno područje.¹³

Domena društvo osmišljena je s ciljem da učenici proučavaju različita društva, društvene organizacije, religijske organizacije te ekonomske i političke mijene koje su definirale sudbinu brojnih naroda i društvenih skupina kako bi stekli poštovanje, razvili razumijevanje i prihvatili različite ljudske vrijednosti. Drugoj domeni, ekonomiji, u cilju je da učenici spoznaju načine na koje su ekonomska postignuća modelirala svijet koji danas poznajemo. Nadalje, domena znanost i tehnologija je od velike važnosti jer podučava učenike o ljudskoj

¹¹ Vrednovanje eksperimentalnoga programa Škola za život u školskoj godini 2018./2019. (2019.) Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 40.

¹² *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 5.

¹³ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 6.

potrebi za unaprjeđenjem vlastitog života kroz znanstvena i tehnološka postignuća.¹⁴ Četvrta domena, politika, veže se uz upoznavanje učenika s političkim djelovanjem kako pojedinaca tako i društvenih skupina u Europi i svijetu s ciljem razvoja osviještenih građana koji teže ka očuvanju mira i pravde u svijetu te jednakosti pred zakonom. Naposljetku, peta domena koja se odnosi na filozofsko-religijsko-kulturno područje ima u vidu upoznati učenike s različitim filozofskim i religioznim stajalištima te umjetničkim pokretima i idejama koje su utjecale na ljudsko djelovanje kroz prošlost sve s ciljem vlastitog kulturnog obogaćenja i razumijevanja ljudskog iskustva u različitim povijesnim razdobljima i društvenim okolnostima.¹⁵

Nadalje, kurikulum predmetne nastave Povijesti stavlja naglasak na tehničke koncepte u nastavi povijesti putem kojih učenici stječu cjelovitu sliku povijesti. Tehnički koncepti kategoriziraju se u dvije skupine: koncepti prvog reda i tehnički koncepti drugog reda. Tehnički koncepti prvog reda nazivaju se još i temeljnim povijesnim pojmovima te se odnose na termine koji služe za razumijevanje određenih događaja ili procesa u prošlosti. Nasuprot tome, tehnički koncepti drugog reda služe za razumijevanje funkcioniranja povijesne znanosti same po sebi te za oblikovanje povijesnog, kritičkog i kreativnog mišljenja. Putem tehničkih koncepata razvijaju se povijesne vještine kod učenika. Osnovni tehnički koncepti koji se koriste na nastavi Povijesti su vrijeme i prostor, uzroci i posljedice, kontinuiteti i promjene, rad s povijesnim izvorima, povijesna perspektiva i usporedba i sučeljavanje.¹⁶

Tehnički koncept vrijeme i prostor namijenjen je da učenici izgrade osjećaje za tijek, slijed i trajanje povijesnih događaja kako bi mogli razumjeti odnos prošlosti i sadašnjosti te razliku između povijesnih etapa. Nadalje, slijedi koncept uzroci i posljedice kojim se učenicima nastoje objasniti čimbenici koji su utjecali na određena povijesna zbivanja i procese na način da na primjeru određenog događaja učenici izravno navode uzrok, povod i posljedice te ih objašnjavaju.¹⁷ Potom, koncept kontinuitet i promjena odnosi se na neprekidne povijesne promjene koje su se dešavale kao reakcija na prethodne događaje kroz različite povijesne

¹⁴ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 8.

¹⁵ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 9.

¹⁶ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 10.

¹⁷ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 10.

etape. Zatim, tehnički koncept koji čini važan dio nastave povijesti je rad s povijesnim izvorima. Radom na povijesnim izvorima učenici razvijaju sposobnost analize i vrednovanja izvora te spoznaju važnost kulturno – povijesne baštine. O ovom tehničkom konceptu bit će više riječi u nastavku rada. Također, pomoću tehničkog koncepta povijesna perspektiva učenici imaju mogućnost proučavati povijest iz različitih kutova gledišta te će biti sposobni povezati vrijednosti, vjerovanja i prakse pojedinaca i društvenih skupina iz različitih povijesnih razdoblja s aktualnim zbivanjima. Posljednji tehnički koncept koji je izdvojen u kurikulumu nastave povijesti jest usporedba i sučeljavanje. Ovim tehničkim konceptom učenici stječu kompetencije koje im omogućuju da kompariraju dva ili više povijesnih događaja, pojava i procesa na način da ih stave u povijesni kontekst i kritički interpretiraju te da na temelju vlastitih spoznaja donose zaključke o istima.¹⁸

Temeljnim dijelom predmetnog kurikuluma nastave povijesti mogu se smatrati odgojno – obrazovni ciljevi i ishodi. Prema pedagogu Vladimiru Juriću ciljevi su precizni opisi očekivanih rezultata i sposobnosti učenika te promjena u ponašanju učenika koje se mogu mjeriti i opažati. Nadalje, Jurić navodi kako su ciljevi učenja željeni ishodi iz predmetnih kurikulumu.¹⁹ S druge strane, ishodi u kurikulumu ukazuju na kompetencije koje će učenik steći u određenom obrazovnom periodu i predmetu. Kompetencije su zapravo znanja, vještine, sposobnosti i stavovi koje učenik u tom određenom obrazovnom periodu razvija. Nadalje, u predmetnom kurikulumu povijesti je stavljen poseban naglasak na razvijanje kompetencija koje obuhvaćaju kognitivna područja poput pamćenja, razumijevanja, analiziranja, evaluiranja i kreativnosti te usmenih, pismenih i komunikacijskih kompetencija. Kao i u ostalim predmetnim kurikulumima, kurikulumom povijesti nastoji se razviti radne navike i samopouzdanje kod učenika.²⁰

Ishodi u predmetnim kurikulumima prate domene kojima ishod pripada te razinu učenja povijesti. Svakom ishodu namijenjen je pokazatelj ostvarenosti odgojno – obrazovnih ishoda na razini 'dobar' kako bi nastavnik mogao dati okvirnu procjenu razumijevanja i ostvarenosti određenoga ishoda. U osnovnim školama ishodi su napisani na temelju sadržaja za svaku godinu učenja povijesti te na taj način učenici u svim razredima uče o nacionalnoj, europskoj i svjetskoj povijesti bazirajući se na kurikularnim domenama. Također, u kurikulumu za

¹⁸ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 11.

¹⁹ Cindrić M., Miljković D., Strugar V. (2010.) *Didaktika i kurikulum*, Zagreb, IEP D2, str. 120.

²⁰ Pešorda S. (2008.) „Kurikulum i nastava povijesti“ u: *Povijest u nastavi, Vol. VI No. 11 (1)*, Zagreb, str. 105.

osnovnu školu može se pronaći popis obaveznih tema te odgojno – obrazovnih ishoda koji pripadaju tim temama. Teme i sadržaji organizirani su kronološki te kreću od prapovijesti do suvremene povijesti. Stoga, u petom razredu se podučavaju razdoblja prapovijesti i starog vijeka, u šestome učenici uče o srednjem i ranom novom vijeku, u sedmome razredu se podučava povijest od 18. stoljeća do kraja Prvog svjetskog rata te u osmom razredu učenici govore o zbivanjima nakon 1918. godine.²¹ Nastavnici kroz školsku godinu mogu izabrati i dvije izborne teme za koje oni sami formiraju odgojno – obrazovne ishode te nastoje potaknuti učenike na aktivan rad, istraživanje i rješavanje problema kako bi ostvarili ishode iz konceptualne, proceduralne i metakognitivne razine.²²

Prema kurikulumu od nastavnika se očekuje da organizira nastavu koja će se sastojati od aktivnog učeničkog rada, istraživačkog učenja, problemske i projektne nastave, terenske nastave i suradničkog učenja. Svrha tako organizirane nastave nije samo učenje činjenica već i razvijanje sposobnosti i vještina. Na nastavnom predmetu Povijest takav oblik rada se može ostvariti s lakoćom kroz samostalni rad s primarnim i sekundarnim povijesnim izvorima. Na taj način se učenike motivira, ali i osposobljava za samostalni rad i samoobrazovanje koje će im kroz život biti od velike važnosti.²³

Iz navedenog može se zaključiti kako je kurikulum nastave povijesti osmišljen s ciljem razvoja cjeloživotnih sposobnosti i vještina učenika koje će ponijeti sa sobom u radni svijet.

5. Udžbenici povijesti

Udžbenici nisu definirani jednom egzaktnom definicijom već njihovo definiranje se razlikuje od pedagoga do pedagoga i zavisi o nacionalnoj znanstvenoj literaturi. Stoga, hrvatska literatura prema pedagogu Vladimiru Poljaku udžbenike definira kao „didaktičko-metodički oblikovana nastavna sredstva“²⁴, dok pedagog Josip Malić udžbenike definira kao najstarije

²¹ Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 12.

²² Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 13.

²³ Koren S., Najbar-Agičić M. (2007.) „Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. V No. 10 (2), str. 150.

²⁴ Poljak, V. (1980.) *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*, Zagreb, Školska knjiga, str. 27.

izvore znanja u procesu edukacije²⁵.²⁶ Nadalje, hrvatski zakon o udžbenicima propisan 2018. godine definira udžbenik kao „obvezni obrazovni materijal u svim predmetima, izuzev predmeta s pretežno odgojnom komponentom, koji služi kao cjelovit izvor za ostvarivanje svih odgojno-obrazovnih ishoda utvrđenih predmetnim kurikulumom, kao i očekivanja međupredmetnih tema za pojedini razred i predmet.“²⁷ S druge strane, strana literatura prema Charlesu Hummelu definira udžbenike kao najvažnije instrumente poučavanja i učenja²⁸, a pedagog Jaan Mikk ih pak definira kao glavne izvore znanja²⁹.³⁰ Udžbenici u obrazovanju učenika su najkorištenija nastavna sredstva, a proces njihovog stvaranja i odobravanja zavisi od niza čimbenika kao što su sami autori, stručna povjerenstva, ministarstvo, izdavači i brojni drugi.³¹ Udžbenici su osmišljeni s ciljem da omoguće učenicima samostalno učenje, ali isto tako i razvijanje različitih vrsta kompetencija. Također, učenicima su jasno naglašena koja su očekivanja od njih propisana odgojno – obrazovnim ishodima.³² Ovakva vrsta udžbenika proizlazi iz niza reformi u obrazovnom sustavu. Naime, prije su izdavači pripremali udžbenike koji se baziraju na širinu predmetnog sadržaja i na kronološki redoslijed ključnih tema. Takav pristup izradi udžbenika se u prethodnim desetljećima promijenio te je sada naglasak preusmjeren na ciljeve učenja, a ne na teme iz sadržaja.³³

S obzirom na to da su udžbenici glavni izvor znanja učenicima, nastavnik im treba olakšati proces učenja iz udžbenika kroz razne načine. Primjerice, nastavnik treba naučiti učenike kako je organiziran udžbenik te staviti naglasak na sadržaj i redoslijed poglavlja, te ih treba naučiti da razlikuju naslove poglavlja, naslove lekcija i podnaslove lekcija. Nadalje, nastavnik treba upoznati učenike s metodama brzog pronalaska informacija o određenim temama te ih treba usmjeriti na pojmovnik koji će im pomoći u razumijevanju nepoznatih termina. Isto tako, od velike je važnosti da nastavnik upozori učenike kako svi sadržaji u udžbeniku nisu

²⁵ Malić, J. (1986.) *Koncepcija suvremenog udžbenika*, Zagreb, Školska knjiga, str. 7.

²⁶ Bušljeta R. (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb, str. 44.

²⁷ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html (stranica posjećena 6. kolovoza 2022.)

²⁸ Hummel, C. (1988.) *School textbooks and lifelong education: an analysis of schoolbooks from three countries*, Hamburg, Unesco Institute for Education Hamburg, str. 1.

²⁹ Mikk, J. (2000.) *Textbook: Research and writing*, Frankfurt/M – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang, str. 15.

³⁰ Bušljeta R. (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb, str. 44.

³¹ Bušljeta R. (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb, str. 44.

³² https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_12_116_2288.html (stranica posjećena 6. kolovoza 2022.)

³³ Nastava koja izaziva promjene: perspektive i opći pregled 19

jednako važni, te da samostalno na temelju određenih pokazatelja kao primjerice promjena tipa slova (veličina, kurziv, podebljano) procjenjuju važnost sadržaja.³⁴ Nastavnici mogu samostalno odabrati udžbenik koji će se koristiti na nastavi te isto tako samostalno odrediti koje će se teme obrađivati na pojedinim nastavnim satovima te koje metode i dodatni nastavni materijali će biti korišteni. Prilikom odabira udžbenika, nastavnik treba poštivati nacionalne ciljeve obrazovanja.³⁵ Također, prilikom izbora udžbenika za povijest, važno je da nastavnik izabere udžbenik koji ne sadrži bilo kakav oblik predrasuda ili stereotipa. Ukoliko nastavnik ne može birati udžbenik, a isti sadrži predrasude i stereotipe, nastavnik mora izdvojiti vrijeme tijekom kojeg će učenicima približiti tu problematiku i time će potaknuti učenike da kritički pristupe proučavanju udžbenika. Također se od nastavnika očekuje da uz udžbenik učenicima omogući originalne i autentične materijale koji prikazuju realističniju sliku pojedinih povijesnih događaja odnosno da omogući učenicima rad na primarnim povijesnim izvorima.³⁶

François Richaudeau, znameniti francuski profesor, u svojem djelu *The design and production of textbooks* navodi kako “udžbenik predstavlja jedno od najkritiziranijih nastavničkih sredstava, no nemoguće ga je potpuno zamijeniti jer predstavlja ne samo sredstvo za rad nego je i instrument komunikacije između nastavnika i učenika”³⁷.³⁸ Nadalje, brojni kritičari istraživali su udžbenike povijesti te su najčešće bili usmjereni na sadržaj, a ne na didaktičko – metodičke nedostatke. Prilikom pisanja udžbenika povijesti trebaju se uzeti u obzir oba čimbenika kako bi se napisao kvalitetan i suvremen udžbenik koji odgovara kako pedagoškim zahtjevima tako i zahtjevima predmetne metodike.³⁹

Hrvatska povjesničarka i sveučilišna profesorica, Snježana Koren detaljno se bavila istraživanjem udžbenika kako iz povijesne perspektive, tako i iz perspektive metodike. Ona u svojim znanstvenim radovima iznosi niz opažanja i činjenica do kojih je došla u

³⁴ *Nastava orijentirana na učenje; vodič za nastavnike usmjerene na postignuća* (2014.) Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE), http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe0540c46_04Nastavaorijentananaucenje-vodiczanastavnikeusmjerenenapostignuca.pdf#page=16 (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 142.

³⁵ Koren S., Najbar-Agičić M. (2007.) „Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. V No. 10 (2), str. 122.

³⁶ *Nastava orijentirana na učenje; vodič za nastavnike usmjerene na postignuća* (2014.) Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE), http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe0540c46_04Nastavaorijentananaucenje-vodiczanastavnikeusmjerenenapostignuca.pdf#page=16 (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 141.

³⁷ Richaudeau F. (1980.) *The design and production of textbooks*, Hampshire, Gower, str. 31.

³⁸ Bušljeta R. (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb, str. 44.

³⁹ Bušljeta R. (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb, str. 44.

istraživanjima od kojih neki od naslova su *Poučavanje o interpretacijama* te *Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju* koja je nastala u suradnji sa sveučilišnom profesoricom Magdalenom Najbar – Agičić.

Potrebno je uzeti u obzir kako su znanstveni radovi Snježane Koren napisani pred više od deset godina točnije *Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju* je napisan 2007. godine, dok *Poučavanje o interpretacijama* je napisano 2010. godine. Kao što je već navedeno u radu, hrvatsko školstvo je prošlo kroz određene reforme tijekom narednih deset godina te su se problemi koje navodi Koren nastojali riješiti Kurikularnom reformom „Škola za život“ iz 2018. godine.

Koren navodi kako udžbenici često prezentiraju učenicima suhoparan sadržaj iz kojeg oni moraju naučiti faktografiju memoriranjem i ponavljanjem što ne smatra kvalitetnom metodom za podučavanje. Koren razmatra opciju podučavanja povijesti uz pomoć udžbenika, ali da se stavi naglasak na samostalno razmišljanje učenika, kreativnost i formiranje vlastitih zaključaka. Nadalje, smatra kako učenike treba poticati da analiziraju, povezuju, sintetiziraju, kritiziraju, kreiraju, vrednuju i promišljaju o nastavnom sadržaju što ne implicira da učenici ne trebaju znati definirati, nabrojati ili opisati nastavni sadržaj, već da se umanju važnost istoga dajući prednost višim kognitivnim razinama.⁴⁰

Nadalje, Koren u svojim radovima napominje kako tvrdnja da program treba pokrivati čitavu povijest čovječanstva od prapovijesti do suvremenog doba je pogrešna. Naime, naglašava kako sveukupnu povijest nije moguće obraditi niti na sveučilišnim programima, a kamoli u kontekstu osnovnoškolske ili srednjoškolske nastave. Upravo, zbog ovih razloga nastoji se rasteretiti sadržaj u udžbenicima povijesti smanjivanjem određenih informacija na način da se zadrže svi sadržaji udžbenika. No, Koren konstatira kako je smanjivanje određenih informacija u udžbenicima rezultiralo površnim pristupom sadržaju, što je posljedično uzrokovalo da učenici ne razumiju sadržaj istog. Prije svega, Koren smatra kako je problem udžbenika jedan od glavnih razloga zašto učenici na nastavi povijesti u Hrvatskoj ne uspijevaju razviti određene vještine poput kritičkog mišljenja. Kao drugi problem navodi potrebu za promjenom u nastavnim ciljevima povijesti gdje se informacije koje se nalaze u

⁴⁰ Koren S. (2012.) „Poučavanje o interpretacijama“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. X. No. 20 (2), Zagreb, str. 187.

udžbenicima ne smatraju isključivim ciljem nastave povijesti, već sredstvom za provedbu nastave i za razvoj vještina i sposobnosti kod učenika.⁴¹

Nadalje, Koren naglašava kako nastavnici trebaju osvijestiti učenike kako su udžbenici povijesti određeni oblik interpretacije povijesti. Samim time što su određene teme uključene u sadržaj udžbenika, a druge isključene postoji određena razina interpretacije prošlosti. Stoga učenike treba podučavati kako postoji više interpretacija i gledišta određene povijesne teme. Također, Koren ističe kako je važno da učenici prilikom učenja kontroverznih tema ili tekstova imaju mogućnost propitkivanja teksta u udžbeniku na temelju drugog prikaza ili udžbenika drugog izdavača. Naglašava kako učenici ne bi trebali prihvaćati prikaz iz udžbenika kao apsolutnu istinu, već da bi trebali kritički analizirati i vrednovati sve povijesne izvore te racionalno argumentirati svoja stajališta o udžbenicima. Tim putem se učenici pripremaju za životne situacije u kojima mogu naići na više tumačenja koja mogu biti u potpunosti kontradiktorna i time učenici postaju sposobni donijeti promišljen i uravnotežen sud.⁴²

Kritike udžbenicima povijesti prisutne su i u drugim znanstvenim radovima. Naime, hrvatska povjesničarka i sveučilišna profesorica, Zrinka Blažević navodi kako su udžbenici povijesti često osjetljive prirode i predmetom rasprave. Primjerice, u različitim udžbenicima povijesti često se može naići na oprečna tumačenja istih činjenica posebice iz nacionalne povijesti što rezultira ideološkim prijeporima i razmimoilaženjima unutar znanstvenih krugova. Često se hrvatskoj povijesti pristupa bez znanstvene objektivnosti što postane predmetom rasprava i osporavanja.⁴³

Udžbenici su često kritizirani i od strane nastavnika povijesti koji s lakoćom uviđaju nedostatke udžbenika posebice one koji se odnose na didaktičko – metodičko oblikovanje. Njihove kritike najčešće su upućene prema opsegu povijesnog sadržaja, nejasnim funkcionalnim i odgojnim zadacima, nedovoljnoj kreativnosti u vizualnom prikazu i manjku interaktivnosti.⁴⁴

Iz navedenog može se pretpostaviti kako korištenje udžbenika povijesti na nastavi ima svoje prednosti i mane, odnosno da se ne mogu smatrati niti dobrima niti lošima. Primjerice, ako je

⁴¹ Koren S., Najbar-Agičić M. (2007.) „Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. V No. 10 (2), str. 166.

⁴² Koren S. (2012.) „Poučavanje o interpretacijama“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. X. No. 20 (2), Zagreb, str. 188.

⁴³ Blažević prevođenje povijesti 225

⁴⁴ Bušljeta R. (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb, str. 44.

učenicima udžbenik jedini izvor za učenje, tada će njegova dobrobit biti umanjena i ograničena.⁴⁵ Isto vrijedi i ako nastavnik prezentira učenicima sadržaj udžbenika od riječi do riječi ili ako učenici samostalno čitaju sadržaj udžbenika bez rasprave. Međutim, ukoliko se sadržaj iz udžbenika nadopuni primarnim izvorima, vizualno – auditivnim sadržajima i anegdotskim pričama nastavnika, udžbenik koji je dobro napisan i usklađen s kurikularnim ciljevima nastave može se smatrati kvalitetnim izvorom za učenje.⁴⁶

Stoga može se tvrditi kako će udžbenici još dugi niz godina biti glavni nastavni materijal za podučavanje povijesti te je važno naći pravu metodu korištenja istih koja će rezultirati brojnim benefitima za učenike.⁴⁷

6. Što su primarni izvori?

Povijesni izvori mogu biti različite vrste te se najčešće dijele na primarne i sekundarne izvore. Ovakvu klasifikaciju povijesnih izvora definira i povjesničar Keith Jenkins u svojoj knjizi *Promišljanje historije*, no čitatelje upozorava i o samim problemima takve klasifikacije. Prema Jenkinsu postoji jasna razlika između primarnih izvora koje još naziva tragovima prošlosti i sekundarnih izvora. Štoviše, navodi da problem nastaje kada se sekundarni izvori tretiraju kao primarni izvori te daje primjer kako se jedan tekst istovremeno može tretirati kao primarni i kao sekundarni izvor.⁴⁸ Jenkins navodi kako je glavni problem historiografije prilikom diferencijacije primarnih od sekundarnih izvora stalna potraga za istinom i želji da se saznaju izvorna razmišljanja i gledališta tadašnjih ljudi. Problem nastaje kada povjesničar treba obraditi i artikulirati takve primarne izvore odnosno povijesne dokaze što dovodi do subjektivne interpretacije istog i više povijesni izvori ne govore sami za sebe.⁴⁹ Nadalje, Jenkins definira razliku između povijesnih tragova i dokaza te naznačuje da se prošlost

⁴⁵ *Nastava orijentirana na učenje; vodič za nastavnike usmjerene na postignuća* (2014.) Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE), http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe0540c46_04Nastavaorijentananaucenje-vodiczanastavnikeusmjerenenapostignuca.pdf#page=16 (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 244.

⁴⁶ *Nastava orijentirana na učenje; vodič za nastavnike usmjerene na postignuća* (2014.) Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE), http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe0540c46_04Nastavaorijentananaucenje-vodiczanastavnikeusmjerenenapostignuca.pdf#page=16 (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 245.

⁴⁷ *Nastava orijentirana na učenje; vodič za nastavnike usmjerene na postignuća* (2014.) Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE), http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe0540c46_04Nastavaorijentananaucenje-vodiczanastavnikeusmjerenenapostignuca.pdf#page=16 (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 245.

⁴⁸ Jenkins, K. (2008.) *Promišljanje historije*, Zagreb, Srednja Europa, str. 43.

⁴⁹ Jenkins, K. (2008.) *Promišljanje historije*, Zagreb, Srednja Europa, str. 44.

dogodila te stoga postoje tragovi prošlosti neovisno o tome hoće li ih povjesničari pronaći ili ne. S druge strane naznačuje kako se termin povijesni dokaz koristi tek kada se pojedini tragovi prošlosti koriste za interpretaciju povijesnog razdoblja uz koji se vežu i time postaju direktno produkt povjesničarskog diskursa.⁵⁰ Shodno tome, može se zaključiti kako su primarni izvori tekstualni i netekstualni izvori odnosno informacije koje daju novi pogled na određeno vremensko razdoblje, osobu ili događaj. Oni su čisti izvori povijesti koji pružaju mogućnost istraživanja prošlosti bez prethodnih tumačenja. S druge strane, sekundarni izvori se mogu definirati kao „priče ili tumačenja događaja koje je netko stvorio bez iskustva iz prve ruke“. Brojni su primarni izvori koji prepričavaju prošle događaje poput dokumenta, novinskih članaka, govora, pisma, dnevnika, transkripta intervjua, poezije, tekstova pjesama, fotografija, informativnih letaka, komercijalnih proizvoda, bilješki i brojnih drugih izvora. Svi ovi izvori pružaju uvid u određeno vremensko razdoblje.⁵¹

Nadalje, iz potonjeg se može zaključiti kako svaki komad papira koji ljudi ostave iza svojih života predstavlja puno tragova. Jedan od najučestalijih primarnih izvora su zasigurno pisani izvori. Primjerice iz dnevnika, dokumenata, pisama, novina, popisa stanovništva ili izvješća može se saznati mnogo o svakodnevnom životu i okolnostima značajnih događaja. Stoga, jedna od zadaća povjesničara je da provode mnoštvo vremena u arhivu kako bi se iz pisanih vrela saznale vrijedne informacije. Također, kako bi pisani izvori bili korisni, moraju se proučavati pažljivo i kritički. Istraživači bilo povjesničari ili učenici moraju s oprezom proučavati dokument kako bi mogli doći do zaključka s kojim ciljem je tekst pisan i kojoj publici je namijenjen uzevši u obzir razdoblje kada je dokument nastao ako ga je moguće datirati. Također, prilikom analize takvih vrela važno je obratiti pažnju na ton, gramatiku, stil i izbor riječi kako bi se mogao pisani izvor u potpunosti obraditi. Nadalje, pisani izvori moraju se proučavati zajedno s drugim povijesnim dokazima odnosno treba ih provjeriti i usporediti s fotografijama, predmetima, usmenom povijesti ili drugim dostupnim izvorima. Pisani izvori imaju svoje prednosti i mane.⁵² Vidljive prednosti pisanih izvora su informacije o tome tko, što, gdje, kada, zašto i kako se nešto dogodilo. Isto tako, može biti vidljiva svrha pisanja samog izvora, emocije autora ili razina obrazovanja autora. S druge strane, slabe točke pisanih izvora su nedostatak objektivnosti, pristranost autora, nemogućnost identifikacije

⁵⁰ Jenkins, K. (2008.) *Promišljanje historije*, Zagreb, Srednja Europa, str. 45.

⁵¹ Morgan, D. N., Rasinski T. V, (2012.) „The Power and Potential of Primary Sources“ u: *The Reading Teacher Vol. 65 Issue 8*, str. 584.

⁵² *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 8.

autora, teško čitljiv rukopis ili nepoznati izrazi koji se trebaju dešifrirati.⁵³ Pisane izvore za istraživanje, povjesničari ili učenici mogu pronaći u muzejima, arhivima, knjižnicama, crkvama, obrazovnim ustanovama te na verificiranim internet stranicama.⁵⁴

Pored pisanih izvora fotografija jest oblik primarnog izvora koji je važan za stvaranje cjelokupne slike prošlih događaja. Povjesničari i drugi istraživači danas proučavaju sadržaj i značenje vizualnih izvora kako bi se dodatno sakupile informacije o određenoj temi, vremenu ili događaju. Specifičnost fotografija jest u tome da mogu prenijeti bezbroj detalja o životu te može se reći da za povjesničare vrijedi izreka „slika vrijedi tisuću riječi“ kineskog filozofa Konfucija.⁵⁵ Primjerice, fotografije su neprocjenjiv izvor za proučavanje društvene povijesti odnosno svakodnevnog života anonimnih ljudi i često su dobro sredstvo za rekonstruiranje nekog događaja. Ipak, fotografije kao takve, moraju se proučavati kritičkim pristupom uz pomoć drugih primarnih izvora. Proučavanju fotografija treba se pristupiti s oprezom jer one mogu biti produkt raznih manipulacija. Primjerice, fotograf može manipulirati fotografijom namjerno ili nenamjerno i trebaju se uzeti u obzir namjere korisnika fotografije i gledatelja kojem je namijenjena. Dakle, fotograf ima mogućnost biranja sadržaja koji će biti na fotografiji, što će biti izostavljeno i na što će se staviti naglasak. Prilikom proučavanja fotografije kao primarnog izvora potrebno je identificirati sadržaj i predmet fotografije te staviti ih u povijesni kontekst istražujući osobe na fotografiji ili samog fotografa. Treba uzeti u obzir koja je bila namjera fotografa, je li fotograf bio angažiran s nekakvim ciljem ili je bio nepristrani promatrač događaja. Upravo kao i pisani izvori, fotografije treba proučavati komparativno s drugim povijesnim dokazima. Od istraživača se zahtijeva da sagleda mnogo fotografija, povezanih dokumenata i usmenu povijest kako bi mogao definirati važnost same fotografije.⁵⁶ Iako je fotografija važan primarni izvor ona istraživačima predstavlja određene izazove i probleme. Često ljudi, mjesto, datum fotografije i fotograf nisu identificirani te često

⁵³ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 9.

⁵⁴ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 15.

⁵⁵ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 24.

⁵⁶ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 24.

nisu objektivni povijesni izvor.⁵⁷ Fotografije, kao i pisani izvori mogu se pronaći u arhivima, muzejima, knjižnicama, časopisima, novinama, školskim godišnjacima, udžbenicima, ali i u obiteljskim foto albumima.⁵⁸

U tom kontekstu, među primarne izvore svrstavaju se i materijalni izvori. Povjesničari proučavaju i predmete odnosno svu materijalnu kulturu koju su ljudi kroz prošlost ostavili iza sebe kako bi mogli sagledati cjelovitu sliku određenog događaja i kako bi mogli razumjeti povijest. Materijalni izvori su proizvodi ljudskih ruku te svojim izgledom govore o razdoblju u kojem su nastali. Ponekad su materijalni izvori jedini povijesni dokaz koji je ostao iza prošlih naroda iza kojih iz određenih razloga nisu ostala pisana vrela o njihovim životima i svakodnevici ili jednostavno su nestali kroz stoljeća i nisu sačuvani. Materijalni izvori sami po sebi ne donose cjelovitu povijesnu priču, ali uvelike pomažu, uz pomoć drugih izvora, u razumijevanju iste. Materijalne izvore treba proučavati pažljivo i kritičkim pristupom, baš kao i pisane izvore i fotografiju.⁵⁹ Materijalni izvori su od velike važnosti jer daju uvid u primjerice jezik koji je istraživaču nepoznat, daju naznake o materijalima koji su bili dostupni tijekom vremenskog razdoblja u kojem su nastali te donose detalje o svakodnevnom životu određenih naroda.⁶⁰ No, materijalni izvori imaju i svoje nedostatke. Naime, obično ne daju informacije o tome tko, što, gdje, zašto, kada i kako su nastali. Također, često nije moguće saznati vlasnika ili projektanta predmeta. Nadalje, ponekad nije jasna sama svrha izrade predmeta i način na koji se predmet upotrebljava. Isto tako, ukoliko je predmet nađen u malom broju nije jasno koliko je taj predmet tipičan za određeno razdoblje.⁶¹

⁵⁷ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 25.

⁵⁸ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 29.

⁵⁹ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 46.

⁶⁰ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 47.

⁶¹ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 47.

Materijalni izvori mogu se pronaći u muzejima, ali isto tako na aukcijama, u antikvarijatima, u trgovinama rabljenom robom i brojnim drugim mjestima.⁶²

Uz primarne izvore veže se još usmena povijest, novinski članci i reklame, no njih zbog njihovih posebnosti treba sagledati zasebno. Kada se govori o usmenoj povijesti, misli se na zbirke ljudskih sjećanja, priče ili tumačenja prošlosti vlastitim riječima. Usmena povijest je osjetljive prirode jer se radi o zapisima izravnih osjećaja i mišljenja pojedinaca o događajima u kojima su bili sudionici. Zahvaljujući usmenoj povijesti često se dolazi do saznanja o značajnim događajima koje nije bilo moguće pronaći u primarnim pisanim izvorima. Usmenu povijest najlakše je sačuvati putem audio i video zapisa, preko filmova ili pisanih transkripti intervjua. Usmena povijest je smatrana primarnim povijesnim izvorom jer bilježi iskustva koje pojedinci nisu bili u mogućnosti zabilježiti u pisanim izvještajima. Nadalje, za razliku od pisanih izvora, usmena povijest daje i cjelovitiju sliku jer ostanu zabilježene spontanost i iskrenost svjedoka određenog događaja. Štoviše, u snimljenim intervjuiima mogu se analizirati karakteristike pokreta, mimike, govora i tona svjedoka što u pisanim izvorima i putem fotografije nije moguće.⁶³ Također, putem usmene povijesti mogu se provjeriti pisani izvori ukoliko je autor ili svjedok pisanja živ radi dodatnih pojašnjenja i informacija.⁶⁴ No, otežavajuća karakteristika proučavanja usmene povijesti je pouzdanost iskaza odnosno informacija dobivenih od svjedoka. Često se sjećanje pojedinca može izmijeniti na način da pojedinac s vremenom, namjerno ili nenamjerno, iskrivi događaj ili vlastitu ulogu u samom događaju te time ugrožava istinitost primarnog izvora. Stoga, ukoliko se istražuje usmena povijest trebaju se uzeti u obzir i drugi primarni izvori ili imati veći broj svjedoka istog događaja kako bi se dobila što objektivnija slika događaja. Daljnji problem jest što postoji mogućnost da svjedoci nekog događaja iz niza razloga nerado raspravljaju o određenim temama ili čak odbiju što naposljetku rezultira nepotpunim ili netočnim zapisima.⁶⁵ Također, informacije prikupljene preko usmene povijesti mogu biti pod utjecajem predrasuda ili raznih ciljeva, ali i samog odnosa ispitanika i ispitivača. Također, ispitivač može manipulirati

⁶² *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 52.

⁶³ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 35.

⁶⁴ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 36.

⁶⁵ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 35.

intervjuom te na taj način može prezentirati iskrivljenu viziju određenog događaja. Kao i kod ostalih primarnih izvora, informacije usmene povijesti treba usporediti s ostalim povijesnim dokazima.⁶⁶

Pored usmene povijesti, može se diskutirati jesu li novine primarni ili sekundarni povijesni izvor. Naime, novine mogu se smatrati i primarnim i sekundarnim izvorom povijesti. Štoviše, većina članaka u novinama je sekundarna, ali novinari mogu se smatrati svjedocima nekog događaja te stoga svaki članak koji govori o nekom aktualnom događaju ili pojavi može se tretirati kao primarni izvor te se time i novine tretiraju kao primarni povijesni izvori.⁶⁷ U novinama se mogu istraživati razni oblici informacija. Mogu se istraživati novinski članci, oglasi, kolumne, sportski rezultati i slično. Stoga novine kao primarni izvor imaju svoje prednosti, ali i nedostatke. Analizirajući novine s lakoćom se dolazi do činjenica i osnovnih informacija o nekom događaju koje odgovaraju na pitanja tko, gdje, kada, što i zašto. Nadalje, zapisi u novinama su lako čitljivi i lako dostupni jer su namijenjeni široj publici. Novine su često dnevni ili tjedni izvještaji aktualnih događaja te su pogodne za istraživanje određenog povijesnog razdoblja. Ono što dodatno čini novine zanimljivijima za analizu jesu vizualni sadržaji. U novinama su često zastupljeni vizualni povijesni izvori poput fotografija, karikatura, stripova i oglasa koji se prilikom analize trebaju uzeti u obzir usporedno s tekstualnim izvorom.⁶⁸ Kao i svi primarni izvori, novine imaju svoje nedostatke i donose određene probleme istražiteljima. Novine su često podložne manipulaciji te nisu objektivno pisane i pokazuju pristranost urednika i novinara. Također, činjenice koje budu prezentirane u novinama nisu detaljno provjerene te nije rijetkost da se u novinama nađu „lažne vijesti“. Isto tako, novine su podložne političkim, ideološkim i ekonomskim pritiscima. Naposljetku, gledajući s materijalne strane, novinski papir je teško sačuvati kroz godine jer se s lakoćom uništava.⁶⁹

Pisanim, ali i vizualnim primarnim izvorima mogu se smatrati reklame i oglasi. Radi se o pismenoj komunikaciji između proizvođača koji prodaje proizvod i potencijalnog potrošača

⁶⁶ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 36.

⁶⁷ <https://subjectguides.library.american.edu/primary>

⁶⁸ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 10.

⁶⁹ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 10.

koja često ima atraktivne vizualne elemente. Kao i svi primarni izvori, oglasi i reklame imaju brojne prednosti za istraživanje određenog povijesnog razdoblja. Naime, takvi izvori često sadrže fotografije i snimke određenih trenutaka. Također, sadrže informacije o proizvođaču, tehnologiji proizvodnje, materijalu proizvoda i o upotrebi proizvoda. Time, oglasi i reklame mnogo govore o ljudskim željama, potrebama i težnjama u određenom razdoblju te o društvenom standardu i vrijednostima razdoblja koje se istražuje. Daljnja pogodnost je ta što su reklame vrlo rasprostranjene i lako dostupne.⁷⁰ S druge strane, reklame i oglasi često ne navode tko je kreator oglasa ili reklame. Isto tako, ne navodi se funkcija reklame ili oglasa iako bi ona trebala biti jasno definirana. Takvi izvori, posebice tekstualni dio često je kontroliran od interesne skupine te je prepun predrasuda i pristranosti što istraživaču koji želi doći do objektivne slike nekog razdoblja predstavlja poteškoće tijekom istraživanja. U reklamama i oglasima je društvena situacija često prikazana idealistično kako bi s lakoćom pronašli kupce svojih proizvoda što govori o tome koliko su oglasi i reklame podložni manipulacijama. Nadalje, vizualni izvori koji su predstavljeni u reklamama i oglasima mogu biti izmijenjeni i time neistiniti. Naposljetku može se ustvrditi kako su reklame i oglasi vrijedan resurs primarnih izvora, ali im se pri analizi treba pristupiti kritično i oprezno.⁷¹

7. Primarni izvori u nastavi povijesti

Primarni povijesni izvori mogu se smatrati tragovima povijesti ili dokazima koje povjesničar koristi prilikom istraživanja pojedine grane povijesti pomoću kojih dolazi do novih otkrića ili zaključaka. No, povjesničari nisu jedini koji mogu koristiti primarne izvore. Upravo takvi izvori često se koriste na suvremenoj nastavi povijesti gdje učenici postaju istraživači.⁷² Primarni povijesni izvori bitan su segment nastave predmeta povijesti jer pomažu učenicima u stvaranju povijesnog mišljenja. Učenici često suhoparne informacije iz udžbenika povijesti uče doslovno, bez pretjeranog promišljanja o pročitanome.

⁷⁰ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 20.

⁷¹ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 11.

⁷² *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 3.

Učenici koristeći udžbenik koji im omogućuje pristup radu na primarnim izvorima imaju mogućnost promatrajući dokumente, predmete, fotografije i usmenu povijest dobiti širi pogled u prošlost negoli što to sam udžbenik može pružiti.⁷³ Redovitim upoznavanjem učenika s primarnim izvorima na nastavi povijesti pomaže učenicima u razvijanju kritičkog i deduktivnog mišljenja koji su neophodni za razumijevanje kako prošlosti tako i sadašnjosti.⁷⁴

Poučavanje povijesti primarnim povijesnim izvorima ključno je za proučavanje povijesti. Primarni izvori u razredu mogu biti sredstvo putem kojeg će učenici pronaći poveznice s prošlošću te će samim time povezati se s nastavom povijesti i razvijati će osobnu svijest i vlastite stavove o prošlim događajima. Štoviše, poučavanje primarnim izvorima može se odvijati u razredu, ali i na terenskoj nastavi. Nadalje, takvo poučavanje ne mora biti nužno vezano samo uz nastavu predmeta povijesti. Naime, učenici znajući što su primarni izvori mogu vještine naučene na satovima povijesti iskoristiti i na drugim nastavnim predmetima.⁷⁵ Primjerice, učenici na satu matematike mogu raspravljati o izumu i utjecaju kalkulatora ili proučavati lik i djelo Miroslava Krleže prilikom čitanja autorovih memoara u romanu *Djetinjstvo*. Korištenjem primarnih izvora u nastavi povijesti s lakoćom se oslikava izgled, duh i osjećaj nekog prošlog razdoblja. Što nas dovodi do pitanja zašto je važno poučavati povijest primarnim izvorima?

Poučavanje primarnim izvorima nesumnjivo ima brojne prednosti na satu nastave povijesti u usporedbi s poučavanjem samo sa standardnim udžbeničkim sekundarnim tekstom. Udžbenik svakako mora biti osnovni izvor informacija učenicima, no ponekad je to nedostavno za sagledavanje cjelokupne povijesne problematike.⁷⁶ Također, primarni izvori mogu biti polazište za detaljnije istraživanje određene povijesne teme što postaje dijelom problemske nastave kojom se potiče učenike na razmišljanje na način da prvo uoče problem, a potom smišljaju i aktiviraju se u rješavanju problema. U svakom slučaju zadani primarni izvor ili

⁷³ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 3.

⁷⁴ Ristić, V. (2010.) „Nastava u muzeju – primjer suradnje škole s muzejom“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. VIII No. 16 (2), str. 272.

⁷⁵ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 3.

⁷⁶ Ristić, V. (2010.) „Nastava u muzeju – primjer suradnje škole s muzejom“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. VIII No. 16 (2), str. 271.

problemski zadatak učenicima treba biti dovoljno intrigantan, ali rješiv kako bi se svi ishodi poučavanja ostvarili.⁷⁷

Radom na primanim povijesnim izvorima učenici razlikuju primarne izvore, od sekundarnih izvora te spoznaju važnost istraživanja primarnih izvora tijekom proučavanja prošlosti. Tim putem učenici samostalno dolaze do odgovora na povijesna pitanja koje pronalaze u podacima iz izvora. Isto tako, učenici se uče analiziranju i vrednovanju izvora, uče se postavljati pitanja o razdoblju, mjestu i okolnostima nastanka određenog izvora, ali i o autoru i njegovim namjerama stvaranja takvog izvora.⁷⁸

Poučavanje povijesti primarnim izvorima ima široki spektar dobrobiti za učenike i njihov razvoj. Proučavanje primarnih izvora učenicima omogućava razvoj kognitivnih sposobnosti te poboljšava sposobnost rješavanja problemskog zadatka i donošenja zaključaka dešifriranjem primarnog izvora. Nadalje, korištenjem različitih oblika primarnih izvora nastavnik ima razne mogućnosti pri odabiru stila poučavanja prilikom sastavljanja nastavnog sata te može razviti interes i motivaciju kod različitih profila učenika. Primjerice, učenicima koji lakše savladavaju nastavno gradivo koristeći se vizualnim materijalima, nastavnik može omogućiti rad na fotografijama. Tim putem nastavnik omogućava da učenici savladavaju rad na primarnim izvorima shodno vlastitim stilovima učenja.⁷⁹

Štoviše, podučavanjem na primarnim izvorima nastavnici imaju mogućnost doprinijeti do svih učenika. Tijekom poučavanja nastavnici bi se trebali ugledati na teoriju višestrukih inteligencija psihologa Howarda Gardnera. Naime, teorija višestrukih inteligencija pomaže nastavnicima u zadovoljavanju specifičnih i širih potreba učenika poput razvijanja samopouzdanja, samopoštovanja i intelektualnog osnaživanja te promicanje poštovanja i razumijevanja među učenicima. Gardner sveukupno razlikuje osam inteligencija:

⁷⁷ Ristić, V. (2010.) „Nastava u muzeju – primjer suradnje škole s muzejom“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. VIII No. 16 (2), str. 272.

⁷⁸ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 10. kolovoza 2022.), str. 11.

⁷⁹ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 5.

lingvistička, logičko – matematička, prostorna, glazbena, tjelesno – kinestetička, socijalna, osobna i prirodna inteligencija.⁸⁰

Prema teoriji višestruke inteligencije, svaki učenik posjeduje svaku vrstu inteligencije do određenoga stupnja. Dobro organiziran nastavni sat trebao bi stimulirati više od jedne Gardnerove inteligencije. Upravo primarni izvori na nastavi povijesti mogu nastavnicima biti dobar resurs za razvoj svih inteligencija tijekom proučavanja zbog različitosti samih izvora.⁸¹

Materijali za poučavanje primarnih izvora mogu se prilagoditi svim osnovnoškolskim uzrastima na način da učenicima budu intrigantni, zanimljivi, ali i izazovni za rad na njima. Tim putem se učenici s lakoćom motiviraju za aktivno sudjelovanje i rad na nastavi jer primarne izvore smatraju opipljivima i stvarnima.⁸² Radom na primarnim izvorima učenici će razviti odgovarajuće temeljne vještine za istraživanje i pisanje povijesti na način da će pronalaziti povijesne informacije kroz proučavanje izvora.⁸³

Također, korištenje različitih vrsta primarnih izvora može biti primjer multiperspektivnosti nastave povijesti jer se učenicima omogućava da sagledavaju pojedini događaj iz različitih kutova gledanja kako bi se postiglo cjelovitije razumijevanje pojedinog povijesnog događaja, iako je jedan od ciljeva historiografije otklanjanje različitih perspektiva i dolazak do najobjektivnijeg tumačenja povijesnog događaja. Prema Robertu Stradlingu, suprotstavljanje povijesnih izvora, koji predstavljaju isti povijesni događaj, može se smatrati kvalitetnom nastavnom metodom.⁸⁴

⁸⁰ Slavić, A. (2010.) „Gardnerov model višestrukih inteligencija“ U: *Školski vjesnik : časopis za pedagoškijsku teoriju i praksu*, Vol. 59 No. 1., str. 7.

⁸¹ *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 7.

⁸² *Engaging Students with Primary Sources*, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center, <https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf> (stranica je posjećena 9. kolovoza 2022.), str. 5.

⁸³ Koren S. (2012.) „Poučavanje o interpretacijama“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. X. No. 20 (2), Zagreb, str. 135.

⁸⁴ Ristić, V. (2010.) „Nastava u muzeju – primjer suradnje škole s muzejom“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. VIII No. 16 (2), str. 273.

8. Kvantitativna analiza primarnih izvora u udžbenicima povijesti za osnovnu školu (tablični prikaz)

Kvantitativna metoda jest jedna od deduktivnih metoda koje se nerijetko koriste u povijesnim istraživanjima te nije novost u historiografiji.

Kvantitativna metoda temelji se na brojčanom iskazivanju određenih informacija te na generaliziranju zaključaka o uzročnosti na proučavanom obrascu. Ovakva metoda je dobra za identificiranje određenih obrazaca informacija, no nedostaje joj obuhvaćanje šireg konteksta, tj. detaljno objašnjenje komponenti koje su potrebne za potpuno razumijevanje predmeta istraživanja.⁸⁵ Uporaba ovakve metode tijekom istraživanja je limitirana, ali uz ostale metode istraživanja može biti sredstvo spoznaje. Rezultati kvantitativne analize su precizni i pregledni, no istovremeno oni mogu biti pogrešni kao i kod ostalih metoda istraživanja. Primjerice, kvantitativna metoda može se iskoristiti u svrhu manipulacije informacijama ukoliko se postavi neodgovarajuća hipoteza, no to je slučaj i s ostalim istraživačkim metodama.⁸⁶ Povjesničari najčešće kvantitativnom metodom istražuju određeni interval ili određeno vremensko razdoblje kako bi došli do odgovarajućih informacija. Tijekom istraživanja kvantitativnom metodom, povjesničari se moraju služiti kritičkim razmatranjem, valoriziranjem i zaključivanjem te moraju korelirati dobivene podatke sa širim povijesnim kontekstom odnosno ustvrditi uzročno – posljedične veze rezultata.⁸⁷

U ovom istraživanju kvantitativnom analizom se nastoji ilustrirati učestalost korištenja primarnih povijesnih izvora u aktualnim udžbenicima povijesti koji se koriste za rad tijekom nastave. Kvantitativnom analizom, nastoji se utvrditi postoje li razlike u brojčanom odabiru primarnih povijesnih izvora u aktualnim osnovnoškolskim udžbenicima povijesti. Kvantitativna analiza temelji se na istraživanju sveukupno osam udžbenika, od kojih četiri su udžbenika izdavača Školska knjiga, a druga četiri udžbenika su izdavača Profil Klett. Od svakog izdavača, za potrebe istraživanja, uzet je aktualni udžbenik za svaku razinu učenja povijesti tijekom školske godine 2021./2022. Točnije uzeti su po jedan primjerak udžbenika

⁸⁵ Sekol, I., Maurović, I. (2017.) „Miješanje kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa u društvenim znanostima – miješanje metoda ili metodologija“ u: *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 24 No. 1, str. 10.

⁸⁶ Vranješ-Šoljan B. (1982.) „Kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Osvrt na »Nove primjene kvantitativnih metoda u ekonomskoj i socijalnoj povijesti« (Osmi međunarodni kongres ekonomskih povjesničara - Budimpešta 16-20. kolovoza 1982.)“ u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 15 No. 1, str. 237.

⁸⁷ Vranješ-Šoljan B. (1982.) „Kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Osvrt na »Nove primjene kvantitativnih metoda u ekonomskoj i socijalnoj povijesti« (Osmi međunarodni kongres ekonomskih povjesničara - Budimpešta 16-20. kolovoza 1982.)“ u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 15 No. 1, str. 238.

za peti, šesti, sedmi i osmi razred što čini sveukupno dva udžbenika po razini učenja povijesti od dva različita izdavača.

Analizom udžbenika utvrđen je sveukupni broj primarnih povijesnih izvora kod oba izdavača za svaku razinu učenja povijesti te je učinjena usporedba rezultata. Primarni povijesni izvori uvršteni u brojčani iznos su oni koji su namijenjeni za rad na nastavi. Drugim riječima, u broj ulaze primarni izvori koji su od strane izdavača izdvojeni pitanjima za učenike i imaju u cilju ostvarenje ishoda. Primarni povijesni izvori koji se nalaze u udžbenicima kao dio pregleda ili koji služe atraktivnosti udžbenika nisu uzeti u obzir. Isto tako, primarni povijesni izvori koji nisu imenovani, niti su postavljena određena pitanja uz njih nisu ušli u brojčani iznos. Nadalje, od sveukupnog broja primarnih povijesnih izvora dodatno je utvrđen i broj pisanih, slikovnih i materijalnih povijesnih izvora u udžbenicima za svaku razinu učenja povijesti. Isto tako, naveden je i broj primarnih izvora prema povijesnim razdobljima.

Rezultati istraživanja prikazani su tablično kako bi bila vidljiva usporedba brojčanih rezultata između dvaju nakladnika.

Iznad svake tablice navedeni su podaci o udžbenicima koji su analizirani, a podno tablice se nalazi sažeti kritični osvrt na dobivene podatke istraživanja.

8.1. Klio 5 i Vremeplov 5

U tablici⁸⁸ su prikazani rezultati analize aktualnih udžbenika *Klio 5* izdavača Školska knjiga i *Vremeplov 5* izdavača Profil Klett koji govore o broju primarnih povijesnim izvora koji su namijenjeni za rad u petome razredu osnovne škole.⁸⁹⁹⁰

	UDŽBENIK	
	Klio 5	Vremeplov 5
Sveukupni broj primarnih izvora	53	90
Broj pisanih izvora	29	35
Broj slikovnih izvora	10	13
Broj materijalnih izvora	14	42

⁸⁸ Tablica 1: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 5* i *Vremeplov 5*.

⁸⁹ Bančić S., Matanić T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 10 – 222.

⁹⁰ Budak, N., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2019.) *Vremeplov 5: udžbenik povijesti za peti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 10 – 161.

Iz rezultata može se uočiti kako u udžbeniku *Klio* ima sveukupno 53 primarna izvora, dok u udžbeniku *Vremeplov* ima skoro dvostruko veći broj primarnih izvora, točnije sveukupno 90 primarnih izvora. Broj pisanih primarnih izvora u udžbenicima varira u malom, odnosno u udžbeniku *Klio* se nalazi 29 primarnih izvora, dok nešto više pisanih izvora su dio udžbenika *Vremeplov*. Broj slikovnih primarnih izvora gotovo je identičan u oba izdanja. Broj materijalnih primarnih izvora varira u najvećem postotku te je četiri puta veći u udžbeniku Profila Klett. Dakle, radi se o 14 primarnih izvora u udžbeniku *Klio* i 42 primarnih izvora u udžbeniku *Vremeplov*.

8.2. Klio 6 i Vremeplov 6

Tablica⁹¹ prikazuje rezultate analize aktualnih udžbenika *Klio 6* u izdanju Školske Knjige i *Vremeplov 6* u izdanju Profila Klett. U tablici su naznačeni brojčani prikazi primarnih povijesnih izvora koji udžbenici uključuju, a koji su namijenjeni za rad tijekom nastave povijesti u šestome razredu.⁹²⁹³

	UDŽBENIK	
	Klio 6	Vremeplov 6
Sveukupni broj primarnih izvora	50	121
Broj pisanih izvora	38	52
Broj slikovnih izvora	5	45
Broj materijalnih izvora	7	24

Uspoređujući sveukupni broj primarnih izvora u udžbeniku Školske knjige i Profila Klett uviđa se drastična razlika u brojnosti. Naime, prvi ima svega 50 primarnih izvora, što je skoro tri puta manje od drugog u kojem ima sveukupno 121 primarni izvor. Udžbenik *Klio* ima mnogo manje pisanih izvora, točnije 38 pisanih primarnih izvora, dok udžbenik *Vremeplov* ima čak 52 pisana primarna izvora. Nadalje, u prvom udžbeniku broj slikovnih izvora je 5, što je također mali broj u usporedbi s drugim udžbenikom gdje ima 45 slikovnih izvora. Broj

⁹¹ Tablica 2: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 6* i *Vremeplov 6*

⁹² Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 12 – 189.

⁹³ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 6 – 218.

materijalnih primarnih izvora također je veći u udžbeniku *Vremeplov* odnosno radi se o 24 materijalna izvora. U udžbeniku *Klio* je svega 7 materijalnih izvora.

8.3. Klio 7 i Vremeplov 7

Naredna tablica⁹⁴ također prikazuje rezultate analize aktualnih udžbenika Školske knjige i Profila Klett za sedmi razred osnovne škole. Riječ je o udžbenicima *Klio 7* i *Vremeplov 7*. Isto tako, u tablici je prezentirana brojnost primarnih povijesnih izvora u navedenim udžbenicima koji su namijenjeni učenicima za rad na nastavi povijesti.⁹⁵⁹⁶

	UDŽBENIK	
	Klio 7	Vremeplov 7
Sveukupni broj primarnih izvora	109	110
Broj pisanih izvora	54	53
Broj slikovnih izvora	55	57
Broj materijalnih izvora	/	1

Iz tablice se može uočiti kako je broj primarnih izvora u oba udžbenika poprilično istovjetan bilo da se radilo o sveukupnom broju, broju pisanih izvora, broju slikovnih izvora ili broju materijalnih izvora.

8.4. Klio 8 i Vremeplov 8

Posljednja tablica⁹⁷ iznosi podatke o brojnosti primarnih povijesnih izvora u aktualnim udžbenicima povijesti za osmi razred osnovne škole. Uspoređeni su udžbenici *Klio 8* u izdanju Školske knjige i *Vremeplov 8* u izdanju Profila Klett. Navedena brojka odnosi se na broj primarnih izvora u spomenutim udžbenicima koji su namijenjeni za proučavanje tijekom nastave povijesti.⁹⁸⁹⁹

⁹⁴ Tablica 3: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 7* i *Vremeplov 7*

⁹⁵ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 10. – 169.

⁹⁶ Despot, I., Frol, G., Hajdarović, M. (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 6 – 207.

⁹⁷ Tablica 4: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 7* i *Vremeplov 7*

⁹⁸ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 10 – 218.

	UDŽBENIK	
	Klio 8	Vremeplov 8
Sveukupni broj primarnih izvora	199	161
Broj pisanih izvora	81	104
Broj slikovnih izvora	118	55
Broj materijalnih izvora	/	2

Sveukupno primarnih izvora u udžbeniku *Klio* ima 199, dok u udžbeniku *Vremeplov* ih ima u manjem broju odnosno 161. Ovo je jedina razina poučavanja povijesti u osnovnim školama za koju udžbenik Školske knjige ima sveukupno više primarnih izvora koji su namijenjeni za rad s učenicima. Nadalje, broj pisanih izvora iznosi 81 u udžbeniku *Klio*, dok u *Vremeplovu* su zastupljena čak 104 pisana izvora. Slikovni izvori više su zastupljeni u udžbeniku *Klio* odnosno prikazano je 118 slikovnih izvora, dok u *Vremeplovu* je prikazano 55 izvora. Materijalnih primarnih izvora gotovo da i nema, točnije rečeno nisu namijenjeni za rad već su zastupljeni samo kao pregledna informacija. U udžbeniku *Klio* nisu zastupljeni, a udžbeniku *Vremeplov* su prikazana 2 materijalna primarna izvora.

8.5. Kvantitativna analiza primarnih izvora u udžbenicima *Klio* i *Vremeplov* prema povijesnim razdobljima

Sljedeća tablica¹⁰⁰ prikazuje zastupljenost primarnih izvora prema povijesnim razdobljima počevši od prapovijesti pa sve do današnjeg doba. Rezultati su dobiveni na temelju analize udžbenika povijesti od petog do osmog razreda. Analizirani su četiri udžbenika izdavača Školska knjiga (*Klio 5*, *Klio 6*, *Klio 7* i *Klio 8*) te četiri udžbenika Profila Klett (*Vremeplov 5*, *Vremeplov 6*, *Vremeplov 7* i *Vremeplov 8*). Dobiveni rezultati odgovaraju pretpostavci da će od kasnijeg prema ranijem povijesnom razdoblju broj primarnih izvora postupno rasti.

⁹⁹ Bogdanović, T., Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 6 – 305.

¹⁰⁰ Tablica 5: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio* i *Vremeplov* prema povijesnim razdobljima

	UDŽBENIK	
	Klio	Vremeplov
Prapovijest	5	1
Stari vijek	48	89
Srednji vijek	50	121
Novi vijek	125	169
Suvremeno doba	199	161

9. Kvalitativna analiza primarnih izvora u udžbenicima povijesti za osnovnu školu

Kvalitativno istraživanje, za razliku od kvantitativnog istraživanja, je induktivna metoda istraživanja koja daje mogućnost istražitelju da propitkuje određene ideje ili teorije.¹⁰¹ Dakle, može se reći kako kvalitativno istraživanje se temelji na proučavanju određenog fenomena bez da se koriste brojevi prikazi podataka. Ono se bazira na istraživanju uzroka, učestalosti i posljedica određenog fenomena. Jedan od problema kvalitativnog istraživanja je pitanje dosljednosti i vjerodostojnosti podataka, pitanje objektivnosti donesenih zaključaka i generalizacija rezultata dobivenih istraživanjem.¹⁰²

Kvalitativno istraživanje ima brojne prednosti. Takva vrsta istraživanja zagovara otvorenost za nove i neočekivane informacije. Kao što je već napomenuto, kvalitativno istraživanje kreće od istraživačkog pitanja te time ostaje otvoreno za sve vrste mogućih odgovora. Takvo istraživanje je detaljno i ulazi u srž problema. Tijekom kvalitativne analize, istraživač uključuje svoja osobna iskustva kao relevantne podatke.¹⁰³

U ovom istraživanju, cilj je usporediti aktualne udžbenike povijesti za osnovnu školu nakladnika Školska knjiga i Profil Klett. Dakle, kako je već napomenuto u kvantitativnom istraživanju, biti će analizirani udžbenici *Klio* i *Vremeplov* za peti, šesti, sedmi i osmi razred. Prvo će se definirati fenomen istraživanja odnosno u oba udžbenika nastojat će se usporediti načini korištenja primarnih povijesnih izvora te njihov nastavni cilj te će se sadržajno komparirati. Tijekom kvalitativne analize biti će dana deskriptivna i reflektivna promatranja.

¹⁰¹ Sekol, I., Maurović, I. (2017.) „Miješanje kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa u društvenim znanostima – miješanje metoda ili metodologija“ u: *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 24 No. 1, str. 10.

¹⁰² Sekol, I., Maurović, I. (2017.) „Miješanje kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa u društvenim znanostima – miješanje metoda ili metodologija“ u: *Ljetopis socijalnog rada*, Vol. 24 No. 1, str. 10.

¹⁰³ Bognar, L., *Kvalitativni pristup istraživanju odgojno-obrazovnog procesa*, https://ladislav-bognar.net/sites/default/files/Istra%C5%BEivanje%20odg-obr_procesa.pdf (stranica posjećena 13. kolovoza 2022.), str. 3

Prema povjesničaru Robertu Stradlingu, proučavanje primarnih izvora trebalo bi se sastojati od opisa, interpretacije, zaključaka, povezivanja s prethodnim znanjem, otkrivanja potencijalnih problema i nedostataka te pronalaženja novih izvora za daljnje istraživanje.¹⁰⁴ Dakle, prema Stradlingu, pitanja u udžbenicima povijesti trebala bi se sastojati od pitanja poput „Tko je autor izvora?“, „Kada je izvor nastao?“, „Koja je to vrsta primarnog izvora?“, „Za koga je nastao?“, „S kojim ciljem je izvor nastao?“ i slično. Također, bi pitanja trebala biti usmjerena prema sumiranju glavnih točaka koje autor izvora prikazuje u izvoru te prema objašnjavanju termina, događaja ili osoba koji učenicima nisu poznati.¹⁰⁵ U kvalitativnoj analizi ovo će biti smjernice za analizu postavljanja pitanja učenicima koja su namijenjena za proučavanje povijesnih izvora.

Prilikom analize sadržaja udžbenika bit će stavljen naglasak na primarne izvore u različitim povijesnim razdobljima te će se ispitati jesu li sastavljeni prema smjernicama nastavnog kurikulumu. Nadalje, analizirat će se struktura i slijed primarnih izvora u udžbenicima te će se usporediti usredotočuje li se na određene povijesne teme i pojave.¹⁰⁶ Isto tako, usporedit će se razlika u korištenju primarnih povijesnih izvora vezanih za nacionalnu povijest, regionalnu povijest, europsku povijest i svjetsku povijest. Isto tako, ispitat će se koliko je pažnje posvećeno političkoj, diplomatskoj, gospodarskoj i kulturnoj povijesti u udžbeniku.¹⁰⁷

S druge strane, biti će analizirani i metodički pristupi. Ispitat će se koje je predznanje potrebno za proučavanje primarnih izvora u udžbenicima. Isto tako, ispitat će se koje su vještine učenicima potrebne za proučavanje primarnih izvora i njihovu interpretaciju. Potom će se ispitati gdje su smješteni primarni izvori u udžbenicima odnosno nalaze li se na početku, u sredini ili na kraju poglavlja.¹⁰⁸ Potom će se istražiti funkcija zadataka s primarnim izvorima u udžbenicima odnosno ima li zadatak funkciju prisjećanja informacija ili kritičkog ispitivanja i vrednovanja povijesnih dokaza. Također, istaknut će se ukoliko je u udžbenicima korišteno više primarnih povijesnih izvora koji opisuju isti događaj ili osobu sa svrhom razvijanja komparativne perspektive kod učenika.¹⁰⁹

Tijekom istraživanja korišteni su isključivo primarni povijesni izvori koji su namijenjeni za rad na njima kroz zadatke ili pitanja. Primarni izvori (uglavnom fotografije i materijalni

¹⁰⁴ Stradling R. (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, str. 235.

¹⁰⁵ Stradling R. (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, str. 241.

¹⁰⁶ Stradling R. (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, str. 258.

¹⁰⁷ Stradling R. (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, str. 259.

¹⁰⁸ Stradling R. (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, str. 259.

¹⁰⁹ Stradling R. (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa, str. 260.

izvori) koji su stavljani u udžbenik s ciljem povećanja atraktivnosti udžbenika nisu uzeti u obzir.

Naposljetku, biti će prikazana tablica s popisom primarnih izvora, u oba udžbenika, koji su namijenjeni za proučavanje tijekom nastave povijesti s učenicima.

9.1. Klio 5 i Vremeplov 5

Udžbenici analizirani za prvu godinu učenja povijesti su *Klio 5* izdavača Školska knjiga i *Vremeplov 5* izdavača Profil Klett. Analiza se nalazi nakon tabličnog prikaza kojeg čine nazivi primarnih povijesnih izvora koji su u udžbenicima namijenjeni za proučavanje.

U udžbenicima se nalaze i primarni povijesni izvori koji su samo navedeni najčešće u obliku slike radi atraktivnosti udžbenika bez dodatnih pojašnjenja, definiranja sadržaja ili zadataka. Takvi primarni izvori nisu dio narednih tablica.

Tablica 6: Popis primarnih izvora u udžbeniku *Klio 5*¹¹⁰

Pisani izvori		
1. Herodot o Babilonu u djelu <i>Povijest</i>	11. Plutarh o Aleksandru Velikom u djelu <i>Usporedni Životopisi</i>	21. Plutarh o ustrojstvu Rima u djelu <i>Usporedni Životopisi</i>
2. Strabon o Babilonu u djelu <i>Geografija</i>	12. Plutarh o gordijskom čvoru u djelu <i>Usporedni Životopisi</i>	22. Dio teksta iz Justijanove Digeste o braku
3. Selekcija odredbi iz Hamurabijevog zakonika	13. Pauzanija o Herinim igrama u djelu <i>Vodič po Heladi</i>	23. Dio teksta iz Justijanove Digeste o zarukama
4. Herodot o Egipćanima u djelu <i>Povijest</i>	14. Pauzanija o Akropoli u djelu <i>Vodič po Heladi</i>	24. Strabon o gradnji putova i vodovoda u Rimu u djelu <i>Augustovo doba</i>
5. Tekst iz Biblije (II. Knjiga Mojsijeva, Glava 21.; Glava 22.)	15. Plutarh o osnivanju Rima u djelu <i>Usporedni Životopisi</i>	25. Tacit o Isusu Kristu u djelu <i>Anali</i>
6. Aristotelov govor o uređenju Sparte	16. Plutarh o Katonu u djelu <i>Usporedni Životopisi</i>	26. Djela apostolska o kršćanskom zajedništvu
7. Herodot o Feničanima u djelu <i>Povijest</i>	17. Izreke Gaja Julija Cezara	27. Pismo caru Trajanu Plinija Mlađega
8. Herodot o bitci na Maratonu u djelu <i>Povijest</i>	18. Svetonije o Kaliguli u djelu <i>Dvanaest rimskih careva</i>	28. Dio teksta iz Milanskog edikta
9. Herodot o bitci kod Termopila u djelu <i>Povijest</i>	19. Svetonije o Klaudiju u djelu <i>Dvanaest rimskih careva</i>	29. Dio teksta iz Teodozijeveg Zakonika
10. Herodot o bitci kod Salamine u djelu <i>Povijest</i>	20. Svetonije o Neronu u djelu <i>Dvanaest rimskih careva</i>	
Slikovni izvori		

¹¹⁰ Bančić S., Matanić T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 10 – 222.

1. Fotografija istraživanja nalazišta na Hušnjakovu brdu pokraj Krapine početkom 20. stoljeća 2. Fotografija hrvatskih arheologa tijekom iskopavanja lokaliteta Mujina pećina u Dalmaciji 3. Zidna freska s prikazom hrane i pića u Egiptu na hramu kraljice Hatšeput	4. Prikaz svakidašnjih poslova Egipćana iz grobnice velikodostojnika Meketre u zapadnoj Tebi 5. Prikaz božice Tetide koja sinu Ahileju daje oružje koje je iskovao Hefest 6. Prikaz grčkih junaka Ahileja i Ajanta kako se kockaju 7. Prikaz Ahileja koji previja rane prijatelju Patroklu	8. Najstariji prikaz Isusa Krista crne puti 9. Prikaz Isusa Krista iz 12. stoljeća u katedrali na Siciliji 10. Slika <i>Kristov blagoslov</i> talijanskog slikara Antonella da Messina iz 15. stoljeća
Materijalni izvori		
1. Frula Divje Babe 2. Vučedolska golubica 3. Zastava iz Ura 4. Fotografija Akropole danas 5. Mozaik iz 1. stoljeća s prikazom gladijatora	6. Mozaik s prikazima Neptuna i morskih bića na podu rimskih kupelji iz Ostije 7. Hamurabijeva stela 8. Ostaci grada Troje 9. Primjeri grčkih novčića (spartanski, atenski, korintski)	10. Fotografija Koloseja danas 11. Fotografija Dioklecijanove palače danas 12. Kip rimske vučice 13. Kip <i>Krista Otkupitelja</i> u Rio de Janeiru iz 1931. godine 14. Katakomba u Rimu

Tablica 7: Popis primarnih izvora u udžbeniku *Vremeplov 5*¹¹¹

Pisani izvori		
1. Herodot opisuje Mezopotamiju 2. Papirus na kojem je zapisana inačica himne Nilu 3. Ulomak iz Herodotove <i>Povijesti</i> 4. Bračni ugovor Heremheba i Tais 5. Izjava pokojnika iz <i>Knjige Mrtvoga</i> 6. Zapis Hamurabija 7. Mojsijevi zakoni 8. Herodotov opis zidina Babilona 9. Pismo Zimrilima (kralja grada – države Mari) 10. Herodot o egipatskim uvjerenjima 11. Tukidid o najstarijoj prošlosti Grčke 12. Herodot o trojanskom ratu	13. Tukidid o Sparti 14. Plutarh o spartanskom odgoju 15. Diodor Sikulski o pomorskoj bitci 16. Herodot o naoružanju Perzijanaca 17. Herodot o događajima kraj Termopila 18. Herodot o događajima kraj Termopila 19. Tukidid o Periklovom govoru u Ateni 20. Plutarh u djelu <i>Usporedni Životopisi</i> o građevinama podignutima u vrijeme Perikla 21. Tukidid opisuje kugu u Ateni 429. g.pr.Kr. 22. Demostenove <i>Filipinke</i>	23. Plutarh opisuje kako je Bukefal postao Aleksadrov konj 24. Homerov ep <i>Odiseja</i> 25. Aristofan o robovima 26. Hipokratova zakletva 27. Tit Livije o položaju Rima 28. Salustije o senatorima 29. Zakonik dvanaest ploča 30. Apijan iz Aleksandrije o završetku bitke kod Zame 202.g.pr.Kr. 31. Juvenal 32. Ulomci iz djela Anali Tacita 33. Eutropije 34. Biblija, Novi Zavjet, Rođenje Isusovo 35. Tacit o mučenju kršćana
Slikovni izvori		
1. Oslíkana pećina Lascaux u Francuskoj 2. Fotografija teritorija i krajolika oko Nila 3. Freska na kojoj Egipćani prinose žrtvu bogovima 4. Imena faraona Tutmozisa III. ispisana hijeroglifima 5. Posveta hrama napisana feničkim alfabetom 6. Egipatska freska	7. Freska koja prikazuje mikenskog kralja Agamemnona kako kreće na Troju 8. Fotografija novootvorene Aleksandrijske knjižnice 9. Freska iz Mikene iz 16. stoljeća pr. Kr. 10. Slika talijanskog slikara Cesare Maccarija iz 19. stoljeća koja prikazuje govor senatora Cicerona protiv senatora Katiline	11. Prikaz Isusa iz 12., 14. i 17. stoljeća 12. Slika <i>Atila i njegove horde pregazili su Italiju i umjetnost</i> Eugena Delacroixa iz 19. stoljeća 13. Ilustracija iz 19. stoljeća koja prikazuje Romula Augustula kako predaje krunu Rima vojskovođi Odoakru

¹¹¹ Budak, N., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2019.) *Vremeplov 5: udžbenik povijesti za peti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 10 – 161.

Materijalni izvori		
1. Karta iz 16. stoljeća	16. Mramorno poprsje s likom Aleksandra Velikog iz 2. stoljeća pr. Kr.	29. Reljef s prikazom obrtničke radionice iz 2. stoljeća
2. Venera iz Dolnih Vestonic	17. Pogrebna stela iz 4. stoljeća pr. Kr. koja prikazuje žene s djetetom	30. Reljef s prikazom robova
3. Kremen iz kamenog doba	18. Keramička vaza iz 5. stoljeća	31. Detalj iz reljefa Trajanovog stupa iz 2. stoljeća
4. Posuda iz Danila	19. Vaza iz grčkih kolonija pronađena u današnjoj Italiji	32. Reljef s prikazom prinošenja žrtve
5. Zlatnik s likom bika iz grčke Fokeje	20. Lutkica izrađena od terakote iz 4. stoljeća pr. Kr.	33. Nadgrobna stela vojnika Cornelija Successa iz 1. stoljeća pronađena u Akvileji
6. Sarkofag faraona Tutankamona	21. Brončani kipić konja iz 7. stoljeća pr. Kr.	34. Reljef iz 5. stoljeća koji prikazuje igru dječaka
7. Fotografija arheologa Howard Carter kako čisti Tutankamov sarkofag	22. Grčka amfora iz 6. stoljeća pr. Kr.	35. Reljef iz Velikog Hrama Ramzesa koji prikazuje zarobljenike nakon bitke kod Kadeša
8. Nakit od zlata i poludragoga kamena iz Ura	23. Rimaska skulptura koja prikazuje događaj iz Heraklova djetinjstva iz 2. stoljeća pr. Kr.	36. Hamurabijeva stela
9. Figure iz područja nekadašnjeg Sumera	24. Kip Bacač Diska	37. Fotografija keramičke vaze
10. Kip Apoksiomena	25. Maske za kazalište iz 2. stoljeća pr. Kr.	38. Rimski mozaik s početka nove ere koji prikazuje hranu
11. Lavlja vrata u Mikeni Kip spartanskog kralja Leonide Periklova bista	26. Helenistički reljef iz Male Azije iz 3. stoljeća pr. Kr.	39. Fotografija ulice rimskog grada Pompeji
12. Zlatni novčić s likom Aleksandra Velikog iz 4. stoljeća pr. Kr.	27. Trenutak proglašenja Olimpijskog pobjednika na keramičkoj vazi iz 5. stoljeća pr. Kr.	40. Rimski zlatnik sa likovima cara Konstantina i boga Sunca
13. Perzijska garda na zidu palače u Perzepolisu	28. Reljef s početka nove ere koja prikazuje procesiju Senatora	41. Fotografija Koloseja
14. Mozaik Aleksandra Velikog iz 12. st.		42. Fotografija rimskog akvedukta na mostu Pont du Grand u Francuskoj
15. Mozaik koji prikazuje bitku kod Isa iz 331. godine pr. Kr.		

Udžbenici *Klio 5* i *Vremeplov 5* namijenjeni su za početnu razinu učenja povijesti te su prilagođeni tom uzrastu. U oba udžbenika u početnom poglavlju koji se odnosi na uvod u povijest prezentirane su osnovne značajke rada na povijesnim izvorima. Definira se razlika između materijalnih, pisanih, slikovnih, zvučnih i usmenih povijesnih izvora. Smatram da je ovo vrlo bitno da učenici savladaju u samom početku učenja povijesti zbog njihovog daljnjeg napredovanja. Nedostatak oba udžbenika jest što kada se daje opis rada na povijesnim izvorima se ne definiraju razlike između primarnih i sekundarnih izvora što uzrokuje konfuziju učenicima kada trebaju definirati jesu li izvori primarni ili sekundarni što ih prati i u daljnjim razinama učenja povijesti.

Uspoređujući vizualno udžbenike, udžbenik *Klio* na jednostavniji način prezentira rad na primarnim izvorima. Primarni izvori koji su namijenjeni učenicima za proučavanje su uvijek odvojeni od središnjeg teksta te su naglašeni u odvojenom dijelu bojom. S druge strane u udžbeniku *Vremeplov* primarni izvori nisu odvajani na taj način te su tijekom proučavanja udžbenika primarni izvori često neuočljivi jer su isprepleteni s ostalim udžbeničkim sadržajem. Nadalje, u udžbenicima *Klio* jasno je naznačeno što se od učenika očekuje bilo da se radilo o razvijanju različitih povijesnih koncepata ili o razvijanju kritičkog mišljenja putem

rada na primarnim povijesnim izvorima. Stoga, može se tvrditi kako udžbenik *Klio* nešto više prati Kurikulum nastave povijesti od udžbenika *Vremeplov*.

Sadržajno gledajući, u oba udžbenika obrađuju se razdoblja prapovijesti i starog vijeka s naglaskom na povijest Starog Istoka, Grčke i Rima. Pisanih izvora za prapovijest nema te se izvori uglavnom baziraju na slikovnim i materijalnim izvorima.

Iz navedene tablice može se uočiti kako udžbenik *Vremeplov 5* je bogatiji sadržajem od udžbenika *Klio 5*, posebice kada su u pitanju slikovni i materijalni primarni izvori, no također u maloj količini. Oba udžbenika naglasak stavljaju na primarne izvore o antičkoj Grčkoj posebice na pisane radove grčkih filozofa i povjesničara poput Herodota, Plutarha, Tukidida, Pausanije i Strabona. Ove autore treba uzeti 'cum grano salis' jer se takvi izvori mogu smatrati i primarnim i sekundarnim izvorima povijesti budući da se radi o autorima koji nisu nužno svjedočili događaju, ali su isto tako i jedini izvori za proučavanje tog razdoblja. U oba udžbenika često su zastupljeni zapisi Herodota. Jedan od primjera jesu zidine Babilona koje se opisuju u oba udžbenika. U udžbeniku *Klio* je uz opis Herodota ponuđen i opis Strabona¹¹², dok u udžbeniku *Vremeplov* je ponuđen dodatni opis iz sekundarne literature. Smatram kako su obje usporedbe zanimljive, no imaju različite nastavne ciljeve. Primjerice, kod prvog primjera gdje se proučavanje temelji na oba primarna izvora razvija se povijesni koncept povijesne perspektive koji omogućava učenicima da sagledavaju tumačenje određenog događaja iz dvaju različitih iako istovremenih gledišta¹¹³, dok u drugom primjeru učenici mogu raspravljati o interpretacijama u sekundarnoj literaturi te usporediti pomoću primarnog izvora točnost iznesenih podataka u sekundarnoj literaturi. U oba udžbenika nakon izvora slijede pitanja koja su namijenjena sa svrhom olakšavanja istraživanja učenicima te im predstavljaju svojevrsne smjernice za daljnji rad.

Nadalje, u oba udžbenika u sadržaj ulazi primarni povijesni izvor Hamurabijeva stela, no zadatak koji se veže uz izvor je različit u navedenim udžbenicima. U udžbeniku *Klio*, prezentiran je tekstualni dio Hamurabijeve stele te fotografija Hamurabijeve stele.¹¹⁴ Jedno od pitanja koje se vežu uz ovaj izvor jest „Kojoj vrsti izvora pripada Hamurabijev zakonik?“ što potiče učenike na razmišljanje jer su im ponuđeni materijalni izvor i tekstualni dio

¹¹² Bančić, S., Matanić, T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 65.

¹¹³ *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 10.

¹¹⁴ Bančić, S., Matanić, T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 73.

materijalnog izvora. U ovom udžbeniku navode se neke od odredbi iz zakonika u obliku natuknica. S druge strane, u udžbeniku *Vremeplov* daju se neke od odredbi iz zakonika u tekstualnom obliku te se stavlja naglasak na usporedbu Hamurabijevog zakonika s Mojsijevim zakonima.¹¹⁵ Iz ovih primjera je vidljivo kako se isti primarni izvor može na nastavi koristiti na različite načine te se putem primarnih izvora kod učenika mogu razvijati različite vještine.

Oba udžbenika koriste srodne primarne izvore, ali nisu u potpunosti isti. Primjerice, prikazi na grčkoj keramici su česti izvori koji se koriste kako bi učenici stekli viziju svakodnevice tog razdoblja.

U udžbeniku *Klio*, izdvojila bih primjer rada na slikovnim primarnim izvorima kao kvalitetan zadatak. Naime, učenicima su ponuđeni četiri prikaza Isusa Krista iz različitih razdoblja. Prvi je najstariji prikaz Isusa Krista crne puti, drugi je prikaz Isusa Krista iz XII. stoljeća, treći slika *Kristov blagoslov* talijanskog slikara Antonella Da Messine iz 1465. godine te posljednji je fotografija kipa Krista Otkupitelja u Riu de Janeiru iz 1931. godine. Svaki od ovih izvora može se proučavati kao primarni izvor za razdoblje u kojem je nastao.¹¹⁶

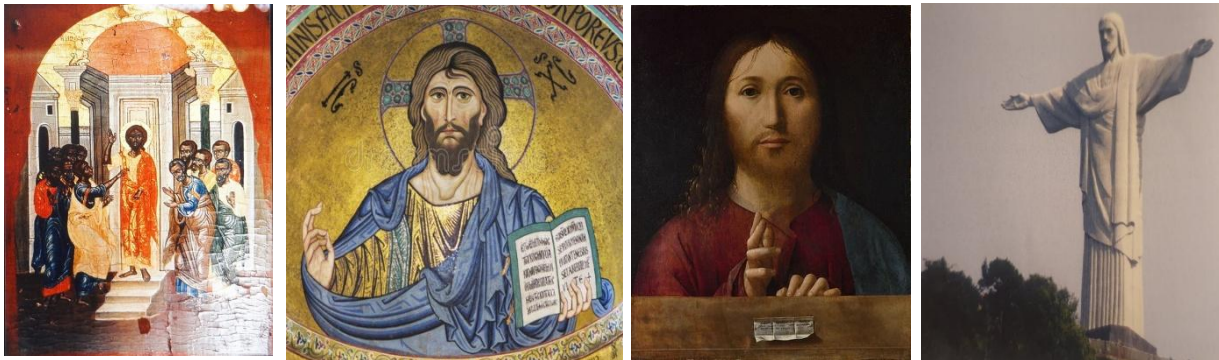
Prikaz izvora¹¹⁷:

¹¹⁵ Budak, N., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2019.) *Vremeplov 5: udžbenik povijesti za peti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 60.

¹¹⁶ Bančić, S., Matanić, T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 218.

¹¹⁷ Bančić, S., Matanić, T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 218.

Slika 1. Najstariji prikaz Isusa Krista crne puti; slika 2: Prikaz Isusa Krista iz 12. stoljeća; slika 3: Slika Kristov Blagoslov; slika 4: Kip Krista Otkupitelja u Rio de Janeiru iz 1931. godine.

U zadatku se od učenika očekuje da promotre sva četiri prikaza Isusa i samostalno pokušaju zaključiti zašto se Isus Krist u različitim povijesnim razdobljima različito prikazuje. Nadalje, od učenika se očekuje da samostalno procjene koji prikaz je najobjektivniji te da obrazlože svoja stajališta. Ovakvim zadatkom omogućuje se učenicima da proučavaju određen fenomen ljudskog stvaralaštva kroz duži period te time bolje razumiju nastavno gradivo i stječu sposobnost stavljanja fenomena u povijesni kontekst kojeg potom mogu interpretirati i ocijeniti. Putem zadatka usporedbe učenici imaju mogućnost uočavanja sličnosti i razlika određenog fenomena te njihov utjecaj. Uspoređivanjem učenici lakše samostalno formuliraju opće zaključke.¹¹⁸

Nadalje, oba udžbenika putem primarnih izvora prikazuju pretežito europsku povijest, dok je zbog manjka arheoloških nalazišta nacionalna povijest slabije zastupljena. U udžbeniku *Klio* stavlja se naglasak na promatranje fotografije s početka 20. stoljeća koja prikazuje istraživanje nalazišta na Hušnjakovom brdu u blizini Krapine te na promatranje fotografije koja prikazuje današnje arheologe kako iskapaju lokalitet Mujina pećina u Dalmaciji.¹¹⁹ U udžbenicima je pretežito zastupljena politička povijest u obliku rada na primarnim izvorima.

Oba udžbenika navode jednostavne primjere primarnih izvora koji su primjereni početnoj godini učenja povijesti.

9.2. Klio 6 i Vremeplov 6

¹¹⁸ Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 11.

¹¹⁹ Bančić, S., Matanić, T. (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 28.

Udžbenici analizirani za drugu godinu učenja povijesti su *Klio 6* izdavača Školska knjiga i *Vremeplov 5* izdavača Profil Klett. Analiza se nalazi nakon tabličnog prikaza kojeg čine nazivi primarnih povijesnih izvora koji su u udžbenicima namijenjeni za proučavanje.

U udžbenicima se nalaze i primarni povijesni izvori koji su samo navedeni najčešće u obliku slike radi atraktivnosti udžbenika bez dodatnih pojašnjenja, definiranja sadržaja ili zadataka. Takvi primarni izvori nisu uvršteni u popis narednih tablica.

Tablica 8: Popis primarnih izvora u udžbeniku *Klio 6*¹²⁰

Pisani izvori		
<p>1. Prokopije iz Cezareje o Slavenima u djelu <i>O ratovima</i></p> <p>2. Konstantin VII. Porfirogenet o doseljenju Hrvata u djelu <i>O upravljanju carstvom</i></p> <p>3. Konstantin VII. Porfirogenet o doseljenju Hrvata u djelu <i>O upravljanju carstvom</i></p> <p>4. Toma Arhiđakon o Hrvatima u djelu <i>Historia Salonitana</i></p> <p>5. Pravilo Svetog Benedikta za samostane (Benedikt iz Nursije)</p> <p>6. Konstantin VII. Porfirogenet o starohrvatskim grobovima u djelu <i>O upravljanju carstvom</i></p> <p>7. Opomena pape Ivana X. splitskome nadbiskupu Ivanu i hrvatskome kralju Tomislavu da ne dopuste obavljanje crkvene službe na narodnom jeziku</p> <p>8. Prijepis Trpimirove darovnice iz 852. godine</p> <p>9. Pismo pape Ivana VIII. knezu Domagoju</p> <p>10. Pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru 879. godine</p> <p>11. Konstantin VII. Porfirogenet o hrvatskoj vojsci u djelu <i>O upravljanju carstvom</i></p> <p>12. Natpis s groba kraljice Jelene iz 976. godine</p>	<p>13. Početak priče o osnivanju samostana Sv. Marije koju je napisala Čika iz porodice Madijevaca</p> <p>14. Govor sa krunidbe kralja Zvonimira 1075. godine</p> <p>15. Prijepis Pacte Convente iz 1102. godine</p> <p>16. Natpis sa zvonika uz crkvu sv. Marije u Zadru</p> <p>17. Natpis na grobu opatice Vekenege</p> <p>18. Govor mletačkog dužda koji traže od križara osvajanje Zadar</p> <p>19. Opis osvajanja Zadra križara Geoffroy de Villehardouina</p> <p>20. Određene odredbe iz Zlatne bule Andrije II.</p> <p>21. Dio teksta iz Vinodolskog zakonika</p> <p>22. Napad splitskog kroničara Mihe Madijeva prema Bribircima zbog opake politike prema dalmatinskim gradovima</p> <p>23. Isprava Ludovika I. o miru s mletačkim duždem iz 1358. godine</p> <p>24. Opis stanja u Europi Matijaša Korvina prema pjesniku Ivanu Česmičkom</p> <p>25. Pismo dubrovačke vlade kralju Vladislavu iz 1943. godine</p>	<p>26. Sulejman Veliki o Ludoviku Jageloviću</p> <p>27. Tekst židovskog kroničara</p> <p>28. Pismo cara Karla V. banu Petru Berislaviću iz 1520. godine</p> <p>29. Fulcher of Chartres: Gesta Francorum Jerusalem Expugnatium, Bongars, Gesta Dei per Francos, 1, pp., 382. f</p> <p>30. Opis križara koji je sudjelovao u opsadi Carigrada</p> <p>31. Pravila bratovštine bojadisera tkanina u Dubrovniku</p> <p>32. Opis Kolumbovog brodskog dnevničara o danu kada je Kristofor Kolumbo otkrio Novi Svijet</p> <p>33. Opis francuskog plemića iz XV. stoljeća koji govori o Turcima Osmanlijama i njihovom načinu života</p> <p>34. Prisega hrvatskih staleža kralju Ferdinandu</p> <p>35. Dio pisma Nikole Jurišića namijenjenog caru Ferdinandu</p> <p>36. Govor prije juriša na Siget Nikole Šubića Zrinskog</p> <p>37. Članci iz Vlaških statuta</p> <p>38. Uvjeti Petra Zrinskog osmanskom sultanu za priznavanje osmanske vlasti nad Hrvatskom</p>
Slikovni izvori		
<p>1. Srednjovjekovna ilustracija s prikazom obrtnika</p>	<p>2. Prikaz ulaska sultana Mehmeda II. u osvojeni Konstantinopol</p> <p>3. Prikaz sultana Mehmeda II. Osvajača</p>	<p>4. Slika <i>Majka Božja s Djetetom</i> iz XIII. stoljeća</p> <p>5. Slika <i>Madona s Isusom</i> Raffaella Sanzia</p>
Materijalni izvori		

¹²⁰ Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 12 – 189.

1. Višeslavova krstionica 2. Branimirov natpis 3. Fotografija grada Stona i stonskih zidina	4. Trpimirov natpis 5. Fotografija gotičke crkve sv. Ivana Kapistrana u Iloku	6. Antička karta Klaudija Ptolomeja 7. Fotografija romaničke crkve sv. Krševana u Zadru
---	--	--

Tablica 9: Popis primarnih izvora u udžbeniku *Vremeplov 6*¹²¹

Pisani izvori		
1. Ulomci Konstantina Porfirogeneta iz djela <i>O upravljanju Carstvom</i> 2. Ulomci iz djela <i>Život Karla Velikoga</i> Einharda 3. 5 svetih dužnosti muslimana 4. <i>Kur'an</i> o ubojstvu 5. <i>Kur'an</i> o odnosu prema Židovima i kršćanima 6. Odlomak iz vazalske prisege Bernarda Attona 7. Pismo Karla Velikog voditelju samostana Altaich iz 804. godine 8. Pismo pape Ivana VIII. knezu Branimiru iz 879. godine 9. Trpimirova darovnica 10. <i>Ljetopis popa Dukljanina</i> 11. Šimun de Keza o Kolomanovom pohodu na Hrvatsku 12. Vinodolski Zakonik 13. Ugovor kmetova i redovnica zadarskog samostana sv. Marija 1297. godine 14. Odluke Karla Velikog nakon što je pokorio germansko pleme Sasa 15. Pravila monaha sv. Benedikta 16. Odluka 2. crkvenog sabora iz 928. godine 17. Zaključak crkvenog sabora iz Splita 1060. godine 18. Natpis na Bašćanskoj ploči 19. Lutherov govor iz 1521. godine 20. Ulomci iz djela <i>Istrebljenje Njemačke</i> Joachima Betkuisa 21. <i>Kur'an</i> o ratu i sukobu s nevjernicima 22. Poziv pape Urbana II. na oslobođenje Kristovog groba iz muslimanskih ruku 23. Opis iz kronike Raimunda von Aguilersa	24. Govor mletačkog dužda iz 13. stoljeća 25. Opis križarskog osvajanja Carigrada 1204. godine povjesničara Nicetasa Choniatesa 26. Naredba upravitelja Urlica Gradecu 1466. godine 27. Odredba iz Splitskog statuta iz 1302. godine 28. Svjedočanstvo o haranju kuge Splitom 1348. godine sačuvano u djelu nepoznatog pisca iz splitske patricijske obitelji Kuterj 29. Kolomanova odluka o povlasticama grada Trogira 30. Opis Tome Arhiđakona o tatarskoj provali 31. Pravila općine Gradec 32. Opis Krbavske bitke u pismu ninskog biskupa Juraja Divnića namijenjenog papi Aleksandru VI. 33. Govor kneza Bernardina Frankopana na saboru njemačkih staleža u Nunbergu 1522. godine 34. Dokument napisan nedugo nakon sabora u Cetingradu u kojemu se hrvatsko plemstvo obraća Ferdinandu 35. Pismo Petra Kružića blagajniku kralja Ferdinanda 36. Izvještaj bana Tome Bakača Erdodyija o bitki kod Siska 37. Opis dolaska u Čakovec turskog putopisca Evlija Čelebija iz 17. stoljeća 38. Odlomak o seljačkoj buni mađarskog povjesničara Nikole Istvanffija iz 17. stoljeća	39. Pismo posljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaševića papi Piju II. iz 1462. godine 40. Bugarski pravoslavni svećenik o prisilnome i dobrovoljnome primanju islama u 15. stoljeću 41. Dozvola Franjevcima iz 15. stoljeća od sultana Mehmeda Osvajača 42. Opis Iloka turskog putopisca Evlija Čelebija iz 17. stoljeća 43. Dijelovi Vlaškog statuta 44. Pismo poljskog kralja Jana Sobjeskog nakon pobjede kod Beča svojoj supruzi 45. Uvjeti Petra Zrinskog sultanu 46. Bilješka temeljena na Kolumbovom dnevniku 47. Zapis španjolskog teologa Juana Ginesa de Sepulvede iz 1545. godine 48. Zakon o ukidanju monarhije u Engleskoj iz 1649. godine 49. Nagodba o statusu Dubrovnika iz 16. stoljeća 50. Ulomci iz djela <i>Knjiga o vještini trgovanja</i> Benedikta Kotrulja 51. Odredba dubrovačke općine iz 1416. godine 52. Zapis francuskog putopisca iz 17. stoljeća o načinu odijevanja žena u Dubrovniku
Slikovni izvori		
1. Portret Karla Velikog 2. Potpis Karla Velikog 3. Srednjovjekovna minijatura s	16. Slika <i>Dolazak Hrvata</i> na Jadran Otona Ivekovića 17. Prikaz hrvatskoga ratnika iz	33. Portret Luja XIV. 34. Slika <i>Predvečerje Bitke kod Edge Hilla</i>

¹²¹ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 6 – 218.

<p>prikazom vazala i seniora</p> <p>4. Minijatura iz srednjovjekovnog kalendara s prikazom sela u vlasništvu feudalca</p> <p>5. Minijatura iz srednjovjekovnog kalendara s prikazom plemića</p> <p>6. Prikaz Praga s kraja srednjeg vijeka</p> <p>7. Minijatura koja prikazuje ženu (Christine de Pizan) kako drži predavanje muškarcima iz 15. stoljeća</p> <p>8. Slika iz lista za mjesec ožujak iz kalendara objavljenog u 15. stoljeću s prikazom obrađivanja polja</p> <p>9. Niz minijatura koje prikazuju gdje su mogle raditi plemkinje, a gdje seljanke</p> <p>10. Prikaz poslova seljaka iz oslikanog engleskog rukopisa iz 12. stoljeća</p> <p>11. Minijatura s kraja 15. stoljeća koja prikazuje metalni plug s kotačem</p> <p>12. Slika <i>Krunidbe kralja Tomislava</i> slikara Otona Ivekovića s početka 20. stoljeća</p> <p>13. Prikaz hrvatskog vladara iz 11. stoljeća</p> <p>14. Prikaz Ladislava u srednjovjekovnoj <i>Kronici Mađara</i></p> <p>15. Slika <i>Smrt kralja Petra Svačića u gori Gvozd 1097. godine</i> Otona Ivekovića</p>	<p>Biskupije kod Knina</p> <p>18. Minijatura s biblijskom scenom na rukopisu španjolskog redovnika iz Beaura iz 10. stoljeća</p> <p>19. Slika <i>Pokrštenje Hrvata</i></p> <p>20. Isječak pisan glagoljicom iz Matične knjige rođenih župe Sukošan iz Zadra</p> <p>21. Srednjovjekovni prikaz mongolskog napada na Ugarsku</p> <p>22. Stranica iz <i>Zlatne hagade</i> izrađene u Barceloni oko 1320. godine</p> <p>23. Prikaz napada na Jeruzalem naslikan u 15. stoljeću</p> <p>24. Prikaz kuge iz 14. stoljeća</p> <p>25. Prikaz poučavanja u Bologni iz sredine 14. stoljeća</p> <p>26. Freska koja prikazuje Dante Alighierija s lovorovim vijencem iz 15. stoljeća</p> <p>27. Virtruvijev čovjek</p> <p>28. Portret Matijaša Korvina s obiteljskim grbom</p> <p>29. Osmanlijski prikaz Bitke na Mohačkom polju</p> <p>30. Slika koja prikazuje Bitku kod Lepanta nastala nedugo nakon bitke</p> <p>31. Letak o pogubljenju Zrinskoga i Frankopana</p> <p>32. Srednjovjekovna minijatura s prikazom indulgencija</p>	<p>35. Freska <i>Ples mrtvacu</i> u gotičkoj crkvi sv. Marije na Škriljinah u Bermu</p> <p>36. Prikaz francuskog trubadura Perdigona</p> <p>37. Slika <i>Madona s djetetom</i> iz 13. stoljeća</p> <p>38. Slika <i>Madona s djetetom</i> iz 16. stoljeća</p> <p>39. Slika <i>Mona Lisa</i></p> <p>40. Freska <i>Stvaranje Adama</i> na Sikstinskoj kapeli</p> <p>41. Slika <i>Borba Karnevala i Korizme</i> Pietera Brugela Starijeg iz sredine 16. stoljeća</p> <p>42. Slika <i>Seljačko vjenčanje</i> Pietera Brugela Starijeg</p> <p>43. Prikaz dvorca Versailles iz 1688. godine</p> <p>44. Rembrandtova slika <i>Predstavnici suknarskoga ceha</i></p> <p>45. Nacrt <i>Homo volans</i> Fausta Vrančića</p>
Materijalni izvori		
<p>1. Dio oltarne pregrade iz Šopota s Branimirovim natpisom</p> <p>2. Ulomak kneza Trpimira iz crkve u Rižnicama kraj Solina</p> <p>3. Spomenik kralju Tomislavu</p> <p>4. Kamene ploče pronađene na Kapitolu kraj Knina</p> <p>5. Spomenik Petru Krešimiru IV. u Šibeniku</p> <p>6. Natpis na kapitelima crkve sv. Marije u Zadru</p> <p>7. Kamena krstionica iz Knina</p> <p>8. Kadionica iz Stare Vrljke iz 8. stoljeća</p> <p>9. Nadgrobna ploča francuskog viteza</p>	<p>10. Otisak u vosku koji prikazuje simbole mlinara i pekara</p> <p>11. Isječak francuske karte Osmanskoga Carstva iz 1672. godine</p> <p>12. Fotografija ostataka Šubićevih Šubićevih dvora na Bribirskoj Glavici u blizini Šibenika</p> <p>13. Fotografija ruševina utvrde Ostrovica</p> <p>14. Fotografija prozora s arabeskom u Alhambri u Španjolskoj</p> <p>15. Fotografija crkve sv. Vlaha u Dubrovniku</p> <p>16. Fotografija kipa postavljenog na senegalskom otočiću Goree</p>	<p>17. Spomenik Oproštaj u starom gradu u Čakovcu koji prikazuje odlazak Petra Zrinskog i Frana Krsto Frankopana u Beč 1760. godine</p> <p>18. Karta svijeta Jacopo d'Angela iz 1482. godine</p> <p>19. Oltarna pregrada koju su izgradili nepismeni klesari</p> <p>20. Reljef koji prikazuje događaje iz Isusovog života</p> <p>21. Fotografija crkve sv. Spasa na vrelu Cetine</p> <p>22. Fotografija drvenih vrata na splitskoj katedrali</p> <p>23. Fotografija trga sv. Petra u Rimu</p> <p>24. Detalj oltara i fresaka Ivana Rangera u crkvi sv. Marije u Belcu</p>

Udžbenici *Klio 6* i *Vremeplov 6* namijenjeni su za drugu godinu učenja povijesti te su prilagođeni tom uzrastu. Oba udžbenika sadrže veliki broj primarnih izvora, među kojima prednjače pisani izvori. Izbor primarnih izvora u oba udžbenika je poprilično sličan, ali rijetko sadržajno isti. U udžbenicima se nalazi ravnopravan broj pisanih i slikovnih izvora, dok materijalnih izvora ima u manjoj količini.

Kao i udžbenici za peti razred, *Klio* udžbenici su vizualno pregledniji i jednostavniji kada su u pitanju primarni povijesni izvori jer su oni odvojeni u zasebnom kvadratu u boji te je naglašeno da se od učenika očekuje rad na povijesnim izvorima. S druge strane u udžbeniku *Vremeplov* također su odvajani primarni izvori, ali su često neprimjetni jer su isprepleteni s ostalim sadržajem u udžbeniku. Isto tako, u udžbenicima *Klio* navedeno je na kojim povijesnim konceptima ili vještinama se radi tijekom proučavanja određenog povijesnog izvora, što u udžbeniku *Vremeplov* nije slučaj.

Oba udžbenika koriste primarne povijesne izvore za razdoblje ranog, razvijenog i kasnog srednjeg vijeka te početka novog vijeka. U svakom razdoblju podjednako su zastupljeni u oba udžbenika primarni izvori. U udžbenicima, u usporedbi s udžbenicima za peti razred, više je zastupljena nacionalna povijest posebice vezana uz nastavnu temu Hrvatska u ranome srednjem vijeku.

Kako o Hrvatskoj u ranome srednjem vijeku nema mnoštvo primarnih izvora, oba udžbenika uzimaju odlomke iz djela *O upravljanju carstvom* bizantskog cara Konstantina VII. Porfirogeneta. Iako se njegovo djelo smatra primarnim izvorom, valja naglasiti kako učenici trebaju biti svjesni da sam car nije bio svjedokom događaja o kojima piše već da prepričava određene događaje koji su se desili tri stoljeća prije. S obzirom na navedeno, nastavnik mora objasniti učenicima kako prilikom proučavanja njegovih zapisa tekstu trebaju pristupiti kritički i analitično te trebaju ispitati njihovu istinitost te steći vlastite stavove o navedenom.

U udžbeniku *Klio* daje se kvalitetan primjer rada na tekstovima Konstantina VII. Porfirogeneta gdje učenici analiziraju dvije priče o doseljenju Hrvata. U prvoj priči Konstantin VII. Porfirogenet navodi kako su se Hrvati doselili pod vodstvom dvije sestre i petorice braće¹²², dok u drugoj priči navodi kako su se Hrvati doselili na poziv bizantskog

¹²² "Jedan njihov rod, naime petero braće Kluk, Lobel, Muhlo, Kosenec i Hrvat, i dvije sestre, Tuga i Buga, odijelivši se od njih skupa sa narodom svojim, dođoše u Dalmaciju i nađoše ondje Avare, koji držaše tu zemlju. I neko vrijeme ratujući jedni s drugima, nadjačaju Hrvati i jedne od Avara pokolju, a ostale prisile, da im se pokore. Od toga doba nadvladaše tom zemljom Hrvati." (Konstantin VII. Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, Dom i svijet, Zagreb, 2003., str. 75-76 preuzeto iz udžbenika *Klio 6*)

cara Heraklija¹²³. Od učenika se očekuje da ispitaju pouzdanost i istinitost Konstantinovih priča s obzirom na to da Konstantin govori o događajima u 7. stoljeću iz perspektive cara iz 10. stoljeća što se može smatrati kvalitetnim zadatkom za razvijanje kritičkog mišljenja i samopouzdanja kod učenika, a i učenicima približava sliku tog povijesnog vremena.¹²⁴

S druge strane, u udžbeniku *Vremeplov* ne uspoređuju se kontradiktorni zapisi Konstantina VII. Porfirogeneta već autori udžbenika u zadatku upozoravaju učenike kako djelo O upravljanju carstvom ima dva različita autora, odnosno 30. poglavlje knjige je napisao drugi autor nakon smrti cara. Pitanja vezana za rad na ovom primarnom izvoru ispituju samo sadržaj teksta te ne propitkuju istinitost napisanog.¹²⁵

Nadalje, u oba udžbenika koristi se Trpimirova darovnica iz 852. godine za rad na primarnim izvorima. Udžbenik *Klio* navodi tekst Trpimirove darovnice kojeg prate pitanja koja ispituju razumijevanje sadržaja i prepoznavanja povijesnih činjenica u tekstu.¹²⁶ U udžbeniku *Vremeplov*, navodi se samo kraći dio teksta koji se odnosi na Trpimirovu titulu u darovnici te se od učenika očekuje da prepoznaju titulu.¹²⁷

Isto tako, u oba udžbenika je učenicima prezentirano pismo pape Ivana VIII. upućeno knezu Branimiru 879. godine. U udžbeniku *Klio* je prezentirano čitavo pismo te se od učenika očekuje da izdvoje iz njega povijesne činjenice. Isto tako, očekuje se od učenika uspoređivanje ovog pisma s priznanjem Republike Hrvatske.¹²⁸ S druge strane, udžbenik *Vremeplov* prezentira učenicima kraći dio pisma i od učenika se očekuje da argumentiraju papin utjecaj u politici i društvu. Isto tako uz pismo se učenicima prezentira i sekundarni tekst povjesničara Ive Goldsteina koji govori o važnosti pape. Od učenika se očekuje da usporede papin utjecaj tada s današnjim utjecajem.¹²⁹ U oba udžbenika se na različit način kod učenika

¹²³ "Pošto su u doba istoga romejskoga (bizantskoga) cara Heraklija ovi Romani protjerani od Avara, njihove su zemlje stajale puste. Po naređenju dakle cara Heraklija, u toj zemlji Avara, u kojoj sada stanuju." (Konstantin VII. Porfirogenet, O upravljanju carstvom, Dom i svijet, Zagreb, 2003., str. 75-76 preuzeto iz udžbenika *Klio 6*)

¹²⁴ Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 16.

¹²⁵ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 9.

¹²⁶ Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 16.

¹²⁷ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 39.

¹²⁸ Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 63.

¹²⁹ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 38.

razvija tehnički koncept usporedba i sučeljavanje kojim učenici uočavaju sličnosti i razlike između dva različita povijesna teksta koji su nastali s velikim vremenskim odmakom.¹³⁰

Nadalje, u oba udžbenika navode se dijelovi Vinodolskog zakonika. U udžbeniku *Klio* navodi se samo kratka nejasna fraza o obaveznom hranjenju kneza i njegove obitelji prilikom posjete Vinodolu.¹³¹, dok je u udžbeniku *Vremeplov* Vinodolski zakonik jasnije i kvalitetnije prezentiran te je učenicima prikazan niz članaka iz samog zakonika koji govore o položaju žena.¹³²

Nadalje, u udžbenicima se primarni izvori pretežito nalaze u sredini poglavlja, no u udžbeniku *Klio* se primarni izvor Pacta Conventa koristi kao motivacijski tekst i uvod u nastavnu cjelinu Hrvatska u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.¹³³

Iz oba udžbenika izdvojiti ću dva primjera rada na primarnim izvorima koje smatram zanimljivima i korisnima za učenike. Prvi odabir se nalazi u udžbeniku *Klio* te se veže uz društvenu povijest. Naime, učenicima su prezentirana dva izvora od kojih je jedan primarni povijesni izvor, a drugi sekundarni. Oba izvora govore o benediktinskom samostanu u Monte Cassinu odnosno učenicima je prezentirano pravilo Svetog Benedikta za samostane o dnevnom fizičkom radu. Ovakav izbor primarnog izvora može biti učenicima privlačan za proučavanje društvene povijesti. Drugi odabir, nalazi se u udžbeniku *Vremeplov* te je isto tako vezan za društvenu povijest. Naime, učenicima se prezentira petnaest srednjovjekovnih minijatura koje prikazuju svakodnevne poslove seljaka, seljanka i plemkinja. Od učenika se očekuje da prepoznaju o kakvom obliku rada se radi te da razvrstaju je li takva vrsta rada namijenjena seljaku, seljanki ili plemkinji.¹³⁴ Također, se u ovom zadatku očekuje da učenici usporede svoje stavove s ostalim učenicima čime se učenike podučava da iznose vlastita mišljenja i stavove, a da pritom poštuju tuđe. Ovim putem, nastavnik preko primarnih izvora može ostvariti ishode međupredmetne teme Osobni i socijalni razvoj s obzirom da učenici surađuju u paru ili skupini te preuzimaju odgovornost za učenjem, poštuju rad drugih učenika

¹³⁰ Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 10.

¹³¹ Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 78.

¹³² Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 56.

¹³³ Brdal, Ž., Madunić Kaniški, M., Rajković, T. (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 71.

¹³⁴ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 32 - 33.

odnosno razvijaju sliku o sebi i drugima.¹³⁵ Kao primjer rada na primarnim slikovnim izvorima, iz udžbenika *Vremeplov*, izdvojila bih dvije slike identičnog naziva *Madona s djetetom* s time da je jedna nastala u 13. stoljeću, a druga u 16. stoljeću.¹³⁶

Prikaz slika:¹³⁷

Slika 5: *Madona s djetetom* iz 13. stoljeća; slika 6: *Madona s djetetom* iz 16. stoljeća.

U ovom primjeru od učenika se očekuje da usporede dva prikaza, navedu koja im od dvije slike se više sviđa i obrazlože razloge te da pokušaju otkriti o kojim umjetničkim stilovima je riječ. Ovaj zadatak imala sam priliku provesti sa učenicima tijekom strukovne prakse te su učenici mu pristupili sa zadovoljstvom i s lakoćom su odgovorili na postavljena pitanja.

Također, tijekom strukovne prakse imala sam priliku analizirati pisane odgovore učenika u šestome razredu koji su radili na različitim primarnim tekstualnim izvorima te sam došla do zaključka da rad s primarnim izvorima učenicima nije zahtjevan i neostvariv ukoliko su pitanja razumljiva i postavljena kao smjernice za proučavanje izvora što potvrđuje teoriju Roberta Stradlinga kako treba postavljati pitanja prilikom proučavanja primarnih izvora. Općenito gledajući, odgovori učenika zadovoljavali su kriterije i bili su točno odgovoreni.

U udžbenicima na kojima je provedeno istraživanje pitanja su pretežito postavljena na način da učenike u kratkim koracima vode prema traženom odgovoru.

¹³⁵ Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 64.

¹³⁶ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 195.

¹³⁷ Gambiraža Knez, A., Hajdarović, M., Kujundžić, M., Labor, Š. (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 195.

9.3. Klio 7 i Vremeplov 7

Udžbenici analizirani za treću godinu učenja povijesti su *Klio 7* izdavača Školska knjiga i *Vremeplov 7* izdavača Profil Klett. Analiza navedenih udžbenika se nalazi nakon tabličnog prikaza kojeg čine nazivi primarnih povijesnih izvora koji su u udžbenicima namijenjeni za rad na njima na nastavi povijesti.

U udžbenicima se nalaze i primarni povijesni izvori koji su samo navedeni najčešće u obliku slike radi atraktivnosti udžbenika bez dodatnih pojašnjenja, definiranja sadržaja ili zadataka. Takvi primarni izvori nisu uvršteni u popis narednih tablica.

Tablica 10: Primarni izvori u udžbeniku *Klio 7*¹³⁸

Pisani izvori		
1. Jean Jacques Rousseau dio teksta iz djela <i>O podrijetlu i temeljnim nejednakostima među ljudima</i>	20. Govor Juraja Dobrile o problemima Istrijana	38. Janez Trdina o Bachovim husarima
2. Dio govora Matije Antuna Relković usmjerenog prema stanovnicima Slavonije	21. Opis ulične borbe u Parizu 1848. godine Gustavea Flauberta iz djela <i>Sentimentalni odgoj</i>	39. Kritika na zakone o školstvu kanonika Stjepana Vučetića
3. Svjedočanstvo poručnika Williama Scotta o motivima priključenja pobunjenicima u Američkom ratu za neovisnost	22. Zapis književnice George Sand o revoluciji u Parizu 1848. godine	40. Kritika na zakone o školstvu Ivana Kukuljevića
4. Dio teksta Deklaracije neovisnosti	23. Zapis književnice George Sand o raspuštanju parlamenta 1851. godine	41. Dio programa stranke Antuna i Stjepana Radića u knjižici <i>Što je i što hoće Hrvatska pučka seljačka stranka</i>
5. Govor američkog predsjednika Andrewa Jacksona o Indijancima	24. Pjesma Pavla Štoosa o Jelačiću	42. Kritika HPSS Ivana Peršića u knjižici <i>Kakovo zlo prieti Hrvatskoj i seljačtvu od Radićeve stranke?</i>
6. Komentar Indijanca Šarena Zmija o Jacksonovoj politici	25. Pjesma Sándora Petőfija o Jelačiću	43. Izjava Cetywayo Kampande u vrijeme rata s Britancima
7. Dio teksta Deklaracije o pravima čovjeka i građanina	26. Opis Bitke kod Solferina Henryija Dunanta	44. Rečenica Alfreda von Tripitza iz djela <i>My memoirs</i>
8. Optužba protiv jakobinskog režima u listu „Le Vieux Cordelier“	27. Izabrane izjave Otta von Bismarcka	45. Izjava Berthe von Suttner prilikom primanja Nobelove nagrade
9. Zapisi o porazu u Rusiji Fredericka F. Cartwrighta i Michaela Bidissa	28. Vilim I. o Bismarckovim argumentima o odustajanju od oduzimanja teritorija Austriji	46. Izjava Gavrilo Principa o Sarajevskom atentatu
10. Lacko Dujmović o dolasku francuske vojske u Karlovac	29. Pismo Wilbura Wrighta ocu o svojim idejama	47. Izjava Nedeljka Čabrinovića o Sarajevskom atentatu
11. Dio iz djela <i>Memoari</i> Auguste Marmonta	30. Opis posjeta gospođi Graham Johna Evelyina u svojem dnevniku	48. Izjava francuskog časnika Villevalleixa o Prvom svjetskom ratu
12. Proglas Marmonta	31. Govor britanskog generala Charlesa Jamesa Napiera o životu u okolini Manchestera	49. Izjava generala Mordacq o Prvom svjetskom ratu
13. Izjava Johna Stuarta Milla o liberalizmu	32. Usmena svjedočanstva žena i djevojčica zaposlenih u engleskim rudnicima u 19. stoljeću	50. Zapis razgovora ruskog pisca Maksima Gorkog između seljaka i vojnika o ruskoj vojnoj strategiji
14. Govor američke sufražetkinje Susan B. Anthony iz 1873. godine	33. Dio teksta iz knjige <i>Patnje mladog Werthera</i> Johanna Wolfganga Goethea	51. Pjesme britanskih vojnika na Zapadnom bojištu
15. Poziv Ljudevita Gaja hrvatskim građanima da se pridruže ilirskom pokretu i da postanu pretplatnici Novina Horvatzkih	34. Dio iz romana <i>Frankenstein</i> Mary Shelley iz 1818. godine	

¹³⁸ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 10. – 169.

<p>16. Pjesma „Himna palima godine 1845.“ Antuna Nemčića 17. Ulomci iz <i>Dnevnika</i> Dragojle Jarnević 18. Budnica <i>Hrvatska Domovina</i> Antuna Mihanovića u Danici Hrvatskoj, Slavonskoj i Dalmatinskoj 19. Svjedočanstvo Ivana Bulića o školstvu u Dalmaciji</p>	<p>35. Izjava američke književnice i novinark Margaret Fuller o revolucijama 1848. godine 36. Odlomak iz romana <i>Čiča Goriot</i> Honore de Balzaca 37. Modernistički tekst Huga Balla</p>	<p>52. Opis bitke na Istočnome bojištu u djelu <i>Bitka kod Bistrice</i> Lesne Miroslava Krleže 53. Spomenica Pučke škole u Lovčiću, školska godina 1914./15 54. Izjava Načelnika iz Dubrave u djelu Tomislava Bogdanovića Kategorije zelenog kadra 1918. godine i osvrt na njihovo djelovanje u Podravini i Prigorju</p>
Slikovni izvori		
<p>1. Prikaz Denisa Diderota 2. Prikaz François-Marie Aroueta 3. Prikaz Jean-Jacques Rousseaua 4. Prikaz učionice u njemačkoj školi u 19. stoljeću 5. Prikaz učenica koje uče čitati s kraja 18. stoljeća 6. Prikazi Katarine Velike 7. Prikaz Marije Terezije s obitelji iz 1776. godine 8. Prikaz predstavnika različitih država na Bečkome kongresu 9. Karikatura iz švicarskih socijalističkih novina iz 1896. godine koja prikazuje kako su socijalisti shvaćali odnos između vlasnika tvrtki i radnika 10. Fotografija ilirskog odjela 11. Prikaz barikada u Parizu 1848. godine 12. Prikaz okupljanja građana Pešte ispred Narodnog muzeja 15. ožujka 1848. godine 13. Prikaz mađarske vojske koja u svibnju 1849. godine vraća Budim u svoje ruke 14. Prikaz Bečana koji se okupljaju zbog obavijesti o Metternichovom odlasku 15. Prikaz skupine Bečana koji strahuju od nestašica i napadaju pekarnicu 16. Proglas o ukidanju kmetstva Josipa Jelačića 17. Prikaz svečanog ulaska Josipa Jelačića u Zagreb 4. lipnja 1948. godine 18. Ilustracija Bismarcka u razgovoru s Napoleonom III. 19. Njemačka karikatura iz doba Borba za kulturu 1875. godine naslova <i>Između Berlina i Rima</i></p>	<p>20. Ilustracija gradova u vrijeme Prve industrijske revolucije 21. Fotografija djece koja rade u rudnicima 22. Prikaz štrajka u Chicagu 1. svibnja 1886. godine 23. Fotografija proslave Praznika rada u parku u Maksimiru u Zagrebu 24. Fotografija zgrade Home Insurance Building u Chicagu 25. Fotografija nebodera Burj Khalifa u Dubaiju 26. Slika <i>Oluja</i> Thomasa Colea iz 1826. godine 27. Slika <i>Sloboda vodi narod</i> Eugena Delacroixa 28. Prikaz Viktorijanske zabave za visoko društvo oko 1860. godine 29. Ilustracija bajke <i>Snjeguljica</i> 31. Slika Gustava Courbeta <i>Prosjakinja Žita</i> iz 1854. godine 32. Slika <i>Picassov portret</i> Juana Grisa iz 1912. godine 33. Fotografija majke, oca i djeteta iz Velike Britanije 1850. godine 34. Fotografija opatijskog kupališta iz 1903. godine 35. Razglednica s kraja XIX. Stoljeća koja prikazuje Trg bana Jelačića 36. Fotografija Trga bana Jelačića danas 37. Naslovnica humorističnog lista <i>Vragoljan</i> iz 20. srpnja 1884. godine 38. Karikatura iz 1892. godine koja prikazuje britanca Cecila Johna Rhodesa</p>	<p>39. Karikatura Kongoanca koji je izložen napadu zmije 40. Ilustracija Melchore Aquino 41. Ilustracija španjolske kraljice Marije Kristine 42. Karikatura s kraja 19. stoljeća s natpisom „Ten thousand miles from tip to tip“ 43. Ilustracija izbjeglica iz Bosne i Hercegovine 44. Ilustracija jedne od bitaka Rusko – Japanskog rata 45. Fotografija nadvojvode Franje Ferdinanda i supruge Sofije u Sarajevu 1914. godine 46. Novinska ilustracija Sarajevskog atentata 47. Fotografija britanskih vojnika u rovu 1916. godine 48. Fotografija bitke kod Somme 1916. godine 49. Fotografija djece na vojnoj obuci u Japanu 50. Fotografija ruskih ratnih zarobljenika na Istočnom bojištu tijekom Prvog svjetskog rata 51. Fotografija radnica u tvornici streljiva u Londonu 1917. godine 52. Fotografija reda za hranu u Njemačkoj u posljednjim ratnim godinama 53. Njemački prikaz Ujedinjenog Kraljevstva kao „Engleskog kameleona“ 54. Američki prikaz Njemačke „Uzvrati udarac Hunima kupnjom obaveznica slobode 55. Fotografija članova jugoslavenskog odbora</p>

Tablica 11: Popis primarnih izvora u udžbeniku *Vremeplov 7*¹³⁹

Pisani izvori		
<p>1. <i>Pismo toleranciji</i> Johna Lockeja iz 1689.</p> <p>2. Ulomci iz djela <i>O duhu Zakona</i> Montesquieua iz 1748. godine</p> <p>3. Odlomci Deklaracije o neovisnosti iz 1776. godine</p> <p>4. Putopisac Arthur Young o događanjima u Francuskoj 1789. godine</p> <p>5. Napoleonov Dekret o kontinentalnoj blokadi</p> <p>6. Encikla Rerum Novarum pape Lava XIII. Iz 1891.</p> <p>7. Dio članka iz novina Dom i svijet, br. 22, 15. studenog 1988.</p> <p>8. Opis Emila Zole iz romana Germinal iz 1885.</p> <p>9. Zapis Friedricha Engelsa u djelu Položaj radničke klase u Engleskoj iz 1845.</p> <p>10. Zapis francuskog političara Tocquevilla o svojem doživljaju grada Manchestera iz 1835.</p> <p>11. Opis izmišljenog grada Charlesa Dickensena u djelu teška vremena koji ocrtava realistično svaki engleski grad iz 1854.</p> <p>12. Opis grada Manchestera Hughja Millera u djelu Old Red Sandstone iz 1862.</p> <p>13. Opis Francuske revolucije u knjizi Edmunda Burka naziva Razmišljanja o Francuskoj revoluciji iz 1790.</p> <p>14. Odlomak <i>Manifesta komunističke partije</i> Karla Marxa i Friedricha Engelsa</p> <p>15. Odlomak iz Hrvatske pragmatične sankcije iz 1712. godine</p> <p>16. Patent o toleranciji cara Josipa II. iz 1781. godine</p> <p>17. Opis Josipa II. u uspomenama hrvatskog grofa Adama Oršića</p>	<p>18. Odlomak u novinama Kraljski Dalmatin u broju 2 iz 19. srpnja 1806. godine</p> <p>19. Opis jezičnog stanja u Zagrebu u djelu Autobiografija Mije Krešića</p> <p>20. Odlomci iz dnevnika Dragojle Jarnević</p> <p>21. Dio govora Ivana Kukuljevića Sakcinskog</p> <p>22. Zahtijevanja naroda iz 1948. godine</p> <p>23. Manifest bugarskog cara Ferdinanda kojim poziva na mobilizaciju</p> <p>24. Govor Ante Starčevića u Saboru 26. lipnja 1861.</p> <p>25. Program Hrvatska misao Mihovila Pavlinovića iz 1869.</p> <p>26. Ante Trumbić o položaju Hrvata u Austro – Ugarskoj Monarhiji</p> <p>27. Odlomak iz novina Srijemski Hrvat 26. rujna 1883.</p> <p>28. Vijest iz novina Naša Sloga iz 24. listopada 1883.</p> <p>29. Opis događaja spaljivanja mađarske zastave Ante Dabčevića</p> <p>30. Izvještaj lista Glas naroda iz 17. travnja 1903. godine</p> <p>31. Budnica <i>Ustani bane</i> iz 1906.</p> <p>32. Odlomak iz Riječke rezolucije</p> <p>33. Govor Ivana Mažuranića u saboru prigodom postavljanja za hrvatskog bana 1873. godine</p> <p>34. Rasprava o reformi školstva između Ivana Kukuljevića Sakcinskog i Stjepana Vučetića</p> <p>35. Članak u statutu Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije</p> <p>36. Opisi Marije Jambrišak u djelu O pristojnom vladanju u svim životnim prilikama 1907. Godine</p>	<p>37. Adresa hrvatskih žena upućena 1917. godine Hrvatskome saboru</p> <p>38. Zapis hrvatsko – slavonskog gospodarskog društva u Gospodarskom listu br.1 1890. godine</p> <p>39. Zapis Imbra Ignjatevića Tkalca u Mladenačkim uspomenama iz Hrvatske iz 1894.</p> <p>40. Tekst iz lista Banovac iz 16. listopada 1895.</p> <p>41. Zapis Imbra Ignjatevića Tkalca u Mladenačkim uspomenama iz Hrvatske iz 1894.</p> <p>42. Odlomak iz knjige <i>Hrvati izvan domovine</i> Većeslava Holjevca</p> <p>43. Članak <i>Zašto nam treba narodni spoj u Americi?</i> objavljen 1904. godine u 2. broju novina Hrvatska zastava</p> <p>44. Odlomak iz zagrebačkih Novosti, br. 201. iz 27. srpnja 1914. godine</p> <p>45. Odlomak iz zagrebačkih Novosti, br. 201. iz 30. srpnja 1914. godine</p> <p>46. Odlomak iz zagrebačkih Novosti, br. 201. iz 26. srpnja 1914. godine</p> <p>47. Dio Krfske deklaracije iz 1917. godine</p> <p>48. Objava istarskih novina Naša sloga br. 13 iz 1915. godine</p> <p>49. Odlomci iz lista Pučki prijatelj</p> <p>50. Tekst Zagrebačke rezolucije</p> <p>51. Prijedlog Svetozara Pribičevića na sjednici Hrvatskog državnog sabora 29. listopada 1918.</p> <p>52. Odlomak iz knjige <i>Razbojnici</i> Friedricha Schillera iz 1781.</p> <p>53. Pjesma Edgara Allana Poea</p>
Slikovni izvori		
<p>1. Prikaz Friedricha II. na slici kako kontrolira urod krumpira</p> <p>2. Karikatura iz 1789. godine</p> <p>3. Crtež naslova Pandur iz Hrvatske iz 1794. godine</p>	<p>20. Karikatura <i>Mađaron u kolijevci</i></p> <p>21. Austrijski crtež iz 1848. naslovljen <i>Seržani i Hrvat</i></p> <p>22. Slika <i>Juriš na: Windichgratz i Jelačić</i> u listopadu 1848. Godine</p>	<p>39. Oglas iz Varaždinskog vjestnika (br. 1, 1891.) o putničkim brodskim linijama za Ameriku</p> <p>40. Oglas iz lista Primorac izdanog u Kraljevici 28. travnja 1878.</p>

¹³⁹ Despot, I., Frol, G., Hajdarović, M. (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 6 – 207.

<p>4. Fotografija s dokumenta koji prikazuje pogubljenje Robespiera i njegovih pristaša</p> <p>5. Slika <i>Napoleon u svojoj radnoj sobi</i> iz 1812. godine</p> <p>6. Njemačka karikatura iz 1812. godine koja prikazuje probleme francuske vojske prilikom povlačenja iz Rusije</p> <p>7. Ilustracija <i>Ponovno rođenje Europe</i> na velikome skupu vladara u Beču 1814. iz 1815. godine</p> <p>8. Fotografija prvog parobroda za prijevoz putnika i robe naslovljenog North River Steamboat (Clearmont)</p> <p>9. Karikatura koja prikazuje Charlesa Darwina iz 1871. godine</p> <p>10. Britanska politička karikatura iz 1891. godine na kojoj je prikazani životni uvjeti seljaka i građana srednje klase</p> <p>11. Francuska ilustracija iz 19. stoljeća naziva Strašne pratnje kolere</p> <p>12. Slika Johna Kanea koja prikazuje pejzaž doline u kojoj je cijeli svoj život radio u čeličani i na željeznici</p> <p>13. Plakat Ženske društvene i političke unije koji se datira oko 1908. godine</p> <p>14. Britanski letak s usporedbom britanske i francuske slobode</p> <p>15. Crtež <i>Muževi ilirske dobe</i></p> <p>16. Slika <i>Sloboda vodi narod</i> Eugena Delacroixa</p> <p>17. Talijanski crtež iz 1849. godine koji prikazuje habsburškog maršala Radetzkyog</p> <p>18. Ilustracija koja prikazuje barikade u Beču 1848. godine</p> <p>19. Američka karikatura iz 1852. godine koja prikazuje troglavu zvijer Austriju koja napada posrnulu Slobodu</p>	<p>23. Crtež koji prikazuje Trg sv. Marka u Zagrebu iz 19. stoljeća</p> <p>24. Njemačka karikatura iz 1870. godine gdje Bismarck razgovara s pijetlom</p> <p>25. Karikatura njemačkog autora i njegovog doživljaja izvoza slavenske kulture u Osmansko Carstvo u vrijeme balkanskih ratova</p> <p>26. Fotografija seljačkih kola s kraja 19. stoljeća</p> <p>27. Karikatura iz pravaškoga satiričkog lista Bič (br. 4., 1885)</p> <p>28. Razglednica <i>Pozdrav iz Dalmacije</i></p> <p>29. Fotografija pogleda na Zagreb s početka 20. stoljeća</p> <p>30. Karikatura objavljena u 18. broju lista Zvekan 1867. godine</p> <p>31. Fotografija tržnice na Trgu bana Jelačića 1903. godine</p> <p>32. Reklama iz lista Banovac iz 1895. godine</p> <p>33. Fotografija vijesti iz 4. broja Hrvatskog automobilskog lista</p> <p>34. Fotografija statistike nesreća iz 7. broja Hrvatskog automobilskog lista</p> <p>35. Razglednica s prikazom industrijskog dijela Rijeke s kraja 19. stoljeća</p> <p>36. Karikatura iz američkih novina Puck naslovljena Razdoblje blagostanja iz 1903. godine</p> <p>37. Grafika engleskog antirobovlasničkog pokreta iz 1837. godine</p> <p>38. Fotografija poljskih berača bobica u Americi 1909. Godine</p>	<p>godine o Krapinskim toplicama</p> <p>41. Fotografija vrha naslovnice prvog broja Hrvatske zastave</p> <p>42. Ilustracija <i>Columbijin uskršnji ukras za kosu</i> s naslovnice časopisa Puck iz 1901. godine</p> <p>43. Fotografija ruske obitelji u svečanoj obući u dvorištu snimljena 1862. godine</p> <p>44. Fotografija japanskog sela oko 1865 godine</p> <p>45. Naslovnica i posljednja stranica Ilustrovanog lista (br.27, 4. srpnja 1914 godine)</p> <p>46. Dio naslovnice iz lista Obzor iz 1. rujna 1914. godine</p> <p>47. Fotografija američkog mobilizacijskog plakata iz 1917. godine</p> <p>48. Fotografija objave iz 34. broja Ilustrovanog lista naslovljena U okolišu zagrebačkih vojarna</p> <p>49. Dopisnica s bojišta koja sadrži tekst s porukom Zdrav sam na 9 jezika</p> <p>50. Dvojezični plakat naslovljen <i>Patriotskom građanstvu grada Osijeka</i></p> <p>51. Crtež sa zadnje strane lista Šišmiš (br.20, 1915.)</p> <p>52. Karikatura s naslovom <i>Beskorisne ponude</i> objavljena krajem 1914. ili početkom 1915. godine</p> <p>53. Fotografija zlatnog prstenja iz 1914. godine</p> <p>54. Naslovnica lista Šišmiš iz 1915. godine</p> <p>55. Slika <i>Doručak na travi</i> Edouarda Maneta</p> <p>56. Slika <i>Rakovička pogibija</i> Otona Ivekovića</p> <p>57. Fotografija snimljena krajem 19. stoljeća koja prikazuje ovisnike o opijumu</p>
Materijalni izvori		
1. Karta gustoće stanovništva 1890. godine		

Udžbenici za sedmi razred osnovne škole vrlo su detaljni i imaju mnoštvo primarnih izvora. Udžbenici pokrivaju nastavno gradivo od prosvjetiteljstva do kraja Prvog svjetskog rata. U udžbenicima se nalaze pisani i slikovni primarni izvori dok materijalnih gotovo da i nema. Primarni izvori u oba udžbenika su slične prirode, no nisu jednaki. Jedini primarni izvori koji

su isti u oba udžbenika su Deklaracija neovisnosti i slika *Sloboda vodi narod* Eugènea Delacroixa.

U udžbeniku *Klio* prezentirani su dijelovi Deklaracije neovisnosti koji se odnose na stanovnike kolonija, engleskog kralja i domorodaca. Od učenika se očekuje da prouče tekst te da pokušaju definirati razloge važnosti Deklaracije za čovječanstvo, da opišu stavove autora Deklaracije prema engleskom kralju te da opišu kontekst u kojem se spominju domoroci. Također se od učenika očekuje da vrednuju važnost Deklaracije neovisnosti.¹⁴⁰ S druge strane, u udžbeniku *Vremeplov* navodi se dio teksta Deklaracije neovisnosti koji govori o važnosti odcjepljenja od Velike Britanije. Od učenika se očekuje da ocijene i povežu tekst iz Deklaracije s idejama prosvjetiteljstva te da samostalno dođu do zaključka zašto Deklaracija neovisnosti ima veliku važnost za čovječanstvo.¹⁴¹ Iako su odabrani različiti dijelovi iz Deklaracije neovisnosti, cilj koji se želi postići zadatkom i proučavanjem primarnog izvora je isti.

S druge strane, slika *Sloboda vodi narod* pojavljuje se također u oba udžbenika. U udžbeniku *Klio* slika se nalazi u sklopu poglavlja *Romantizam*¹⁴², dok u udžbeniku *Vremeplov* se nalazi u poglavlju *Stvaranje nacija i nacionalnih država*.¹⁴³ Od učenika, u oba udžbenika, se očekuje da promotre sliku i da pokušaju zaključiti što prikazuju likovi na slici. Očekuje se od učenika da razluče tko prikazuje slobodu, tko prikazuje bogatije slojeve, a tko siromašnije te što na slici predstavljaju djeca. Osim toga, u udžbeniku *Vremeplov* se od učenika još očekuje da učenici zakluče zašto je baš žena simbol slobode te vrijedi li se izlagati opasnosti zbog ideala. Nakon toga od učenika se očekuje da vode raspravu na temu 'Vrijedi li se izlagati opasnosti zbog ideala?'. Naposljetku, od učenika se očekuje da događaj sa slike aktualiziraju te da se pokušaju prisjetiti zbog čega žene danas najčešće prosvjeduju. Ovakav zadatak je vrlo dobro osmišljen jer se na taj način postepenim rastom razvijaju sve kategorije kognitivnog procesa.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 28.

¹⁴¹ Despot, I., Frol, G., Hajdarović, M. (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 12.

¹⁴² Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 123.

¹⁴³ Despot, I., Frol, G., Hajdarović, M. (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 75.

¹⁴⁴ Despot, I., Frol, G., Hajdarović, M. (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 75.

Nadalje, oba udžbenika prepuna su raznih karikatura, umjetničkih slika, ulomaka iz romana i novinskih članaka.

Karikature su crteži koji na duhovit satirički način prikazuju određenu situaciju. Komični dojam ostvaruje se pretjeranim prikazom karakterističnih osobina neke osobe ili događaja preuveličavanjem, umanjivanjem i iskrivljavanjem. Glavne karakteristike karikature su aktualnost, razumljivost, kritičnost i komičnost.¹⁴⁵

U 19. stoljeću, koje se podučava u 7. razredu, karikature su bile ponekad jedini način za masovno prenošenje poruke jer je većinsko stanovništvo bilo nepismeno. Takve karikature uglavnom nisu sadržavale tekst, a ukoliko su imale tekst radilo se o jednoj ili dvije rečenice. Karikature su se najčešće objavljivale u humorističnim i satiričnim časopisima. Karikature su često korištene za propagiranje određenih političkih, ekonomskih i vjerskih ideja kako bi doprinijeli do šire populacije.¹⁴⁶

Problem kod karikatura jest njihova vjerodostojnost odnosno u kojoj mjeri karikatura manipulira informacijama. Treba se zapitati mogu li se karikature smatrati primarnim povijesnim izvorom koji opisuje prošlost budući da ne prikazuju nužno zbilju i stvarnu situaciju. S obzirom na navedeno ukoliko se primarni povijesni izvori koriste na nastavi treba im se pristupiti s oprezom i kritično.¹⁴⁷

U oba analizirana udžbenika karikature su česta pojava te ih skoro pa uvijek prate pitanja koja od učenika zahtijevaju da objasne poruku karikature. Korištenjem karikatura na nastavi od učenika se zahtijeva da budu kreativni, da razvijaju kritično mišljenje te im predstavljaju izazov.

Kao primjer rada na karikaturama iz udžbenika *Klio* izdvojena je karikatura iz švicarskih socijalističkih novina iz 1896. godine. Karikatura slikovito prikazuje kako su socijalisti shvaćali odnos između radnika i vlasnika tvrtki.¹⁴⁸ Od učenika se očekuje da na temelju karikature objasne poruku koju ona odašilje te koju viziju socijalističkih ideja karikatura prikazuje.¹⁴⁹ U udžbeniku *Vremeplov* također su korištene brojne karikature među kojima je zanimljiva za analizu karikatura naziva *Mađaron u kolijevci*. Radi se o prvoj karikaturi koja je

¹⁴⁵ <https://www.profil-klett.hr/karikatura-kao-povijesni-izvor> (stranica posjećena 20. kolovoza 2022.)

¹⁴⁶ <https://www.profil-klett.hr/karikatura-kao-povijesni-izvor> (stranica posjećena 20. kolovoza 2022.)

¹⁴⁷ <https://www.profil-klett.hr/karikatura-kao-povijesni-izvor> (stranica posjećena 20. kolovoza 2022.)

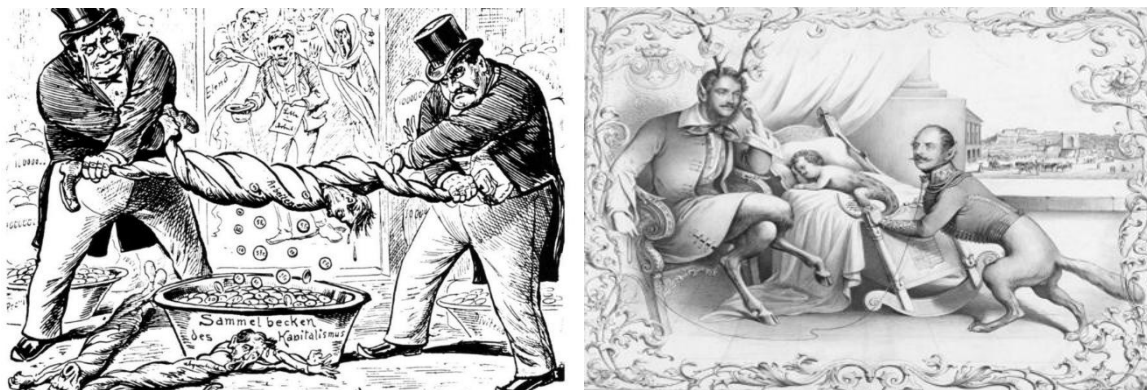
¹⁴⁸ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 59.

¹⁴⁹ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 59.

objavljena u Hrvatskoj na kojoj je autor karikature prikazao Lajosa Kosshuta kako gleda i na lancu drži bana Hallera koji u kolijevci ljulja mađaronskog Turopoljca. Od učenika se očekuje da opišu kako su prikazani Kossuth, Haller i mađaron te da pokušaju shvatiti koga autor podržava.¹⁵⁰

Prikaz karikatura u udžbenicima *Klio* i *Vremeplov*:

Slika 7: Karikatura iz švicarskih socijalističkih novina iz 1896. godine; slika 8: Karikatura Mađaron u kolijevci

Također, u udžbenicima se često koriste novinski članci koji su u radu već opisani kao nepouzdana primarni izvori povijesti, ali važni za proučavanje svakodnevne društvene povijesti. U oba udžbenika koriste se članci kako iz hrvatskih novina tako i iz svjetskih novina. Kao primjer iz udžbenika *Klio* izdvojena je budnica naziva *Horvatska domovina* autora Antuna Mihanovića koja je objavljena u 10. broju novina Danicza horvatska, slavonska i dalmatinska. U ovom primjeru od učenika se zahtijeva da strofe koje su postale dio hrvatske himne.¹⁵¹ Ovim putem od učenika se na kreativan način zahtijeva da povežu prošlost sa sadašnjosti uz pomoć povijesnog koncepta kontinuitet i promjena odnosno učenici na primjeru traže sličnosti i razlike između prošlosti i sadašnjosti te uspoređuju obilježja dvaju razdoblja.¹⁵²

Naposljetku, prilikom analize ovih udžbenika može se primjetiti kako autori nerijetko koriste ulomke iz romana tadašnjih pisaca te se može postaviti pitanje jesu li romani primarni izvori? Ukoliko se čitanju romana pristupi analitički i uz pomoć povijesnih vještina i

¹⁵⁰ Despot, I., Frol, G., Hajdarović, M. (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 82.

¹⁵¹ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 66.

¹⁵² *Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije* (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (stranica posjećena 7. kolovoza 2022.), str. 10.

tehničkih koncepata, romane možemo smatrati primarnim izvorima pomoću kojih učenici mogu proučavati određeno razdoblje i društvene procese te mogu kritički analizirati važne događaje, povijesne osobe, procese i pojave. Tim putem učenici mogu preispitivati povijesnu istinitost informacija u romanima.¹⁵³ Neki od primjera romana koji se koriste u udžbenicima su sljedeći: *Patnje mladog Werthera* pisca Johanna Wolfganga Goethea, *Frankenstein* spisateljice Mary Shelly i *Čiča Goriot* pisca Honore de Balzaca. Također u udžbenicima se koriste i druga književna djela koja svojim sadržajem više odgovaraju povijesnoj istini, a to su: *Manifest komunističke partije* Karla Marxa i Friedricha Engelsa, *Dnevnik Dragojle Jarnjević* te knjiga *Hrvati izvan domovine* Većeslava Holjevca.

Oba udžbenika prezentiraju učenicima niz primarnih izvora. U udžbeniku *Klio* su primarni izvori prezentirani na jednostavniji način, dok u udžbeniku *Vremeplov* su primarni izvori detaljnije prikazani i često uspoređivani s ostalim sadržajem iz udžbenika.

9.4. Klio 8 i Vremeplov 8

Udžbenici koji su analizirani u radu, a namijenjeni su za četvrtu godinu učenja povijesti su *Klio 8* izdavača Školska knjiga i *Vremeplov 8* izdavača Profil Klett. Analiza spomenutih udžbenika nalazi se nakon tabličnog prikaza kojeg čine nazivi primarnih povijesnih izvora koji su u udžbenicima namijenjeni za rad na njima na nastavi povijesti.

U udžbenicima se nalaze i primarni povijesni izvori koji su samo navedeni najčešće u obliku slike radi atraktivnosti udžbenika bez dodatnih pojašnjenja, definiranja sadržaja ili zadataka. Takvi primarni izvori nisu uvršteni u popis narednih tablica.

Tablica 12: Primarni izvori u udžbeniku *Klio 8*¹⁵⁴

Pisani izvori		
1. Joseph Roth o ratnim invalidima u romanu <i>Pobuna</i>	30. Staljinove izjave o zarobljeništvu sina Jakova	57. Sjećanje Vedrane Rudan na gospodarsku krizu 80-tih godina
2. Josip Horvat opisuje pokušaj unovačenja hrvatskih povratnika iz austrougarske vojske	31. Izjava Richard Deacona o operaciji Torch	58. Sjećanje Željka Pervana na gospodarsku krizu 80-tih godina
3. Izlaganje Dušana Simovića 12.	32. Pismo Rozalije Kramer upućeno Pavelićevu uredu 20. listopada	59. Svjedočanstvo povjesničara Iana Keshawa koji je živio u

¹⁵³ Pešorda, S. (2021.) "Povijesni roman u nastavi povijesti" u: *Povijest u nastavi, Vol. 32 No. 1*, Zagreb, str. 23.

¹⁵⁴ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 10 – 218.

<p>studenog 1918. godine</p> <p>4. Članak dr. Franka Potočnjaka u Tribuni o pritvoru Stjepana Radića</p> <p>1919. godine</p> <p>5. Jutarnji list iz 15. studenog 1920. o Rapalskim ugovorima</p> <p>6. Beogradske novine Politika o krvoproliću u Skupštini</p> <p>7. Izjava Vladka Mačeka novinarima „Lajbek je odkopčan“</p> <p>8. Izjava laburističke zastupnice Ellen Cicely Wilkinson u britanskom parlamentu</p> <p>9. John R. Clynes u djelu Sjećanja o Laburističkoj stranci</p> <p>10. Izvještaj američki novinara John Reeda o Oktobarskoj revoluciji</p> <p>11. Ulomak iz djela <i>Arhipelag Gulag</i> Aleksandra Složenjicina</p> <p>12. Opis razgovora s ocem japanske feministkinje Oku Mumeo</p> <p>13. Joseph Goebbels o važnosti propagande na radiju</p> <p>14. Američki konzul David Buffum o Kristalnoj noći</p> <p>15. Rudolf Bičanić o problemu nacionalne neravnopravnosti</p> <p>16. Naredba o batinjanju koju je proglasio potpukovnik Teslić</p> <p>17. Odlomak iz knjige <i>Kako živi narod?</i> Rudolfa Bičanića</p> <p>18. Osvrt Ante Viskovića o tadašnjim gimnazijama</p> <p>19. Radničke novine The British Worker o općem štrajku 1926. godine</p> <p>20. Izjava pjevačice Josephine Baker o rasizmu</p> <p>21. Sjećanje žene iz Kalifornije na Veliku gospodarsku krizu</p> <p>22. Sjećanje Johna Mannole iz New Jersey na Veliku gospodarsku krizu</p> <p>23. Zapis Franje M. Fuisa o zagrebačkom „podzemlju“</p> <p>24. Odlomak iz knjige <i>Kako živi narod?</i> Rudolfa Bičanića</p> <p>25. Sjećanja Božene Begović na pionirske dane radija Zagreb</p> <p>26. Izjava slikarice Fride Kahlo o komunizmu</p> <p>27. Izjave Konrada Henleina tijekom pregovora za Čehoslovačku 1938. godine</p> <p>28. Staljinova izjava o „prijateljstvu“ s Njemačkom</p> <p>29. Opis njemačkog pokušaja konjičkog proboja</p>	<p>1941. godine</p> <p>33. Izvještaji četničkih časnika Draži Mihailoviću</p> <p>34. Izvještaj Andrije Pivčevića na suđenju Draži Mihailoviću</p> <p>35. Odluka ZAVNOH – a o priključivanju područja koja su Italiji predana prijašnjim ugovorima matici zemlji Hrvatskoj</p> <p>36. Dnevnički zapis Josipa Horvata iz 6. svibnja 1945. godine</p> <p>37. Izjave fizičara koji su sudjelovali u izradi atomske bombe</p> <p>38. Izjave američkog topnika Franka Mercurija koji se iskrcao na talijanskoj obali</p> <p>39. Svjedočanstvo Franka Mathiasa iz borbi na Filipinima</p> <p>40. Ulomci iz <i>Dnevnika Anne Frank</i></p> <p>41. Svjedočanstvo osmogodišnje djevojčice o Hirošimi</p> <p>42. Dio intervjuja iz 2002. godine s Paulom Tibbetsom o bacanju atomske bombe na Hirošimu</p> <p>43. Tito o zločinima nakraju rata</p> <p>44. Zahtijevanja Staljina od sovjetskih znanstvenika</p> <p>45. Komentar britanskog pisca Martina Amisa o opasnosti od nuklearnog rata</p> <p>46. Staljinov odgovor na pitanje o američkog novinara Cyrusa Sulzbergera strahuju li komunisti od rata više nego religiozni ljudi koji vjeruju u zagrobni život</p> <p>47. Dio pisma Nikite Hruščova predsjedniku Kennedyju 26. listopada 1962. godine</p> <p>48. Dio pisma Kennedija Hruščovu nakon postizanja sporazuma sa SSSR-om</p> <p>49. Pismo potporučnika Mariona L. Kempnera baki tijekom Vijetnamskog rata</p> <p>50. Pjesma koju su zatvorenici pjevali na Golom otoku</p> <p>51. Dio govora Vlade Gotovac iz djela Moj slučaj o njegovom suđenju</p> <p>52. Određeni članci iz Opće deklaracije o pravima čovjeka</p> <p>53. Dio govora <i>I have a dream</i> Marina Luthera Kinga</p> <p>54. Sjećanja Gabriela Garcie Marqueza, izaslanika na Svjetskom festivalu mladih i studenata u Moskvi, o sovjetskoj zatvorenosti 1957. godine</p> <p>55. Zapis iz 1960. godine Kasimira Edschmida o gospodarskoj krizi</p>	<p>Zapadnom Berlinu o padu berlinskog zida</p> <p>60. Referendumska pitanja o hrvatskoj samostalnosti iz svibnja 1991. godine</p> <p>61. Odabrani dijelovi Hrvatskog ustava iz 1990. godine</p> <p>62. Izvještaj radija Vukovar iz 7. listopada 1991.</p> <p>63. Ulomak iz knjige <i>Priče iz Vukovara</i> Siniše Glavaševića</p> <p>64. Izjava generala JNA Ljubomira Bajića o bombardiranju Banskih dvora 1991. godine</p> <p>65. Izjave Vesne Bosanac, ravnateljice vukovarske bolnice, o situaciji u bolnici u Vukovaru u jesen 1991. godine</p> <p>66. Svjedočanstvo braniteljice Verice Marunček o Domovinskom ratu</p> <p>67. Svjedočanstvo hrvatskog branitelja o operaciji Gusar (Maslenica)</p> <p>68. Operacija Maslenica u srpskom izvješću</p> <p>69. Mišljenje Petra Galbraihta o planu Z4</p> <p>70. Mišljenje Miomira Žužula o planu Z4</p> <p>71. Rudolf Peršin o herojstvu tijekom Domovinskog rata</p> <p>72. Opis Božene Šimek-Šuplika, natporučnice Hrvatske vojske, ulaska u oslobođeni Knin 5. kolovoza 1995. godine</p> <p>73. Izvješće Organa bezbednosti 180. motorizirane brigade 9. korpusa JNA iz studenoga 1991. godine o ubojstvima civila u selu Škabrnja</p> <p>74. Svjedočanstvo Jurja Pievca o stradavanju od mine</p> <p>75. Svjedočanstvo dječaka iz Zagreba od detonatora</p> <p>76. Govor Andreja Plenkovića predsjednika Vlada u povodu 25. obljetnice operacije Oluja u Kninu 2020. godine</p> <p>77. Govor potpredsjednika vlade Borisa Miloševića u Gruborima 2020. godine</p> <p>78. Govor ministra branitelja Tomo Medveda u Kninu 2020. godine</p> <p>79. Ulomci iz Zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti</p> <p>80. Ljudmila Ignatenko o eksploziji u nuklearnoj elektrani Černobil</p>
---	--	--

	56. Stihovi pjesme <i>Dan Republike</i> sarajevskog rock sastava Zabranjeno Pušenje	81. Izjava Janice Kostelić o slalomskoj utrci Snježna Kraljice 2006. godine
Slikovni izvori		
<p>1. Fotografija ratnog invalida u Njemačkoj nakon Prvog svjetskog rata</p> <p>2. Fotografija okupljenih Zagrepčana na Markovom Trgu 29. studenog 1918. godine</p> <p>3. Poštanska marka Države SHS</p> <p>4. Fotografija prosvjeda na Jelačićem trgu 5. prosinca 1918. godine</p> <p>5. Fotografija koja prikazuje paradu D'Annunzijevih jedinica na ulicama Rijeke</p> <p>6. Fotografija atentata u Marseilleu</p> <p>7. Fotografija Brazilaca koji prosvjeduju protiv namještanja izbornih rezultata 1930. godine</p> <p>8. Fotografija žene na izborima u Ujedinjenom Kraljevstvu 1923. godine</p> <p>9. Fotografija Ellen Cicely Wilkinson u društvu radnika</p> <p>10. Ilustracija koja prikazuje događaj u francuskom parlamentu 1923. godine</p> <p>11. Fotografija koja prikazuje pripadnike Ku Klux Klana (KKK)</p> <p>12. Ilustracija koja prikazuje govor Lenjina na željezničkoj postaji u Petrogradu</p> <p>13. Slika <i>Boljševika u ophodnji ulicama Petrograda</i> 1917. godine</p> <p>14. Plakat „Slava velikom Staljinu“</p> <p>15. Fotografija pripadnika fašističke mladeži</p> <p>16. Fotografija Benita Mussolinija</p> <p>17. Fotografija tradicionalnih japanskih ratnika iz 1880. godine</p> <p>18. Fotografija japanskih vojnika u Kini 1937. godine</p> <p>19. Fotografija Josepha Gobbelsa tijekom međunarodnog sastanka u Ligi naroda u Ženevi</p> <p>20. Fotografija Židova s natpisom „Isključen/isključena sam iz nacionalne zajednice“</p> <p>21. Masovno paljenje knjiga u nacističkoj Njemačkoj</p> <p>22. Ilustracija policajca koji raznosi mlijeko umjesto štrajkaša</p> <p>23. Fotografija Josephine Baker</p> <p>24. Fotografija koja prikazuje red pred javnom kuhinjom u Chicagu</p> <p>25. Fotografija siromašne majke i djece u Oklahomi</p> <p>26. Slika <i>Prosjački ručak</i> Toše</p>	<p>44. Fotografija eksplozije na američkim bojnim brodovima u Pearl Harboru</p> <p>45. Fotografija njemačkog feldmaršala Friedricha von Paulusa kojeg nakon predaje odvođe u sovjetsko zapovjedništvo u Staljingrad</p> <p>46. Fotografija stanovnika Kabarovska kako prikupljaju željezni otpad za proizvodnju oružja i streljiva</p> <p>47. Fotografija obješenog Mussolinijevog tijela u Milanu</p> <p>48. Naslovnica kataloga „Hrvatske protužidovske izložbe“ iz 1942. godine</p> <p>49. Fotografija Šubašićevih pregovora s Titom na Visu u lipnju 1944. godine</p> <p>50. Fotografija Tite i Churchilla u blizini Napulja 1944. godine</p> <p>51. Fotografija mitinga oslobođenja grada i zemlje održanog na središnjem zagrebačkom trgu 11. svibnja 1945. godine</p> <p>52. Fotografija japanskih kamikaza</p> <p>53. Fotografija eksplozije nad Nagasakijem</p> <p>54. Ruševine Hirošime nakon pada atomske bombe</p> <p>55. Fotografija koja prikazuje radar odnosno britansko „tihu oružje“</p> <p>56. Fotografija usnulog vojnika na talijanskom bojištu tijekom Drugog svjetskog rata</p> <p>57. Fotografija petnaestogodišnjeg njemačkog vojnika u suzama nakon zarobljavanja kod Giessena</p> <p>58. Fotografija iz koncentracijskog logora Buchenwald nakon oslobođenja</p> <p>59. Fotografija preživjele djece iz koncentracijskog logora Auschwitz koje su snimljene na dan kada su sovjeti oslobodili logor</p> <p>60. Fotografija najvećeg geta u Varšavi</p> <p>61. Fotografija rukopisa dnevnika Anne Frank</p> <p>62. Fotografija razorenog Dresdena</p> <p>63. Fotografija propagandnog plakata za Marshallov plan</p> <p>64. Fotografija naslovne knjižnice koju je tiskala američka vlada s ciljem davanja uputa građanima o</p>	<p>82. Fotografija Mahatma Gandhija i njegovih sljedbenika</p> <p>83. Fotografija znaka sa plaže u gradu Durban u Južnoafričkoj Republici s natpisom „U skladu s člankom durbanskih propisa o plažama, ovo je kupalište rezervirano isključivo za pripadnike bijele rase“</p> <p>84. Fotografija žene koja bježi u Zapadni Berlin kroz rupu na bodljikavoj žici</p> <p>85. Fotografija s prikazom stanovnika Zapadnog Berlina koji u nevjerici promatraju gradnju zida</p> <p>86. Fotografija Berlinskog zida sa Zapadne strane</p> <p>87. Fotografija radnica u mljekarskoj industriji 1952. godine</p> <p>88. Fotografija bona za benzin</p> <p>89. Fotografija novčanice od dva milijuna jugoslavenskih dinara</p> <p>90. Fotografija rušenja Berlinskog zida</p> <p>91. Fotografija Sabora iz 22. prosinca 1990. godine</p> <p>92. Fotografija tenka JNA - 176</p> <p>93. Fotografija oklopnog vozila Hrvatske vojske</p> <p>94. Fotografija opsade Dubrovnika i granatiranja dubrovačke gradske jezgre</p> <p>95. Fotografija civila koji se sakrivaju tijekom Domovinskog rata</p> <p>96. Fotografija raketiranja Banskih dvora</p> <p>97. Fotografija razrušenog Vukovara</p> <p>98. Fotografija Vukovarskog vodotornja danas</p> <p>99. Fotografija koja prikazuje bolnicu u Vukovaru ujesen 1991. godine</p> <p>100. Fotografija s prikazom mirovnih postrojbi UN-a kod Plitvičkih jezera</p> <p>101. Fotografija groba hrvatskog vojnika u Slavanskom Brodu</p> <p>102. Fotografija srušenog mosta iznad Drave u Osijeku</p> <p>103. Fotografija koja prikazuje stanovnike Sarajeva koji tijekom opsade Sarajeva sakupljaju drvo za ogrjev riskirajući svoje živote</p> <p>104. Fotografija pogreba vojnika</p>

<p>Dapca</p> <p>27. Fotografija javnih radova u američkom gradu 1935. godine</p> <p>28. Plakat iz New Deala kojim je američka vlada reklamirala zajamčenu državnu imovinu</p> <p>29. Fotografija industrijskog grada kojeg je stvorio češki industrijalac Tomaš Bata</p> <p>30. Fotografija malih slušatelja radija u SAD – u 1930. godine</p> <p>31. Autoportret Frida Kahlo</p> <p>32. Fotografija Jesseja Owensa</p> <p>33. Antinacistički plakat Sjeme smrti iz 1937. godine</p> <p>34. Propagadni plakat za film <i>Vječni Židov</i> Fritza Hipplera</p> <p>35. Scena iz filma Charlieja Chaplina</p> <p>36. Slika <i>Hitlera na bojištu</i> njemačkog slikara Emila Schebea</p> <p>37. Fotografija Sudetskih Nijemaca koji dočekuju njemačku vojsku</p> <p>38. Fotografija nenjemačkog stanovništva koje je napustilo Sudete</p> <p>39. Karikatura Davida Lowa o njemačko – sovjetskom paktu o nenapadanju objavljena u listu „Evening Standard“ 26. kolovoza 1939. godine</p> <p>40. Fotografija poljskih konjičkih postrojbi</p> <p>41. Fotografija koja prikazuje potpisivanje francusko – njemačkog primirja</p> <p>42. Fotografija žene koja gleda svoju kuću u plamenu koju su zapalili Nijemci</p> <p>43. Fotografija Isoroku Yamamotoa</p>	<p>mjerama koje je nužno poduzeti u slučaju nuklearnog rata naslovljena „Preživljavanje nakon nuklearnog napada“</p> <p>65. Fotografija protunuklearnih prosvjednika</p> <p>66. Fotografija američkog tehničara koji radi na Sputniku 1 –</p> <p>67. Fotografija američke misije Apollo 11 na mjesecu</p> <p>68. Fotografija američkog transportnog zrakoplova koji se približava zračnoj luci Tempelhof</p> <p>69. Fotografija Fidela Castra i Ernesta Che Guevare</p> <p>70. Fotografija koja prikazuje prosvjede u Londonu tijekom Kubanske krize</p> <p>71. Fotografija koja prikazuje prosvjede na Kalifornijskom sveučilištu Berkleyju protiv američkog angažmana u Vijetnamu</p> <p>72. Novčanica od 100 dinara iz 1946. godine</p> <p>73. Fotografija Prvosvibanjske parade 1946. godine koja slavi Tita i Staljina</p> <p>74. Fotografija uklanjanja spomenika banu Jelačiću u Zagrebu 1947. godine</p> <p>75. Fotografija prolaza štafete mladosti kod Maribora 1960. godine</p> <p>76. Fotografija Josipa Broza Tita u lovu</p> <p>77. Ilustracija američke markice posvećene fenomenu baby booma</p> <p>78. Fotografija Martina Luthera Kinga koji drži govor u čast Rose Parks</p> <p>79. Fotografija Muhammeda Alija</p> <p>80. Fotografija žena na skupu koje zahtijevaju istu plaću kao i muškarci</p> <p>81. Fotografija studentskih barikada u Pragu 1968. Godine</p>	<p>poginulog u operaciji Bljesak</p> <p>105. Fotografija oslobođenja Knina 5. kolovoza 1995. godine</p> <p>106. Fotografija odlaska srpskog stanovništva tijekom Oluje s područja oslobođenih od hrvatskih snaga</p> <p>107. Fotografija zatvora za optužene i osuđene za ratne zločine na području Jugoslavije u blizini Haaga</p> <p>108. Fotografija Mladena Markača i Ante Gotovine nakon oslobađajuće presude 2012. godine</p> <p>109. Fotografija spomen – ploče s imenima žrtava pokolja u Škabrnji</p> <p>110. Fotografija štrajka učitelja u Zagrebu 2019. godine</p> <p>111. Fotografija s prikazom migranata u Baranji 2015. godine</p> <p>112. Fotografija logora Guantanamo</p> <p>113. Fotografija napada na Twin Towers</p> <p>114. Fotografija nuklearne elektrane u Černobilu nakon eksplozije</p> <p>115. Fotografija igraonice s videoigrama iz 1982. godine</p> <p>116. Fotografija tinejdžera koji igra računalnu igru iz 2019. godine</p> <p>117. Fotografija s prikazom virtualne stvarnosti odnosno tehnologije pomoću koje su oživljeni prizori rimskog grada Herculaneja 79. godine</p> <p>118. Fotografija Janice Kostelić tijekom slalomске utrke Snježna Kraljica iz 2006. godine</p>
--	---	--

Tablica 13: Primarni izvori u udžbeniku *Vremeplov 8*¹⁵⁵

Pisani izvori		
<p>1. „14 točaka“ T.W.Wilsona</p> <p>2. Izjave njemačkih političara tijekom Mirovne konferencije u Parizu</p> <p>3. Krfska deklaracija</p> <p>4. Vijest iz Obzora 20. lipnja 1928</p>	<p>37. Članak iz Novog Lista iz 25. svibnja 1941. godine o nošenju židovskih znakova</p> <p>38. Vladko Maček o Jasenovcu iz svojim Memoara</p> <p>39. Katolički župnik iz Dubice o</p>	<p>68. Obavijest o smrti Josipa Broza Tita u katoličkim novinama Glas koncila iz 18. svibnja 1980. godine</p> <p>69. Azra – Poljska u mom srcu</p> <p>70. Željko Matić o počecima na radiju 101</p>

¹⁵⁵ Bogdanović, T., Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 6 – 305.

<p>5. Manifest kralja Aleksandra 6. Izjava Mačeka Lajbek je raskopčan 7. Memorandum Jurja Krnjevića i Augusta Košutića upućenog Ligi Naroda 1930. godine 8. Članak Ustaški pokret u hrvatskim krajevima iz glasila Proleter Komunističke Partije Jugoslavije 9. Pismo Aleksandra Solženjicina o Staljinu tijekom boravka u logoru 10. Mussolinijevih 10 zapovijedi 11. Pismo Lucije Pavlović, čitateljice lista Hrvatica, o pravu na glasovanje 12. Mara Matočec u listu Hrvatica o pravu na glasovanje 13. Opis Gospodarske krize američkog novinara Karla Monroea koji je 1930. godine ostao bez posla 14. Odlomak članka Kriza na selu objavljenog u Hrvatskome listu 15. studenoga 1930. godine 15. Odlomak iz članka Današnja nezaposlenost i žene objavljenog u Ženskome listu 12. prosinca 1932. godine 16. Članak iz lista Glas Trešnjevke sredinom tridesetih godina 20. stoljeća 17. Izjava britanskog premijera Neville Chamberlaina po povratku u London nakon potpisivanja Munchenskog sporazuma 18. Hitlerovi ciljevi iz razgovora sa švicarskim povjerenikom Lige naroda iz 11. kolovoza 1939. godine 19. Atlantska povelja 20. Hitlerov govor pred njemačkim parlamentom 11. prosinca 1941. godine 21. Pismo s naredbom Alojzija Stepinca iz 28. travnja 1941. godine u Okružnici časnome kleru Nadbiskupije Zagrebačke svećenicima da održe svečane mise povodom proglašenja NDH 22. Izjava Mačeka povodom osnivanja NDH 10. travnja 1941. godine 23. Izjava Mile Budaka iz srpnja 1941. godine 24. Zapis tjednika Hrvatsko jedinstvo iz 4. veljače 1943. o Bitki za Staljingrad u članku Žrtve branitelja Staljingrada nisu bile uzaludne. 25. Zapis tjednika Hrvatsko jedinstvo iz 4. veljače 1943. o</p>	<p>Diani Budisavljević 40. Izvještaj kotarske oblasti Županja iz 5. lipnja 1942. godine 41. Govor Winstona Churchilla pred Domom komuna krajem 1944. godine 33. Oleg Mandić o životu u logoru 34. Sjećanje Bubilija na dolazak u logor 28. lipnja 1939. godine 35. Zakonska odredba iz dnevnika ustaškog pokreta Hrvatski narod o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskoga naroda iz 1. svibnja 1945. godine 42. Danski novinar Jacob Kronika o osvajanju Berlina 43. Izvještaj japanskog novinara u knjizi Drugi svjetski rat (1971.) američkog novinara Cyrusa Leo Sulzbergera 44. Pjesma američkog pjesnika Randalla Jarrella iz 1943. koji je služio tijekom rata u Američkim zračnim snagama 45. Govor američkog predsjednika Henry Trumana iz 1947. na Kongresu koji je naznačio nastanak tkz. Trumanove doktrine 46. Reakcija sovjetskog ministra vanjskih poslova Molotova na Marshallov plan iz 1947. godine 47. Dio Schumanove deklaracije iz 1950. godine 48. Opis Socijalističke stranke u Berlinu osoba koje su prije izgradnje zida pokušale pobjeći na zapad iz djela Tko napusti Demokratsku Republiku Njemačku postavlja se na stranu onih koji potiču na rat iz 1955. godine 49. Politolog Robert Jervis o teoriji uzajamnog uništenja 50. Izjava Brežnjeva iz 1968. godine 51. Dio Rezolucije informbiroa iz 1968. godine 52. Dio Beogradske deklaracije iz 1955. godine 53. Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije iz 1974. godine 54. Pionirsko svečano obećanje 55. Dio Sporazuma iz Helsinkija 56. Dio Deklaracije o davanju nezavisnosti kolonijalnim državama i narodima 57. Sjećanje Rose Parks na rasnu segregaciju 58. Govor Martina Luthera Kinga tijekom prosvjeda u Washingtonu</p>	<p>71. Dio memoranduma SANU – a 72. Govor Slobodana Miloševića u Gazimestanu 73. Izjava Boruta Pahora za list Vjesnik iz 24. siječnja 1990. godine 74. List Vjesnik 24. siječnja 1990. godine o 14. kongresu SKJ – a 75. Govor predsjednika Franje Tuđmana u saboru 30. svibnja 1990. godine 76. Dio Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine 77. Govor Sime Rajica u Hrvatskome saboru 1990. godine 78. Izjava Jovana Bamburača za vjesnik 11. listopada 1990. godine (str. 242) 79. Izjava Franje Tuđmana povodom vraćanja spomenika banu Jelačiću na Trg Republike u Zagrebu 16. listopada 1990. godine 80. Deklaracija o Domovinskom ratu iz 2000. godine 81. Sjećanje Damira Pleića na sudjelovanje u akciji hrvatske policije na Plitvicama 82. Govor Vlade Gotovca u Zagrebu na prosvjedu majki ročnika JNA koji su slani u ratne sukobe iz 29. srpnja 1991. godine 83. Povelja anti – ratne kampanje iz 1991. godine 84. Izjava Dmitra Obradovića tijekom Domovinskog rata 85. Sjećanja na obranu Vukovara iz knjige <i>Vukovaraždin</i> 1991. godine 86. Priča o gradu Siniše Glavaševića 87. Isječak žena u crnom povodom dolaska u Vukovar 2006. godine 88. Pjesma Tomislava Ivčića <i>Stop the War in Croatia</i> 89. Prisjećanje hrvatskih vojnika na operaciju Oluja 90. Dijelovi Splitske deklaracije 91. Informacija Ministarstva hrvatskih branitelja krajem 2020. godine o nestalim Hrvatima tijekom Domovinskog rata 92. Vijest u Večernjem listu iz 1991. godine 93. Dio izvještaja američke nevladine organizacije Helsinki Watch o uništavanju imovine u Jugoslaviji 1993. godine 94. Sjećanje Željke Jurić na pad Vukovara za Glas Istre 2019. godine</p>
--	---	---

<p>njemačkom viđenju Bitke za Staljingrad</p> <p>26. Zapis tjednika Hrvatsko jedinstvo iz 3. svibnja 1941. u članku Tri socijalno – politička problema o hrvatskim problemima uz Židove</p> <p>27. Partizanska zakletva iz 1941. – 1942. godine</p> <p>28. Potporučnik Wildner Reinhold o bitci na Sutjesci</p> <p>29. Deklaracija o osnovnim pravima naroda i građana demokratske države iz svibnja 1944. godine</p> <p>30. Posljednje pismo kamikaze Toru Shinomiya</p> <p>31. Govor cara Hirohita na japanskome radiju 15. kolovoza 1945. godine</p> <p>32. Sjećanje poljskog fotografa Wilhelm Brasse na djevojku Czeslawe</p> <p>36. Vijesti iz lista Hrvatsko jedinstvo iz 26. travnja 1941. godine</p>	<p>59. Pjesma Brucea Springsteena naziva <i>Born in the USA</i></p> <p>60. Izvještaj Američke obavještajne agencije (CIA) o razlikama u poljoprivredi SAD – a i SSSR – a iz 1968. godine</p> <p>61. Sjećanje Jegenija Semjonova na osamdesete godine</p> <p>62. Uredba Tita o plaćenom godišnjem odmoru za radnike u Jugoslaviji iz 1946. godine</p> <p>63. Smještajni kapaciteti u razdoblju od 1959. do 1969. u SR Hrvatskoj</p> <p>64. Stanje gospodarstva 1971. godine</p> <p>65. Usporedba porasta BNP – a u američkim dolarima po stanovniku Hrvatske s drugim komunističkim zemljama u razdoblju od 1950. do 1980.</p> <p>66. Pjesma rock sastava The Scorpions naziva <i>The wind of change</i></p> <p>67. Sjećanje francuskog predsjednika Francois Mitterranda na situaciju u Europi neposredno prije ujedinjenja Njemačke</p>	<p>95. Sjećanje veterana zasebne postrojbe Policijske uprave Varaždin na obranu Vukovara iz knjige Vukowaraždin 1991. godine</p> <p>96. Priča o ratu Siniše Glavaševića</p> <p>97. Osvrt Bojana Glavaševića na Priču o ratu 18. studenog 2020. godine.</p> <p>98. Izjava branitelja Marko Baketa za Hrvatsku radioteleviziju 18. studenog 2020. godine</p> <p>99. Odlomak knjige Tiho Proljeće autorice Rachel Carson</p> <p>100. Intervju Ivana Supeka za portal Connect iz 2006. godine</p> <p>101. Pjesma Louisa Armstronga naziva <i>What a wonderful world</i></p> <p>102. Članci iz Ustava Republike Hrvatske o pravu na vjeroispovijesti vjerskih zajednica</p> <p>103. Govori pape Ivana Pavla II. i Benedikta XVI. Prilikom posjeta Hrvatskoj 2013. i 2015. godine</p> <p>104. Dijagram s brojem sportašica na Olimpijskim igrama od 1996. do 2016. godine</p>
<p>Slikovni izvori</p>		
<p>1. Slika Davida Vela na kojoj su oslikani Pablo Picasso i Salvador Dali</p> <p>2. Fotografija iz njemačkog brodogradilišta iz 1936. godine</p> <p>3. Fotografija Dvorane ogleдалa u Versaillesu 1919. godine</p> <p>4. Antimigracijski plakat objavljen nakon što je SAD ograničio 1921. godine ulazak migrantima</p> <p>5. Njemački plakat iz 1920. godine</p> <p>6. Francuska karikatura Arijevski Tip</p> <p>7. Karikatura iz Jutarnjeg lista o posljedicama Prvog svjetskog rata</p> <p>8. Fotografija novčanice od jednog dinara</p> <p>9. Karikatura Ilustrovanog lista iz 1926. godine</p> <p>10. Radić i Pribičević na plakatu Seljačko – demokratske koalicije</p> <p>11. Fotografija atentata na kralja Aleksandra I.</p> <p>12. Karikatura gripe iz 1918. godine</p> <p>13. Plakat <i>Staljinova dobrotu osvjetljava budućnost naše djece</i> iz 1947. godine</p> <p>14. Razglednica <i>Pobjedit ćemo!</i> iz 1941. godine</p> <p>15. Fotografija s prikazom velikih demonstracija u Berlinu 1922. godine</p>	<p>19. Njemačka propagandna razglednica s usporedbom gustoće potrošača</p> <p>20. Fotografije panorame</p> <p>23. Fotografija Staljina, Roosevelta i Churchilla na konferenciji u Teheranu</p> <p>24. Fotografija Ante Pavelića na izlasku iz Hrvatskoga državnoga sabora 1942. godine</p> <p>25. Poštanska marka Nezavisne Države Hrvatske</p> <p>26. Fotografija sljedećih japanskih kamikaza: Toru Shinomiya, Masao Itagaki, Takeo Yoshida i Tadashi Abe</p> <p>27. Američki letak koji je bačen iznad Japana i prikazuje list na podu s natpisom Rim i list koji leti s natpisom Berlin</p> <p>28. Fotografija koja prikazuje nacistička ubojstva nad Židovima u Ivanhorodu u Ukrajini 1942. godine</p> <p>29. Letak udruge židovskih veterana iz 1920. godine</p> <p>30. Fotografija ulaznih vrata u Auschwitz s natpisom Rad oslobađa</p> <p>31. Fotografija djece u logoru u Sisku u kolovozu 1942. godine</p> <p>32. Fotografija preživjelih iz logora Buchenwald</p> <p>33. Sovjetski plakat iz 1943.</p>	<p>37. Britanski letak koji je u velikom broju izbačen iznad Njemačke 1940. godine s prikazom policije Gestapo</p> <p>40. Ilustracija koja prikazuje Sjeverni i Južni Vijetnam</p> <p>41. Sovjetski plakat <i>Slava sovjetskom narodu, pioniru svemira</i></p> <p>42. Slika <i>Guernica</i> Pabla Picassa</p> <p>43. Fotografija Margareth Thatcher sa svojom vladom iz 1988. godine</p> <p>44. Fotografija Willy Brandta koji kleči ispod spomenika žrtava varšavskog geta</p> <p>45. Čehoslovački plakat protiv kolonijalizma</p> <p>46. Fotografija prosvjednika koji nude cvijeće vojnoj policiji tijekom protesta protiv Vijetnamskog rata</p> <p>47. Fotografija Scotta Edelmana, zaposlenika američkog ministarstva vanjskih poslova, snimljena u Rumunjskoj 1986. godine s prikazom reda u kojem ljudi čekaju kako bi dobili ulje za kuhanje</p> <p>48. Plakat s naslovom <i>Petogodišnji plan – put u sretniju budućnost</i> iz 1948. godine</p> <p>49. Crtež iz knjige <i>Ranjeni grad – Dubrovnik 1991.</i> dječaka Nevena</p>

16. Karikatura Pjera Križanića naziva Boj ćirilice i latinice 17. Fotografija seljaka koji prosijevaju žito 18. Fotografija Nijemaca koji rastavljaju tenk 19. Njemačka propagandna razglednica s usporedbom gustoće potrošača 20. Fotografije panorame gradova Dubrovnik, Hvar, Korčula i Šibenik 21. Japanski poster iz 1931. godine koji prikazuje način na koji Kinezi dočekuju japanskog vojnika 22. Fotografija sovjetskih vojnika u njemačkome zarobljeništvu u prvim danima operacije Barbarossa	naslovljen Osveti se njemačkim psima! 34. Slika <i>Izbjegli vješala</i> Thomasa Theodora Heinesa 35. Slika autorice Kichisuke Yoshimura s umjetničkom interpretacijom vlastitog iskustva eksplozije atomske bombe u Hirošimi 36. Fotografija Amerikanaca koji razgledavaju zarobljeni Panther u Italiji 1944. godine 38. Karikatura iz britanskog dnevnika Daily Mail koja prikazuje Churchilla kako zaviruje ispod željezne zavjese 39. Sovjetska fotomontaža <i>Bubnjar rata</i> iz 1948. Godine	Rešetara 50. Fotografija radnika koji daskama pokušavaju zaštititi franjevački samostan u Dubrovniku 51. Fotografija Bošnjaka i Hrvata u srpskom logoru Manjača 1992. godine 52. Fotografija prvog Walkmana 53. Reklama o usamljenosti iz 1980. godine 54. Fotografija Grete Thunberg 55. Ratni plakat iz 1942. godine (<i>We can do it</i>)
Materijalni izvori		
1. Spomenik Prekinuto djetinjstvo	2. Spomenik revoluciji naroda Moslavine u selu Podgarić	

Općeniti dojam udžbenika za osmi razred, nakon provedene analize, je mnoštvo primarnih izvora koji se odnose kako na europsku povijest tako i na nacionalnu povijest. Svjetska povijest, također je zastupljena, ali u manjoj mjeri. U tom mnoštvu primarnih izvora, učenicima su prezentirane informacije iz političke, ekonomske i društvene povijesti. Neke izvore možemo smatrati važnijima za proučavanje sveukupne suvremene povijesti, dok neki izvori se mogu klasificirati kao bitni za istraživanje manjeg fenomena. U udžbenicima se najčešće navode primarni izvori u obliku sjećanja, svjedočanstva, izjava, mišljenja, govora i fotografija, a manje su zastupljeni politički dekreti i proglašeni.

Primarni izvori se pojavljuju u udžbenicima od Pariške mirovne konferencije 1919. godine do današnjih dana. Usporedno analizirajući oba udžbenika ono što se ističe jest način na koji je prezentiran program „14. točaka“ američkog predsjednika Thomasa Woodrowa Wilsona. Primjerice u udžbeniku *Klio* autori su parafrazirali četrnaest točaka te ih uopće ne navode kao primarne izvore.¹⁵⁶ Smatram kako se time gubi dojam koliki utjecaj je imao Wilsonov program na daljnji razvitak situacije u Europi. S druge strane, u udžbeniku *Vremeplov* su

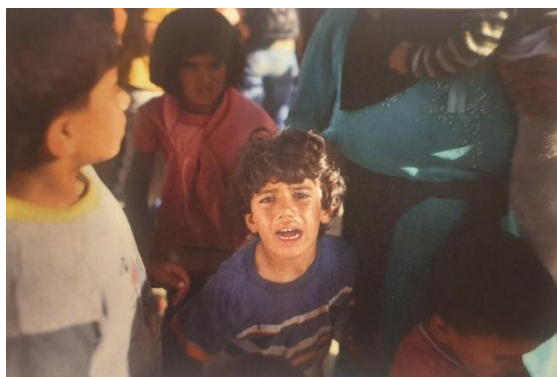
¹⁵⁶ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 12.

prikazane sve točke programa na kreativan način u obliku misaonih oblaka što može učenicima biti zanimljivo prezentirano te s lakoćom mogu savladati nastavni sadržaj.¹⁵⁷

U udžbeniku *Klio* primarnih izvora vezanih uz političke proglose, dokumente i programe ima znatno manje nego u udžbeniku *Vremeplov* točnije radi se o odluci ZAVNOH – a o priključivanju područja koja su bila pod talijanskom okupacijom te su nakon kapitulacije Italije vraćene matici Hrvatskoj¹⁵⁸ te ulomci zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti azilanata. Iako mali broj primarnih izvora ovog tipa se mogu pronaći u udžbenicima *Klio*, navedeni su od velike važnosti. Izdvojit ću primjer zakona o međunarodnoj i privremenoj zaštiti azilanata jer smatram da je kvalitetno organiziran u obliku zadatka u udžbeniku. Naime, zadatak se sastoji od kraćeg sekundarnog teksta, fotografije migranata u Baranji 2015. godine na vrhuncu migrantske krize i od samih ulomaka zakona. Fotografija sama po sebi je vrlo upečatljiva i ostavlja snažan dojam te time može zaintrigirati učenike za pisani primarni izvor.¹⁵⁹

Fotografija:¹⁶⁰

Slika 9: Fotografija migranata u Baranji 2015. godine

Nakon proučavanja sva tri segmenta, od učenika se očekuje da uz pomoć pojmovnika definiraju pojmove 'azil' i 'azilant' te da opišu i ocjene prava azilanata u Hrvatskoj. Također se od učenika očekuje da analiziraju uzroke i posljedice velikog vala migranata u Europi u drugom desetljeću ovog stoljeća što smatram važnim zadatkom jer objedinjuje svo učenikovo

¹⁵⁷ Bogdanović, T., Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 10.

¹⁵⁸ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 104.

¹⁵⁹ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 208.

¹⁶⁰ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 208.

znanje o toj temi.¹⁶¹ S druge strane, u udžbeniku *Vremeplov* su češći primarni izvori koji se vežu uz političke odredbe, odluke i programe te neki od njih su Krfska deklaracija, Manifest kralja Aleksandra, Atlantska povelja, Deklaracija o osnovnim pravima naroda i građana demokratske države, Schumanova deklaracija, dio Rezolucije informbiroa, dio Sporazuma iz Helsinkija, dio Deklaracije o davanju nezavisnosti kolonijalnim državama i narodima, dio Ustava Republike Hrvatske iz 1990. godine i niz drugih.

Nadalje, uspoređujući izjave osoba koje se pojavljuju u udžbenicima jedina ista izjava je „Lajbek je raskopčan“ hrvatskog političara Vladka Mačeka. U udžbeniku *Klio* nakon pročitane Mačekove izjave¹⁶² se očekuje da objasne sadržaj teksta te da iznose vlastito mišljenje o njemu.¹⁶³ Identičan zadatak nalazi se i u udžbeniku *Vremeplov* s istim očekivanjima od učenika.¹⁶⁴

U oba udžbenika navode se brojna svjedočanstva i sjećanja, međutim najviše su zastupljena za nastavne teme Drugi svjetski rat i Domovinski rat. Primjerice, oba udžbenika navode sjećanja preživjelih osoba iz logora i ratom pogođenim prostora te sjećanja vojnika koji su se borili u Drugom svjetskom ratu. Također, u oba udžbenika su prisutna svjedočanstva i sjećanja vojnika i civila iz Domovinskog rata te nerijetko su prisutne i izjave aktualnih hrvatskih političara o tim temama. Prilikom postavljanja pitanja vezanih uz svjedočanstva i sjećanja od učenika se očekuje razvoj empatije i poštovanja prema svim ljudima bez obzira na njihovo podrijetlo.

Sljedeći zanimljivi aspekt udžbenika za osmi razred jesu pjesme. U udžbenicima se navodi nekolicina tekstova popularnih pjesama. Pjesme iako su napisane u metaforičkom obliku mogu se smatrati primarnim izvorima. Pjesme se pojavljuju u oba udžbenika. U udžbeniku *Klio* pojavljuju se pjesme *Dan Republike* rock sarajevskog sastava Zabranjeno pušenje i pionirska pjesma. Zadatak vezan uz pionirsku pjesmu¹⁶⁵ odnosi se na povezivanje gradiva te

¹⁶¹ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 208.

¹⁶² Izjava Vladka Mačeka: “Kako vidite lajbek je raskopčan. Vidovdanski ustav, koji je preko 7 godina tištio hrvatski narod, srušen je. Srušen je ne samo u svijesti naroda nego i faktično rješenjem Nj. Vel. Kralja, da će nam uspjeti da ostvarimo ideal hrvatskoga naroda: da Hrvat bude gospodar u svome domu, u svojoj slobodnoj Hrvatskoj.” (Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 25.)

¹⁶³ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 25.

¹⁶⁴ Bogdanović, T., Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 39.

¹⁶⁵ Tekst pjesme: “Pioniri maleni, mi smo vojska prava / Svakog dana rastemo, k'o zelena trava / Smrt fašizmu, a Sloboda narodu (kasnije: Knjiga, igra, to je naša briga) / i mene će moja mati pioninom zvati.” [(Bogdanović, T.,

se od učenika očekuje da objasne zašto su se određeni stihovi s vremenom mijenjali te kako se pioniri povezuju s Titovim kultom ličnosti.¹⁶⁶ Ovakav zadatak može biti privlačan učenicima jer se radi o pjesmi koju većina učenika poznaje, no nisu bili upoznati s njenim dubljim značenjem. S druge strane u udžbeniku *Vremeplov* ima više pjesama, a neke od njih su *Poljska u mom srcu* rock sastava Azra, *The Wind of Change* rock sastava The Scorpions i *Born in the USA* izvođača Brucea Springsteena. Pjesme mogu biti dobar primarni izvor kojim će nastavnik potaknuti motivaciju i interes učenika za nastavak poučavanja.

Posljednji, ali važan segment udžbenika koji će biti izdvojen u radu jesu fotografije. O važnosti rada na fotografiji bila je riječ u preglednom djelu rada, a sada će se prikazati kako se one koriste u udžbenicima povijesti. U oba udžbenika fotografije se koriste kao zasebni primarni izvori koji su namijenjeni samo za rad na njima ili kao primarni izvor uz drugi tekstualni primarni ili sekundarni izvor. Iz oba udžbenika bit će navedeni primjeri zadatka s fotografijama bez tekstualnih izvora.

U udžbeniku *Klio* u sklopu poglavlja *Samostalna Hrvatska* navedene su tri fotografije pomoću kojih učenici trebaju opisati posljedice rata. Navedena su tri slikovna izvora, od kojih prva fotografija prikazuje mirovne postrojbe UN-a kod Plitvičkih jezera, druga prikazuje grob hrvatskog vojnika u Slavonskom Brodu, a treća fotografija prikazuje srušeni most preko Drave u Osijeku.¹⁶⁷ Ovakvim zadatkom učenici mogu povezati sva znanja koja ima imaju o Domovinskom ratu te mogu razlučiti koji su uzroci, a koje su posljedice rata.

Slikovni izvori:¹⁶⁸

Slika 10: Mirovne postrojbe UN – a kod Plitvičkih jezera; slika 11: grob hrvatskog vojnika u Slavonskom Brodu; slika 12: Srušeni most na Dravi u Osijeku.

Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 39.]]

¹⁶⁶ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 140.

¹⁶⁷ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 183.

¹⁶⁸ Erdelja, K., Stojaković, I. (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga, str. 183.

Primjer rada na fotografijama iz udžbenika *Vremeplov* odnosi se na svakodnevni život u razdoblju između dva svjetska rata. Fotografije prikazuju svakodnevni život Židova odnosno prikazuju sanjkanje štetlu 1932. godine, bar micvu trinaestogodišnjeg dječaka 1936. godine, tri generacije židovske obitelji 1938. godine i odbojkašku ekipu židovskih i kršćanskih djevojčica u manjem poljskom gradu. U zadatku od učenika se očekuje da opišu što su saznali o životu svojih židovskih vršnjaka u međuratnom razdoblju te da usporede te fotografije s fotografijama iz svog foto albuma.¹⁶⁹

Fotografije:¹⁷⁰

Slika 13: Fotografija Židova na sanjkanju 1932. godine; slika 14: Fotografija bar micve trinaestogodišnjeg dječaka 1936. godine

Slika 15: Fotografija tri generacije židovske obitelji 1938. godine; slika 16: Fotografija odbojkaške ekipe židovskih i kršćanskih djevojčica u manjem poljskom gradu.

Općenito gledajući, oba udžbenika su bogati primarnim izvorima te se na razne načine koriste u nastavi povijesti za postizanje različitih nastavnih ciljeva. Udžbenik *Klio* je jednostavnije izveden, dok udžbenik *Vremeplov* je detaljniji. Također, nakon analize udžbenika za sve četiri godine učenja povijesti u osnovnim školama može se reći kako svi udžbenici nastoje pratiti kurikulum nastave povijesti, barem što se tiče zadataka na primarnim izvorima i tematskom ustrojstvu udžbenika. Nekim primarnim izvorima je posvećeno više pažnje, dok drugi su

¹⁶⁹ Bogdanović, T., Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 122.

¹⁷⁰ Bogdanović, T., Hajdarović, M., Švigir, D. (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett, str. 122.

učenicima prezentirani na površnoj razini. Pitanja koja služe učenicima za proučavanje izvora postavljena su pretežito s ciljem da učenici dođu do traženog odgovora, odnosno postavljena su jasno u gotovo svim primjerima. Svi udžbenici sadržajno su bogati primarnim izvorima te pružaju nastavnicima mogućnost da koriste primarne izvore iz udžbenika kao sredstvo za ostvarivanje nastavnih ciljeva i ishoda te da razvijaju razne sposobnosti i vještine kod učenika. Također, mnogi primjeri zadataka s primarnim izvorima sastoje se od komparacije s drugim primarnim izvorima ili sa sekundarnim izvorima gdje nastavnici učenike mogu podučavati multiperspektivnosti u nastavi i problemu interpretacija.

10. Izazovi istraživanja

Najveći izazov istraživanja je zasigurno opseg primarnih izvora u udžbenicima. Naime, primarnih izvora u udžbenicima ima više negoli što su nabrojani u navedenim tablicama. Najčešće se radi o slikovnim i materijalnim primarnim izvorima (kod pisanih izvora je jasno u oba udžbenika da su namijenjeni za rad s učenicima na primarnim izvorima) koji nisu imenovani ili su samo imenovani i služe samo za podizanje atraktivnosti udžbenika. Stoga, kako je već navedeno, kriterij za analiziranje primarnih izvora u udžbenicima je bio da su isti namijenjeni za rad na nastavi. Daljnji problem s kojim sam se susrela tijekom istraživanja je identifikacija slikovnih izvora koji su namijenjeni za rad na nastavi, posebice kada se radi o razdoblju srednjeg vijeka. Naime, često su navedeni prikazi koji podsjećaju na srednjovjekovne minijature, no nije jasno navedeno radi li se o slikovnim prikazima iz srednjeg vijeka ili se radi o kasnijim prikazima. Stoga sam morala donijeti procjenu i istražiti radi li se o autentičnim prikazima što otvara prostor za pogrešku i daljnja istraživanja. Nadalje, udžbenici povijesti su vrlo bogati sadržajem, pa tako i primarnim izvorima. Ovo istraživanje može se prolongirati na razne načine i primarni izvori u udžbenicima mogu se proučavati iz raznih perspektiva. Primjerice, mogu se analizirati zasebno pisani, slikovni ili materijalni primarni izvori. Isto tako, mogu se analizirati primarni izvori iz perspektive povijesnih razdoblja, a ne godina učenja kao što je to učinjeno u ovom radu. Također, mogu se analizirati sve fotografije u udžbenicima. Štoviše, primarni izvori u udžbenicima mogu se analizirati iz isključivo povijesne perspektive bez pedagoškog pristupa te se može istraživati njihova istinitost i manipulacija njima u udžbenicima. Isto tako, može se analizirati kako se mijenjao izbor primarnih izvora u udžbenicima istih nakladnika tijekom godina.

Ovo su samo neke od ideja na kojima se može nastaviti istraživanje te su brojni faktori kojima se može obogatiti ovo istraživanje. Stoga je ovaj istraživački rad podložan budućim istraživanjima na udžbenicima povijesti.

11. Zaključak

Nastava povijesti predstavlja bitan segment u odgoju i obrazovanju učenika u osnovnim školama. Kao što je navedeno, učenici imaju brojne cjeloživotne dobrobiti koje stječu tijekom učenja povijesti. Iako je ustaljeno mišljenje kako se povijest u školama temelji samo na podučavanju suhoparnih činjenica, to kao što je viđeno nije slučaj. Naime, kurikularnom reformom „Škola za život“ nastava povijesti je postala interaktivna i ne bazira se na podučavanju samog sadržaja, već na razvijanju kompetencija, stavova, vještina i sposobnosti kod učenika. Takva nastava učenike stavlja u središte zbivanja gdje su oni glavni sudionici nastave te samostalno istražuju prošlost i dolaze do vlastitih zaključaka. Stoga nastava povijesti usmjerena je prema ostvarivanju nastavnih ciljeva i ishoda prema kojima učenici stječu cjeloživotno obrazovanje.

Nadalje, glavno sredstvo podučavanja na nastavi povijesti je i dalje udžbenik koji učenicima predstavlja glavni izvor informacija za učenje. Udžbenik sam po sebi jest dobro nastavno sredstvo, no način na koji se koristi na nastavi zavisi od nastavnika. Svrha nastavnika povijesti je da udžbenik koristi kao sredstvo koje će učenicima olakšati odgojno – obrazovni proces, ali neće biti jedini izvor informacija o prošlim događajima. Naime, nastavnik mora udžbenike nadopunjavati dodatnim povijesnim izvorima bilo tekstualnim, vizualnim ili auditivnim kako bi nastavu povijesti održao zanimljivom i interaktivnom. Isto tako, važno je da nastavnik učenicima priča povijesnu priču, umjesto prepričavanja doslovnog sadržaja udžbenika, kako bi zadobio interes kod učenika.

Udžbenici povijesti često su prepuni primarnih izvora koji su učenicima važni za proučavanje prošlosti. Naime, učenici kroz rad na primarnim izvorima mogu ostvariti sve kognitivne procese učenja te se rad na primarnim izvorima može maksimalno njima prilagoditi. Primarni izvori kada su kvalitetno tretirani na nastavi mogu razviti brojne vještine i sposobnosti kod učenika poput razvoja kritičkog mišljenja i sposobnosti dedukcije. Nadalje, učenici radom na

primarnim izvorima mogu koristiti svoje sveukupno znanje povijesti. Naime, na primjeru različitih zadataka s primarnim izvorima učenici se prisjećaju određenih informacija i stavljaju ih u širi povijesni kontekst. Isto tako, učenici iz primarnih izvora uče kako prepoznati uzroke i posljedice određenog događaja. Također, važno je naglasiti kako radom na primarnim izvorima, učenike se može podučavati o problemu interpretacija i multiperspektivnosti što su znanja koja će moći koristiti i izvan učionice povijesti. Korištenjem više različitih primarnih izvora učenici počinju povezivati i pratiti kontinuitet prošlih događaja, ali isto tako u usporedbi s aktualnim izvorima mogu početi povezivati prošlost i sadašnjost, te promišljati i predviđati budućnost. Također, korištenjem različitih primarnih izvora učenici mogu uočavati sličnosti i razlike u prikazu istog događaja, osobe ili fenomena.

Također, iz rada je vidljivo, kako rad na primarnim izvorima omogućuje učenicima proučavanje ne samo političke povijesti, već i ekonomske, religijske te društvene povijesti. Primjenom pisanih, slikovnih i materijalnih izvora na nastavi učenicima se može detaljnije dočarati određeno povijesno razdoblje od prapovijesti pa sve do današnjih dana.

Kada su primarni izvori korišteni kvalitetno na nastavi oni mogu razviti interes kod učenika za nastavnu temu, mogu biti motivacijsko sredstvo, ali isto tako predmet daljnjeg i detaljnijeg istraživanja. Važno je upozoriti učenike da pristupe proučavanju primarnih izvora kritično i oprezno.

Nadalje, uspoređujući primarne izvore u aktualnim udžbenicima povijesti *Klio* i *Vremeplov* od petog do osmog razreda došla sam do brojnih zaključaka. Kvantitativnom analizom potvrdila sam dvije pretpostavke. Prva pretpostavka jest da se broj primarnih izvora povećava s obzirom na razinu učenja povijesti, odnosno kako u petom razredu primarni izvori su manje zastupljeni, dok u osmom razredu ih ima mnogo više. Druga pretpostavka koja se pokazala točnom jest da broj primarnih izvora u udžbenicima raste što je bliži prošli događaj. Sve u svemu, vidljivo je kako udžbenici *Vremeplov* prednjače u broju primarnih izvora naspram udžbenika *Klio*.

Isto tako, kada se uzmu u obzir rezultati kvalitativne analize, može se tvrditi kako je udžbenik *Vremeplov* sadržajno bogatiji od udžbenika *Klio* kada su u pitanju primarni izvori, no usudila bih se reći kako to ne utječe na ostvarivanje nastavnih ciljeva i ishoda. Naime, *Klio* udžbenici za sve razine učenja odišu jednostavnošću i pregledni su te je jasno koja su očekivanja od učenika te koji se koncepti i povijesne vještine razvijaju. S druge strane udžbenik *Vremeplov*

je izgledom više suhoparan i kompliciraniji na prvi pogled. Zadaćima s primarnim izvorima, oba udžbenika pristupaju na sličan način, odnosno izbor primarnih izvora je sličan iako ne i identičan. Isto pravilo vrijedi i za postavljanje pitanja. Naime pitanja su jasna i postavljena na način da svaki učenik može doći do odgovora. U oba udžbenika cilj rada s primarnim izvorima jest razvijanje određenih povijesnih vještina i tehničkih koncepata te kritičkog mišljenja kod učenika.

Može se konstatirati kako oba udžbenika za sve razine učenja povijesti prate nastavni kurikulum predmeta Povijesti te nastoje ostvariti ciljeve i ishode učenja koji su propisani nastavnim kurikulumom. Također, na primjeru kvalitetnijih zadataka s primarnim izvorima tijekom rada na njima mogu se ostvariti i sve četiri dimenzije znanja i šest dimenzija kognitivnih procesa prema Bloomovoj taksonomiji.

Također, može se tvrditi kako oba udžbenika su osmišljena u skladu s kurikularnom reformom „Škola za život“ te prema njenim temeljnim idejama i ciljevima, no u oba udžbenika ima prostora za daljnje poboljšanje. Kada se sve uzme u obzir udžbenik *Klio* može biti sadržajno bogatiji, dok udžbenik *Vremeplov* može biti vizualno pregledniji kada su u pitanju primarni izvori. Sve u svemu, unatoč manjim nedostacima, oba udžbenika mogu se smatrati dobrim nastavnim sredstvima koji za učenike mogu imati brojne dobrobiti.

Naposljetku, valja još naglasiti kako ovo istraživanje, kako bi se mogla dati punopravna konstruktivna kritika, se može nastaviti istražujući brojne druge faktore koji utječu na cjelovitu sliku rada s primarnim izvorima u aktualnim udžbenicima povijesti.

12. Popis literature

Knjige:

Cindrić, Mijo; Miljković, Dubravka; Strugar, Vladimir (2010.) *Didaktika i Kurikulum*, Zagreb.

Hummel, Charles (1988.) *School textbooks and lifelong education: an analysis of schoolbooks from three countries*, Hamburg, Unesco Institute for Education Hamburg.

Jenkins, Keith (2008.) *Promišljanje historije*, Zagreb: Srednja Europa.

Le Goff, Jacques (2015.) *Treba li povijest zaista dijeliti na razdoblja?*, TIM press, Zagreb.

Malić, Josip (1986.) *Koncepcija suvremenog udžbenika*, Zagreb, Školska knjiga.

Mikk, Jan (2000.) *Textbook: Research and writing*, Frankfurt/M – Berlin – Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang.

Marinović, Marijana (2014.) *Nastava povijesti usmjerena prema ishodima učenja Metodički priručnik za nastavnike povijesti*, Zagreb, Agencija za odgoj i obrazovanje.

Poljak, Vladimir (1980.) *Didaktičko oblikovanje udžbenika i priručnika*, Zagreb, Školska knjiga.

Richaudeau, François (1980.) *The design and production of textbooks*, Hampshire, Gower.

Stradling Robert (2003.) *Nastava Europske povijesti 20. Stoljeća*, Zagreb, Srednja Europa.

Znanstveni članci:

Bušljeta, Rona (2010.) „Didaktičko-metodička analiza odobrenih gimnazijskih udžbenika povijesti za drugi razred u školskoj godini 2008/2009.“ u: *Kroatologija : časopis za hrvatsku kulturu*, Vol. 1 No. 2, Zagreb.

Koren, Snježana(2012.) „Poučavanje o interpretacijama“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. X. No. 20 (2), Zagreb.

Koren, Snježana; Najbar-Agičić, Magdalena (2007.) „Europska iskustva i nastava povijesti u obveznom obrazovanju“ u: *Povijest u nastavi*, Vol. V No. 10 (2).

Morgan, Denise. N., Rasinski Timothy. V. (2012.) „The Power and Potential of Primary Sources“ u: *The Reading Teacher* Vol. 65 Issue 8.

Pešorda, Suzana (2008.) „Kurikulum i nastava povijesti“ u: *Povijest u nastavi, Vol. VI No. 11 (1)*, Zagreb.

Pešorda, Suzana (2021.) „Povijesni roman u nastavi povijesti“ u: *Povijest u nastavi, Vol. 32 No. 1*, Zagreb.

Ristić, Vedran (2010.) „Nastava u muzeju – primjer suradnje škole s muzejom“ u: *Povijest u nastavi, Vol. VIII No. 16 (2)*.

Sekol, Ivana; Maurović, Ivana (2017.) „Miješanje kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa u društvenim znanostima – miješanje metoda ili metodologija“ u: *Ljetopis socijalnog rada, Vol. 24 No. 1*.

Slavić, Anđelka (2010.) „Gardnerov model višestrukih inteligencija“ U: *Školski vjesnik : časopis za pedagoški teoriju i praksu, Vol. 59 No. 1*.

Vranješ-Šoljan, Božena (1982.) „Kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Osvrt na »Nove primjene kvantitativnih metoda u ekonomskoj i socijalnoj povijesti« (Osmi međunarodni kongres ekonomskih povjesničara - Budimpešta 16-20. kolovoza 1982.)“ u: *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Vol. 15 No. 1*.

Internetske stranice:

Bognar, Ladislav, *Kvalitativni pristup istraživanju odgojno-obrazovnog procesa*,
https://ladislav-bognar.net/sites/default/files/Istra%C5%BEivanje%20odg-obr_procesa.pdf

Engaging Students with Primary Sources, Smithsonian National Museum of American History, Kenneth E. Behring Center,
<https://historyexplorer.si.edu/sites/default/files/PrimarySources.pdf>

Kurikulum nastavnog predmeta povijest za osnovne škole i gimnazije (2019.) Ministarstvo znanosti i obrazovanja, https://skolazazivot.hr/wp-content/uploads/2020/06/POV_kurikulum.pdf (

Nastava orijentirana na učenje; vodič za nastavnike usmjerene na postignuća (2014.) Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Europi (CDRSEE),
http://skolegijum.ba/static/files/biblioteka/pdf/5460fe0540c46_04Nastavaorijentirananaucenje-vodiczanastavnikeusmjerenenapostignuca.pdf#page=16

Vrednovanje eksperimentalnoga programa Škola za život u školskoj godini 2018./2019. (2019.) Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu (preuzeto sa stranice:
<https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/evaluacija-skola-za-zivot-skupovi-uzivo/3268>)

Udžbenici:

a) Školska knjiga

Bančić, Sonja; Matanić, Tina (2020.) *Klio 5: udžbenik povijesti u petom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga.

Brdal, Željko; Madunić Kaniški, Margita; Rajković, Toni (2021.) *Klio 6: udžbenik povijesti u šestom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga.

Erdelja, Krešimir; Stojaković, Igor (2021.) *Klio 7: udžbenik povijesti u sedmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga.

Erdelja, Krešimir; Stojaković, Igor (2021.) *Klio 8: udžbenik povijesti u osmom razredu osnovne škole*, Zagreb, Školska Knjiga.

b) Profil Klett

Budak, Neven; Hajdarović, Miljenko; Kujundžić, Manuela; Labor, Šime (2019.) *Vremeplov 5: udžbenik povijesti za peti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett.

Gambiraža Knez, Anita; Hajdarović, Miljenko; Kujundžić, Manuela; Labor, Šime (2020.) *Vremeplov 6: udžbenik povijesti za šesti razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett.

Despot, Igor; Frol, Gordana; Hajdarović, Miljenko (2020.) *Vremeplov 7: udžbenik povijesti za sedmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett.

Bogdanović, Tomislav; Hajdarović, Miljenko; Švigir, Domagoj (2021.) *Vremeplov 8: udžbenik povijesti za osmi razred osnovne škole*, Zagreb, Profil Klett.

13. Prilozi:

Slike

Slika 1. Najstariji prikaz Isusa Krista crne puti

Slika 2: Prikaz Isusa Krista iz 12. stoljeća

Slika 3: Slika Kristov Blagoslov

Slika 4: Kip Krista Otkupitelja u Rio de Janeiru iz 1931. godine

Slika 5: Madona s djetetom iz 13. stoljeća

Slika 6: Madona s djetetom iz 16. stoljeća

Slika 7: Karikatura iz švicarskih socijalističkih novina iz 1896. godine

Slika 8: Karikatura Mađaron u kolijeveci

Slika 9: Fotografija migranata u Baranji 2015. godine

Slika 10: Mirovne postrojbe UN – a kod Plitvičkih jezera

Slika 11: grob hrvatskog vojnika u Slavonskom Brodu

Slika 12: Srušeni most na Dravi u Osijeku

Slika 13: Fotografija Židova na sanjkanju 1932. godine

Slika 14: Fotografija bar micve trinaestogodišnjeg dječaka 1936. godine

Slika 15: Fotografija tri generacije židovske obitelji 1938. godine

Slika 16: Fotografija odbojkaške ekipe židovskih i kršćanskih djevojčica u manjem poljskom gradu

Tablice

Tablica 1: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 5* i *Vremeplov 5*

Tablica 2: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 6* i *Vremeplov 6*

Tablica 3: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 7* i *Vremeplov 7*

Tablica 4: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio 7* i *Vremeplov 7*

Tablica 5: Prikaz broja primarnih izvora u udžbenicima *Klio* i *Vremeplov* prema povijesnim razdobljima

Tablica 6: Primarni izvori u udžbeniku *Klio 5*

Tablica 7: Primarni izvori u udžbeniku *Vremeplov 5*

Tablica 8: Primarni izvori u udžbeniku *Klio 6*

Tablica 9: Primarni izvori u udžbeniku *Vremeplov 6*

Tablica 10: Primarni izvori u udžbeniku *Klio 7*

Tablica 11: Primarni izvori u udžbeniku *Vremeplov 7*

Tablica 12: Primarni izvori u udžbeniku *Klio 8*

Tablica 13: Primarni izvori u udžbeniku *Vremeplov 8*